

**Národný strategický rámec
na podporu rodiny a demografického vývoja do roku 2030**

Bratislava december 2022

Obsah

Úvod	3
1 Koncepčné východiská, princípy a proces tvorby strategického rámca	7
2 Rámcové medzinárodné a vnútroštátne právne východiská	9
3 Základné demografické trendy a predpoklady budúceho populačného vývoja na Slovensku.....	11
4 Strategické prioritné oblasti	24
4.1 Prevencia	24
4.2 Ochrana detí a mládeže.....	29
4.3 Zdravie a zdravotná starostlivosť v kontexte rodín.....	33
4.4 Zosúladenie starostlivosti o členov rodiny so zamestnaním	41
4.5 Trh práce a zamestnanosť	47
4.6 Ekonomické a finančné nástroje	53
4.7 Bývanie	65
4.8 Návratová migrácia	70
Zoznam skratiek	76
Zoznam grafov, tabuliek a obrázkov	77

Úvod

Rodina je prirodzený spoločenský útvar, nie je vytváraný štátom, ale štát je v službách rodín pri plnení ich prirodzených a spoločnosťou delegovaných funkcií. Rodina spočíva na dvoch typoch vzťahov: na vzťahu medzi manželmi a na vzťahu medzi rodičmi a deťmi. Kvalita týchto vzťahov podstatným spôsobom ovplyvňuje príchod a rozvoj nových generácií spoločnosti a ich ľudský potenciál, aj charakter spoločnosti. A opačne, rodina je podstatným spôsobom ovplyvňovaná samotnou spoločnosťou: najmä jej právnym poriadkom, kultúrou spoločenských vzťahov a ich nosnými ideami, politikou a jej prioritami, stabilitou politického a ekonomického systému a hmotným i kultúrnym bohatstvom krajiny. Vzťahovo zdravá rodina je jedinečným a optimálnym prostredím, kde sa môžu rozvinúť všetky osobnostné dispozície a uplatniť rozvojové šance a potenciál detí aj dospelých. Je tou najúčinnějšíou prevenciou rôznych aktuálnych prejavov spoločenskej či sociálnej patológie.

Rodiny zároveň vykonávajú a plnia mnohé funkcie užitočné a potrebné nielen pre svojich členov, ale aj pre celú spoločnosť a aj štátnu moc, polis. Je to funkcia v prvom rade reprodukčná, teda zachovanie a pokračovanie spoločnosti. Potom je to funkcia vzdelávacia a vychovávateľská voči deťom a mladým členom spoločnosti. Ďalej funkcia ekonomická (v rámci možností je dobré, aby rodiny stáli na vlastných nohách a boli sebestačné), sociálna, vyživovacia a ošetrovacia. A v neposlednom rade i funkcia duchovná, kultúrna a morálna; rodiny svojim novým členom sprostredkovávajú širšiu kultúru a hodnoty svojej spoločnosti, čím zachovávajú civilizáciu a jej pokračovanie. Preto štát má rodiny podporovať a chrániť, ale zároveň – a to je veľmi dôležité – rešpektovať ich vnútornú autonómiu a rodičovské právomoci. Štát má do rodiny a rodín zasahovať čo najmenej. Pomáhať rodinám má, ale riadiť ich, či im odoberať ich prirodzené právomoci, nikdy nesmie. Správna štátna politika voči rodine má zohľadniť a vyvážiť potrebu podporovať a pomáhať rodinám, ale i nemenšiu potrebu rešpektovať ich vnútornú autonómiu.

Skúsenosť z modernej a postmodernej doby ukazuje, že funkčná stabilná rodina¹ nie je príčinou spoločenských patológií, ale ich prevenciou a riešením. Jednou z charakteristík vzťahovo zdravej rodiny je totiž jej flexibilita a schopnosť kreatívne riešiť situácie, ktoré prináša život. Preto štát nemá pomáhať len rodinám v kríze alebo rozvráteným rodinám, ale má podporovať aj funkčné rodiny. Je to tak dobré nielen pre členov rodiny, ale aj pre celú spoločnosť a štát. Funkčná rodina šetrí štátu jeho finančné, materiálne, ako aj ľudské prostriedky a zdroje, a naopak formou daní prispieva štátu. Funkčná rodina je z fiškálneho hľadiska pre štát optimálna.

Rodina ako prirodzená a základná jednotka spoločnosti v súčasnosti čelí špecifickým spoločenským, kultúrnym a ekonomickým výzvam, ktoré vplývajú na jej schopnosť plniť svoje unikátne funkcie. Všetky opatrenia verejných politík majú byť zamerané na ochranu funkčnej

---

¹ Pod pojmom „funkčná rodina“ sa rozumie rodina, ktorá plní svoje základné funkcie – biologicko-reprodukčnú, ekonomicko-zabezpečovaciu, emocionálnu a socializačno-výchovnú. Existujú prípady, kedy rodina nevykonáva všetky funkcie z objektívnych (nepatologických) dôvodov, napriek tomu ju považujeme za funkčnú rodinu (napríklad neplní biologicko-reprodukčnú funkciu z dôvodu úmrtia jedného z rodičov alebo rozvodu).

rodiny, na podporu manželskej, rodinnej a rodičovskej kultúry, podporu plnenia funkcií rodín, na prevenciu - predchádzanie vzniku krízových situácií v sa rodine, na budovanie vzťahov medzi členmi rodiny, na podporu uzatvárania manželstva a podporu rodičovstva a na zvyšovanie pôrodnosti. Zároveň, musia orgány verejnej moci, tiež aj súkromné inštitúcie, pri všetkých prijatých opatreniach, ktoré sa týkajú detí, v prvom rade brať do úvahy najlepšie záujmy dieťaťa.² Opatrenia rodinnej politiky sú investíciou do budúcnosti. Rodinná politika sa od sociálnej politiky líši svojím zameraním na vzťahovo zdravú a funkčnú stabilnú rodinu, manželstvo a rodičovstvo, zatiaľ čo cieľom sociálnej politiky je sociálna pomoc jednotlivým členom rodiny v núdzi. Rodinná politika sociálnym problémom predchádza.

Európa a Slovensko ako súčasť Európy, dlhodobo čelia viacerým demografickým výzvam, ktoré majú nepriaznivé dopady, zvlášť na sociálnu a zdravotnícku oblasť. Zároveň sa nachádzame vo veľmi zložitej dobe plnej náročných výziev - pandémie ochorenia COVID-19, vojnový konflikt na Ukrajine, inflácia a aktuálna energetická kríza. Úspešná cesta z tejto krízy vedie iba cez súdržnú spoločnosť.

Aj na Slovensku, tak ako aj v iných európskych krajinách, existujú rozdielne názory na postavenie rodiny v spoločnosti, ktorých politická aj ideologická sila sa síce stupňuje, no predsa sa dokážeme **zhodnúť na týchto cieľoch:**

- Rodina má požívať zvláštnu právnu ochranu a má byť spoločensky vysoko oceňovaná, pričom je nutné posilňovať vnútornú autonómiu rodiny, rodičovskú a manželskú kultúru.
- Spoločenská klíma má byť voči rodine všestranne priaznivá, bariéry a prekážky pre ich fungovanie majú byť minimalizované.
- Vhodné sociálno-ekonomické podmienky majú podporovať dobré fungovanie rodín, výchovu a vzdelávanie detí.
- Každá rodina na Slovensku by mala mať vytvorené podmienky pre plnenie svojich základných funkcií.
- Rodinnými hodnotami sú trvalý stabilný vzťah rodičov, starostlivosť rodičov o deti, láska a úcta, vzájomná starostlivosť medzi manželmi, rodičmi a deťmi a jej členmi naprieč generáciami.
- Vzhľadom k demografickým zmenám a starnutiu slovenskej spoločnosti je potrebné podporiť vyššiu pôrodnosť a uzatvárania manželstiev, aby sa úhrnná plodnosť priblížila k záchovej úrovni 2,1.
- Slovensko musí vytvárať sociálno-spooločenské podmienky, ktoré budú prirodzene motivovať ľudí ku zakladaniu rodín a zotrvaní v krajine.
- Je dôležité podporovať osobnostnú prípravu mladých ľudí na manželstvo a rodičovstvo, ktorá podporuje stabilitu rodín.
- Normatívna podpora pozitívneho demografického vývoja spočíva najmä v ústretovej a aktívnej pro-rodinnej politike, v kvalite životných podmienok pre jej obyvateľov, tiež

---

² §24, odst. 2 Charta základných práv Európskej únie <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>

v pro-rodinne orientovanej spoločenskej atmosfére voči rodinám vo verejnom priestore, na pracoviskách, v médiách a v kultúre.

Slovensko potrebuje novú stratégiu na podporu rodín v kontexte nepriaznivého demografického vývoja.

Vypracovanie strategického rámca vyplýva z Programového vyhlásenia vlády pre roky 2021 - 2024. Národný strategický rámec na podporu rodiny a demografického vývoja do roku 2030 (ďalej len „strategický rámec“) má ambíciu pomenovať východiskovú situáciu a zároveň vymedziť víziu, strategické smerovanie a rámcové opatrenia, ktoré by mali napomôcť k zlepšeniu kvality rodinného života, vyššej starostlivosti a k ochrane rodín, osobitne maloletých detí a k zlepšeniu sociálno-ekonomickej situácie rodín, ktoré by v konečnom dôsledku mali pozitívne vplývať aj na demografický vývoj krajiny. **Ide o dlhodobý strategický rámec, ktorý rieši problematiku zo širšieho uhla pohľadu, s vyššou mierou všeobecnosti, nižšou mierou podrobnosti, výraznou analytickou a strategickou časťou a rámcovou implementáciou.**

Víziou je,

aby naša krajina bola priateľská k rodinám a deťom. Aby sme boli spoločnosťou, kde stabilita vzťahov a medzigeneračná solidarita chráni všetkých členov rodín pred chudobou. Aby sme boli miestom, kde je spoločenská klíma v médiách, v inštitúciách a na verejných priestranstvách naklonená rodinám a kde existuje vzájomná úcta k ľudskému životu.

V strategickom rámci sú popísané základné demografické trendy a predpoklady budúceho populačného vývoja na Slovensku. Ďalej sa v strategickom rámci zameriavame na tieto **prioritné oblasti** – prevenciu, ochranu detí a mládeže, zdravie a zdravotnú starostlivosť v kontexte demografického vývoja, zosúladienie starostlivosti o rodinu so zamestnaním, trh práce a zamestnanosť, ekonomické a finančné nástroje, bývanie a návratovú migráciu.

Prioritné oblasti sú zmapované z pohľadu posledného desaťročia, aktuálnej situácie, doplnené o relevantné štatistické údaje a trendy (ako zo slovenského tak i európskeho priestoru), zároveň sú pomenované strategické smerovania a rámcové opatrenia, ktoré predstavujú podnety pre kľúčové aktivity a výzvy pre budúcnosť. Každá prioritná oblasť si vyžaduje medzirezortnú spoluprácu a koordináciu opatrení viacerými subjektami a to aj so samosprávami, ktoré zohrávajú významnú preventívnu úlohu pri predchádzaní krízových situácií v rodine a pri poskytovaní sociálnej pomoci.

Všetky opatrenia verejných politík majú byť zamerané na ochranu funkčnej rodiny, na podporu manželskej, rodinnej a rodičovskej kultúry, podporu plnenia funkcií rodín, na prevenciu - predchádzanie vzniku krízových situácií v rodine, na budovanie vzťahov medzi členmi rodiny, na podporu uzatvárania manželstva a podporu rodičovstva.³

Vízia a ciele majú oporu v právnej úprave Slovenskej republiky, a to najmä v Ústave Slovenskej republiky, ktorá deklaruje, že „*Manželstvo je jedinečný zväzok medzi mužom a ženou.*

³ Strategický rámec sa nezameriava na ohrozené rodiny, chudobné rodiny alebo na rodiny so zdravotne znevýhodneným členom alebo so starým, či chorým členom rodiny. Na tieto rizikové situácie - ohrozenia sú zamerané iné koncepčné a strategické materiály

*Slovenská republika manželstvo všestranne chráni a napomáha jeho dobru. Manželstvo, rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona. Zaručuje sa osobitná ochrana detí a mladistvých.*⁴

Dôležitosť a oprávnenosť cieľov a opatrení podporujú aj výsledky *Národného prieskumu hodnôt Slovenska 2021*⁵, z ktorých vyplýva, že sa na prvých miestach umiestnili hodnoty „rodina“ a „kvalita života“. Rodina ako osobná hodnota, na ktorej obyvateľom Slovenska najviac záleží a ktorá ich najviac vystihuje. Kvalita života ako spoločenská hodnota, ktorú si obyvatelia Slovenska najviac želajú. V duchu týchto hodnôt sme tvorili nový Národný strategický rámec na podporu rodiny a demografického vývoja v Slovenskej republike do roku 2030.

Na strategický rámec nadviaže Akčný plán na podporu rodiny a demografického vývoja v SR 2023 - 2030 (ďalej „akčný plán“), v ktorom budú podrobne rozpracované úlohy, zodpovednosť, finančné zdroje, merateľné ukazovatele, monitoring a vyhodnotenie.

---

⁴ Čl. 41 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky (Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších zmien)

⁵ Dostupné on-line: <https://slovakglobal.sk/prieskum-narodnych-hodnot/>

1 Koncepčné východiská, princípy a proces tvorby strategického rámca

Východiská

Predkladaný strategický rámec nadväzuje na *Koncepciu štátnej rodinnej politiky* z roku 1996 (ďalej „konceptia“). Koncepciu pripravil výskumný tím vtedajšieho Ministerstva práce a sociálnych vecí Slovenskej republiky spolu s odborníkmi rôzneho vedeckého zamerania. Podstatným dôrazom bolo vymedzenie vzťahu rodiny a štátu, jasné upustenie od paternalistického pohľadu z čias socializmu smerom k dôrazu na nezávislosť rodiny ako primárnej ľudskej prirodzenej inštitúcie založenej na citových a charakterových vzťahoch jej členov. Konceptia bola vládou Slovenskej republiky prijatá uznesením č. 389 dňa 4. júna 1996.⁶ Po tomto dôležitom kroku Ministerstvo práce a sociálnych vecí SR prijalo do svojho názvu slovo „rodina“.

Konceptia vytýčila **hlavný cieľ, ktorým je podpora rodín v ich funkciách, jednotlivých etapách vývoja rodiny**, ako aj v zložitých životných situáciách, ktoré nedokážu v intenciách vlastných zdrojov prekonať. Kľúčové miesto pri zabezpečovaní životných podmienok rodín má mať **komunálna rodinná politika**, ktorá zohľadňuje špecifické podmienky jednotlivých regiónov a obcí, najmä z hľadiska bývania a tvorby pracovných miest, služieb pre rodiny, vytvárania podmienok na aktívne prežívanie voľného času a zároveň sa podieľa na tvorbe životných podmienok pre občanov a ich rodiny, za ich aktívnej spoluúčasti.⁷

Princípy tvorby strategického rámca

V koncepcii z roku 1996 boli jasne stanovené **princípy rodinnej politiky**, ako aj úlohy štátu, ktoré má mať štát voči rodinám:

- **Princíp demokratickosti** - rodina je autonómna, primárna spoločenská inštitúcia, s vlastnou dynamikou a reguláciou vnútorných vzťahov, ktorá sa riadi vlastnými zákonitostami a hodnotami.
- **Princíp prierezovosti** – všetky rezorty majú za cieľ pomáhať rodine, podporovať rodinu. Tieto ciele si rezorty vkomponujú do svojich vízií a koncepcných materiálov, ktoré následne, aby nadobudli svoju reálnu, konkrétnu podobu, musia byť zakomponované do príslušných právnych noriem, podľa ktorých sa rezort riadi. Hlavným garantom pomoci a podpory rodinám je rezort Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR.
- **Princíp**, podľa ktorého rodinná politika má byť zameraná na **rodinu ako inštitúciu**, pri rešpektovaní práv a zodpovednosti jej členov. Rodinná politika má byť zameraná na rodinu ako na celok. Len skutočne funkčná rodina z hľadiska osobnostného má nezastupiteľný význam pre jedinca.⁸

⁶ Dostupné on-line: https://www.vlada.gov.sk//uznesenia/1996/0604/uz_0389_1996.html

⁷ Hangoni, Tomáš: *ŠTÁTNA STAROSTLIVOSŤ O RODINU AKO KLIENTA SOCIÁLNEJ PRÁCE*. Medzinárodná interdisciplinárna vedecká konferencia, Prešov, 7. 11. 2016

⁸ LENCZOVÁ, T.: 1998. *Štát v službách rodiny*. 1. vydanie. Bratislava. ISBN 80-7138-09.

V roku 2004 došlo k aktualizácii a doplneniu koncepcie, ktoré reflektovali dovtedajší vývoj⁹. V aktualizovanej koncepcii boli doplnené tieto princípy:

- **Princíp spoluzodpovednosti** - spoluzodpovednosť rodiny za uspokojovanie potrieb svojich členov.
- **Princíp subsidiarity** – zodpovednosť subjektov na nižších úrovniach, ktoré môžu adresnejšie reagovať na konkrétne potreby rodín.
- **Princíp adresnosti a účelnosti** - snaha zvýšiť účelnosť a efektívnosť jednotlivých nástrojov rodinnej politiky, a tak zabrániť paušalizovaniu prístupu.
- **Princíp solidarity a zásluhovosti** - nevyhnutná miera účasti spoločnosti na riešení nepriaznivej sociálnej situácii jednotlivca.
- **Princíp rovnosti mužov a žien** - zvlášť pri harmonizácii pracovného a rodinného života.

Princípy, na ktorých základe sa má rodinná politika v ďalšom období realizovať, **sa zásadne neodlišujú** od tých, ktoré boli definované v koncepcii v roku 1996 a aktualizované v roku 2004. Viac, ako zmena princíпов, je potrebné ich konkrétne uplatňovanie.

Proces tvorby strategického rámca

Strategický rámec bol spracovávaný participatívnym spôsobom. Pre účely prvotných expertíz a spracovania východiskovej analýzy prioritných oblastí bola ustanovená expertná pracovná skupina zložená z odborníkov pre problematiku demografie, bývania, ekonomiky, trhu práce a zamestnanosti, zosúladenia starostlivosti o rodinu so zamestnaním a návratovej migrácie. Výsledkom práce expertnej pracovnej skupiny bola vstupná analýza. Do procesu tvorby strategického rámca boli zapojení aj zástupcovia orgánov verejnej správy – Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny (ďalej „ÚPSVaR“), Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky (ďalej „MZ SR“), Ministerstvo dopravy a výstavby Slovenskej republiky (ďalej „MDV SR“), Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie (ďalej „VÚDPaP“), Inštitút pre výskum práce a rodiny (ďalej „IVPR“). Do ďalšieho procesu boli zapojení zástupcovia územnej samosprávy a občianskeho sektora prostredníctvom ich členstva v Rade vlády Slovenskej republiky pre rodiny a demografický vývoj¹⁰ (ďalej len „rada vlády pre rodinu“). Strategický rámec rieši problematiku zo širšieho uhla pohľadu, s vyššou mierou všeobecnosti, nižšou mierou podrobnosti, výraznou analytickou a strategickou časťou a rámcovou implementáciou.

---

⁹ *Východiská a výzvy pre vypracovanie štátnej rodinnej politiky*, Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2010

¹⁰ Dostupné on-line: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Resolution/20147>

2 Rámcové medzinárodné a vnútroštátne právne východiská

Národný strategický rámec na podporu rodiny a demografického vývoja je svojou víziou a globálnym cieľom ukotvený v politických rámcoch nadnárodnej i vnútroštátnej povahy.

Medzinárodné východiská

Podľa **Všeobecnej deklarácie ľudských práv**¹¹ je rodina prirodzenou a základnou jednotkou spoločnosti a má právo na ochranu spoločnosti i štátu. Materstvo a detstvo majú nárok na osobitnú starostlivosť a pomoc. Rodičia majú právo voliť druh vzdelania pre svoje deti. Je teda v záujme plného a harmonického rozvoja osobnosti dieťaťa vyrastať v rodinnom prostredí.

Slovenská republika ako zmluvná strana **Dohovoru o právach dieťaťa**¹² uznáva, že v záujme plného a harmonického rozvoja osobnosti musí dieťa vyrastať v rodinnom prostredí, v atmosfére šťastia, lásky a porozumenia, a že „dieťa z dôvodu svojej fyzickej a duševnej nezrelosti potrebuje osobitné záruky a starostlivosť, vrátane primeranej právnej ochrany pred narodením aj po ňom“. Najlepšie záujmy dieťaťa musia byť prvoradé.

To, že pri všetkých opatreniach prijatých orgánmi verejnej moci alebo súkromnými inštitúciami, ktoré sa týkajú detí, sa musia v prvom rade brať do úvahy najlepšie záujmy dieťaťa potvrdzuje aj **Charta základných práv EÚ**¹³. Rodina má právo na právnu, ekonomickú a sociálnu ochranu a na účely zosúladenia rodinného a pracovného života má „každý právo na ochranu pred prepustením z práce z dôvodu spojeného s materstvom, ako aj právo na platenú materskú dovolenku alebo rodičovskú dovolenku po narodení alebo osvojení dieťaťa.“

Rodina je základnou jednotkou spoločnosti aj podľa **Európskej sociálnej charty**¹⁴ a má právo na primeranú „sociálnu, právnu a hospodársku ochranu zabezpečujúcu jej plný rozvoj“.

Podľa **Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím**¹⁵ „rodina je prirodzená a základná jednotka spoločnosti a má nárok na ochranu zo strany spoločnosti a štátu“. Zmluvné strany sa zaviazali, že budú poskytovať deťom so zdravotným postihnutím a ich rodinám včasné a úplné informácie, služby a podporu.

Valné zhromaždenie Organizácie spojených národov (OSN) prijalo 1. júla 2015 **Rezolúciu na ochranu rodiny**¹⁶, podľa ktorej citujúc Všeobecnú deklaráciu ľudských práv, je rodina „prirodzenou a základnou bunkou spoločnosti“. Prostredníctvom rezolúcie boli štáty vyzvané na prijatie opatrení na jej podporu a rozvoj, nakoľko podľa rezolúcie rodina čelí „rastúcej zraniteľnosti“ a štáty by jej mali venovať zvláštnu pozornosť.

¹¹Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb. Dostupné on-line: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/slo.pdf

¹²Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 104/1991 Zb. Dostupné on-line: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/narodne-koordinacne-stredisko/dohovor-pravach-dietata.pdf>

¹³ Dostupné on-line: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>

¹⁴ Dostupné on-line: [273/2009 Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o uzavretí Európskej sociálnej charty \(revidovanej\) \(gov.sk\)](https://www.mpsvr.sk/files/slovensky/uzavretie-Eur%C3%B3pskej-soci%C3%A1lnej-charty-(revidovanej)-(gov.sk))

¹⁵Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí a európsky záležitostí Slovenskej republiky č. 317/2010 Z. z. Dostupné on-line: <https://www.mpsvr.sk/files/slovensky/uvod/legislativa/socialna-pomoc-podpora/dohovor-osn-pravach-osob-so-zdravotnym-postihnutim-opcny-protokol-sk-aj.pdf>

¹⁶Rezolúcia Valného zhromaždenia Organizácie Spojených národov 47/237, Medzinárodný rok rodiny, A/RES/47/237 (20 september 1993), dostupné on-line: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/018/73/IMG/NR001873.pdf?OpenElement>.

Význam, ktorý svetové spoločenstvo pripisuje rodine sa prejavil už v roku 1993, kedy Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov v rezolúcii rozhodlo, že **15. máj sa bude každý rok sláviť ako Medzinárodný deň rodiny**. Rezolúcia¹⁷ pripomína dôležitosť rodiny ako základnej jednotky spoločenského života. Rodiny vníma ako „hlavné nositeľky trvalo udržateľného rozvoja na všetkých úrovniach spoločnosti a ich podiel na tomto procese je rozhodujúci pre jeho úspech.“

Vnútroštátne východiská

Manželstvo, rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona. Ako už bolo uvedené, podľa **Ústavy Slovenskej republiky** je manželstvo jedinečným zväzkom medzi mužom a ženou. Slovenská republika manželstvo všestranne chráni a napomáha jeho dobru. Zaručuje sa osobitná ochrana detí a mladistvých. Starostlivosť o deti a ich výchova je právom rodičov, deti majú právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Rodičia, ktorí sa starajú o deti, majú právo na pomoc štátu.

Právnu oporu manželstva ako zväzku muža a ženy obsahuje aj **zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov** (ďalej len „zákon o rodine“). Rodina založená manželstvom je základnou bunkou spoločnosti a spoločnosť tento jedinečný zväzok všestranne chráni a napomáha jeho dobru. Hlavným účelom manželstva je založenie rodiny a riadna výchova detí. Manžel a manželka sú si rovní v právach a povinnostiach. Pre všestranný a harmonický vývin dieťaťa je najvhodnejšie stabilné prostredie rodiny tvorenej otcom a matkou dieťaťa. Záujem maloletého dieťaťa je prvoradým hľadiskom pri rozhodovaní vo všetkých veciach, ktoré sa ho týkajú. Spoločnosť poskytuje rodičovstvu, aj bez uzavretého manželského vzťahu, ochranu aj potrebnú starostlivosť, najmä hmotnou podporou rodičov a pomocou pri výkone rodičovských práv a povinností. Všetci členovia rodiny majú povinnosť vzájomne si pomáhať a podľa svojich schopností a možností zabezpečovať zvyšovanie hmotnej a kultúrnej úrovne rodiny. Rodičia majú právo vychovávať deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením a majú povinnosť zabezpečiť rodine pokojné a bezpečné prostredie. Rodičovské práva a povinnosti patria obom rodičom.¹⁸

Potreba podpory rodín vyplýva aj z **Programového vyhlásenia vlády SR na obdobie rokov 2021-2024**¹⁹, v ktorom vláda Slovenskej republiky „uznáva rodinu ako hlavnú nositeľku základných ľudských, kultúrnych, sociálnych, občianskych a duchovných hodnôt.“ Podporu rodiny vláda vníma ako prioritný nástroj na riešenie problematiky nepriaznivého demografického vývoja.

---

¹⁷ Rezolúcia Valného zhromaždenia Organizácie Spojených národov 47/237, Medzinárodný rok rodiny, A/RES/47/237 (20 september 1993), dostupné on-line: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/018/73/IMG/NR001873.pdf?OpenElement>.

¹⁸ Dostupné on-line: [36/2005 Z.z. - Zákon o rodine a o zmene a doplnení... - SLOV-LEX](#)

¹⁹ Dostupné on-line: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=494677>

3 Základné demografické trendy a predpoklady budúceho populačného vývoja na Slovensku

Populačný vývoj na Slovensku prešiel po roku 1989 viacerými dynamicky sa presadzujúcimi a v mnohých aspektoch historicky jedinečnými negatívnymi zmenami reprodukčného správania. Mladé generácie rýchlo opustili model skorej a takmer univerzálnej sobášnosti a plodnosti.²⁰ S nižšou intenzitou sa im rodia deti, ktoré čoraz častejšie vyrastajú mimo manželský zväzok. S tým sa vynára aj aspekt značného rozpojenia ešte donedávna úzkeho vzťahu medzi reprodukciou a manželstvom. S procesom odkladania rodenia do vyššieho veku sa spája riziko, či sa tieto odložené zámery podarí realizovať. Z toho vychádza aj rastúca bezdetnosť a jednodetnosť na úkor dvojdetného modelu rodiny, prípadne rodín s vyšším počtom detí. Zvyšuje sa podiel domácností jednotlivcov a neúplných rodín, čo so sebou nesie zvýšené riziko chudoby a ďalších negatívnych sociologických faktorov. Pritom početnosť a zastúpenie úplných rodín s maloletými deťmi klesá. Znížená plodnosť má za následok výrazné znižovanie populácie v produktívnom veku a jej zaťaženie seniorskou časťou populácie. Tieto a ďalšie charakteristické črty populačného vývoja na Slovensku sú dôležitými faktormi pre formovanie cieľov a smerovania pro-rodinnej politiky, ktorej súčasťou by mali byť v čase demografickej krízy aj pro-natalitné opatrenia.

Zmeny v procese plodnosti

Pôrodnosť a plodnosť na Slovensku poklesli

Ešte na konci 80-tych rokov dvadsiateho storočia Slovensko patrilo k populáciám s najvyššou plodnosťou v európskom priestore, no v priebehu jednej dekády jej úroveň tak dramaticky klesla, že sa zaradilo medzi populácie s najnižšou intenzitou rodenia detí na svete. Pod hranicu tzv. veľmi nízkej plodnosti (do 1,5 dieťaťa na ženu) sa Slovensko dostalo už v roku 1996 a zotrvalo pod ňou viac ako dve desaťročia. Minimum hodnoty úhrnnej plodnosti dosiahlo v roku 2002, keď v priemere na jednu ženu pripadalo menej ako 1,2 dieťaťa.

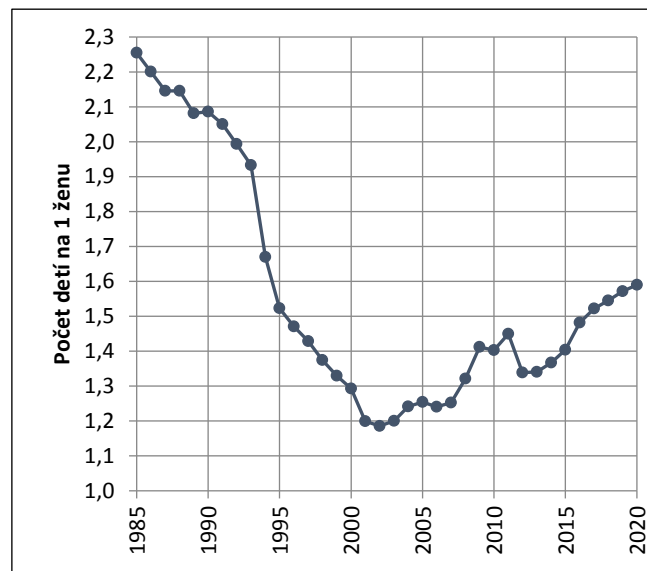
Nasledujúce obdobie prinieslo síce mierne oživenie, ale výraznejší nárast plodnosti bol spojený až s obdobím rokov 2007 – 2011, keď sa úhrnná plodnosť dostala z hodnoty 1,25 na 1,45 dieťaťa na ženu. Ďalší rok priniesol pokles, no ten bol výsledkom zmeny metodiky vykazovania detí narodených v zahraničí (medzi rokmi 2011 a 2012). Z vývojového hľadiska je však zrejmé, že plodnosť rástla aj ďalej, keďže medzi rokom 2012 a 2020 sa zvýšila z 1,34 na takmer 1,60 dieťaťa. Ani druhý rok pandémie nepotvrdil obavy z poklesu plodnosti, pričom tá naopak ďalej rástla a to až na 1,64 dieťaťa (graf 1).

Vďaka tomuto vývoju sa Slovensko v európskom priestore dostalo medzi krajiny s mierne nadpriemernou úrovňou plodnosti (v rámci EU27), no stále pomerne výrazne zaostáva za niektorými štátmi severnej (Švédsko, Dánsko), či západnej Európy (Francúzsko, Veľká Británia).

---

²⁰ Pojem plodnosť je v texte vnímaný ako demografický proces vyjadrujúci realizovanú fyziologickú plodnosť. Tá je najčastejšie vyjadrená prostredníctvom ukazovateľa úhrnnej plodnosti, ktorý predstavuje priemerný počet detí, ktorý by sa narodil jednej žene za predpokladu zachovania intenzity rodenia detí z daného roku. Pôrodnosť je chápaná potom ako hromadný demografický jav.

Pre úroveň pôrodnosti na Slovensku, ale aj pre samotný budúci populačný vývoj, je dôležitým faktorom rýchlo klesajúca reprodukčná základňa. Kým na začiatku 21. storočia bolo vo veku 15 – 49 rokov približne 1,45 milióna žien, na konci roka 2021 to bolo už o viac ako 200 tisíc menej. Podľa EUROSTATu by na Slovensku v roku 2050 mohlo byť v reprodukčnom veku len necelých 927 tis. žien a podľa prognózy Výskumného demografického centra dokonca menej ako 914 tisíc žien.²¹

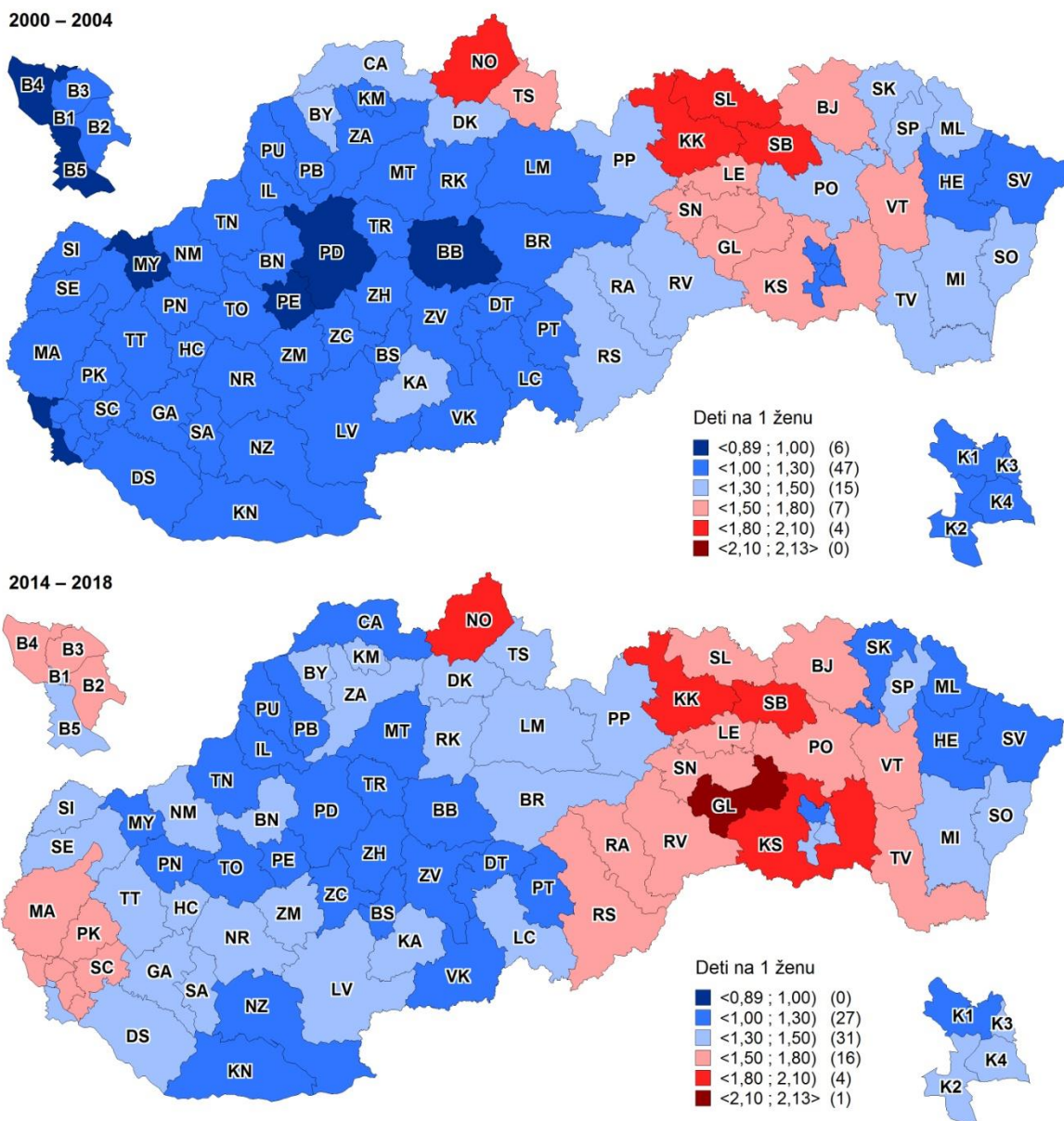
Graf 1: Vývoj úhrnej plodnosti na Slovensku v rokoch 1985 – 2020; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Regionálne rozdiely v plodnosti

Na začiatku 21. storočia až v 53 okresoch (zo 79) sa úhrnná plodnosť dostala pod hranicu extrémne nízkej plodnosti (1,3 dieťaťa na ženu). Okrem toho celkovo až v 6 okresoch nedosiahla ani úroveň 1 dieťaťa na ženu (obr.1). Vyššia plodnosť zostala predovšetkým na východe Slovenska (okrem pohraničných okresov severovýchodného Slovenska). Ďalší vývoj priniesol oživenie plodnosti, ktoré sa premietlo aj na regionálnej úrovni. Pomerne dynamicky pritom rástla intenzita rodenia detí najmä na západe Slovenska v hlavnom meste a jeho najbližšom zázemí (obr.1). Výsledkom čoho je určitá zmena jednak v samotnej úrovni plodnosti, ako aj v priestorovom obraze.

V súčasnosti na Slovensku neregistrujeme žiadny okres s plodnosťou nižšou ako 1 dieťa na ženu. V skupine s extrémne nízkou plodnosťou sa nachádza už len približne polovica (27 územných celkov) z predchádzajúceho počtu okresov. Na druhej strane hranicu veľmi nízkej plodnosti (1,5 dieťaťa na ženu) už prekonáva 21 okresov. Okrem celkov na východe Slovenska sa k nim pripojili aj spomínané bratislavské okresy so svojím zázemím. Na severe Slovenska sa medzi okresy s nadpriemernou plodnosťou radí už len Námestovo.

²¹ BLEHA, B; ŠPROCHA, B; VAŇO, B; 2018. Prognóza obyvateľstva Slovenska do roku 2060. Revízia poznatkov a predpokladov v kontexte pokračujúcej transformácie. Infostat. 2018. ISBN 978-80-89398-37-9.

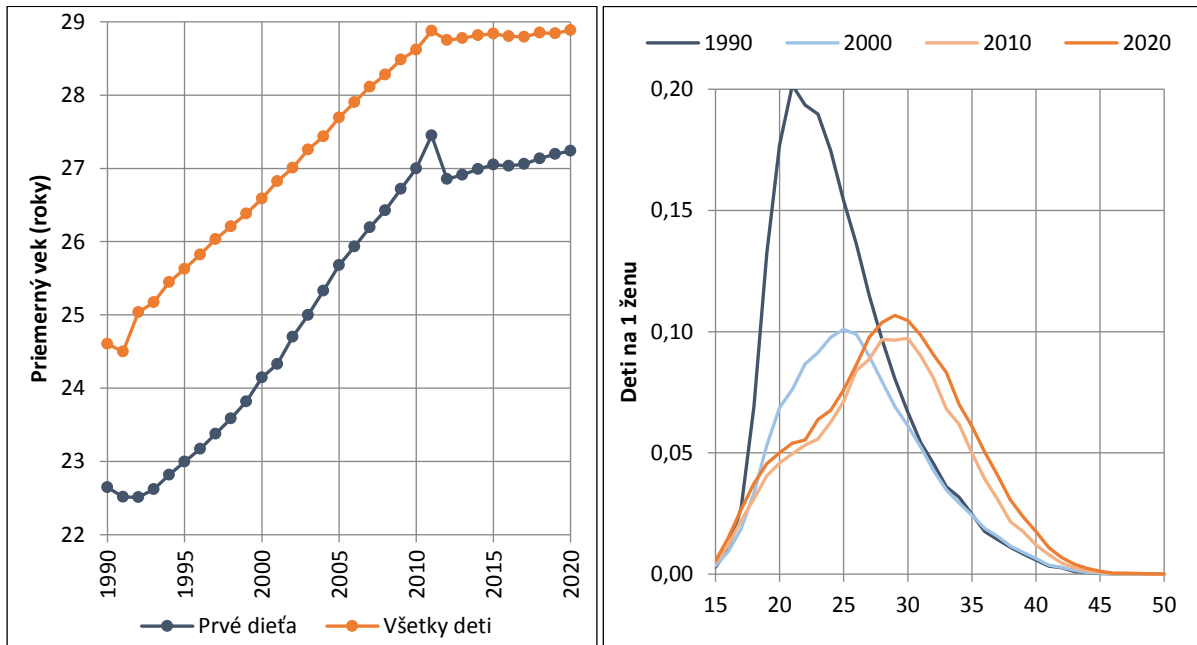
Obrázok 1: Úhrnná plodnosť v okresoch Slovenska vo vybraných obdobiach; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Zvýšenie veku žien pri narodení prvého živého dieťaťa

Kým na začiatku 90. rokov minulého storočia bol priemerný vek ženy pri narodení prvého živého dieťaťa pod hranicou 23 rokov, v súčasnosti je vyšší ako 27 rokov. Priemerný vek ženy pri narodení živého dieťaťa, bez ohľadu na jeho poradie sa za rovnaké obdobie zvýšil z 24,5 roka na takmer 29 rokov. Vo veku do 25 rokov sa realizuje necelých 27 % z celkovej plodnosti.

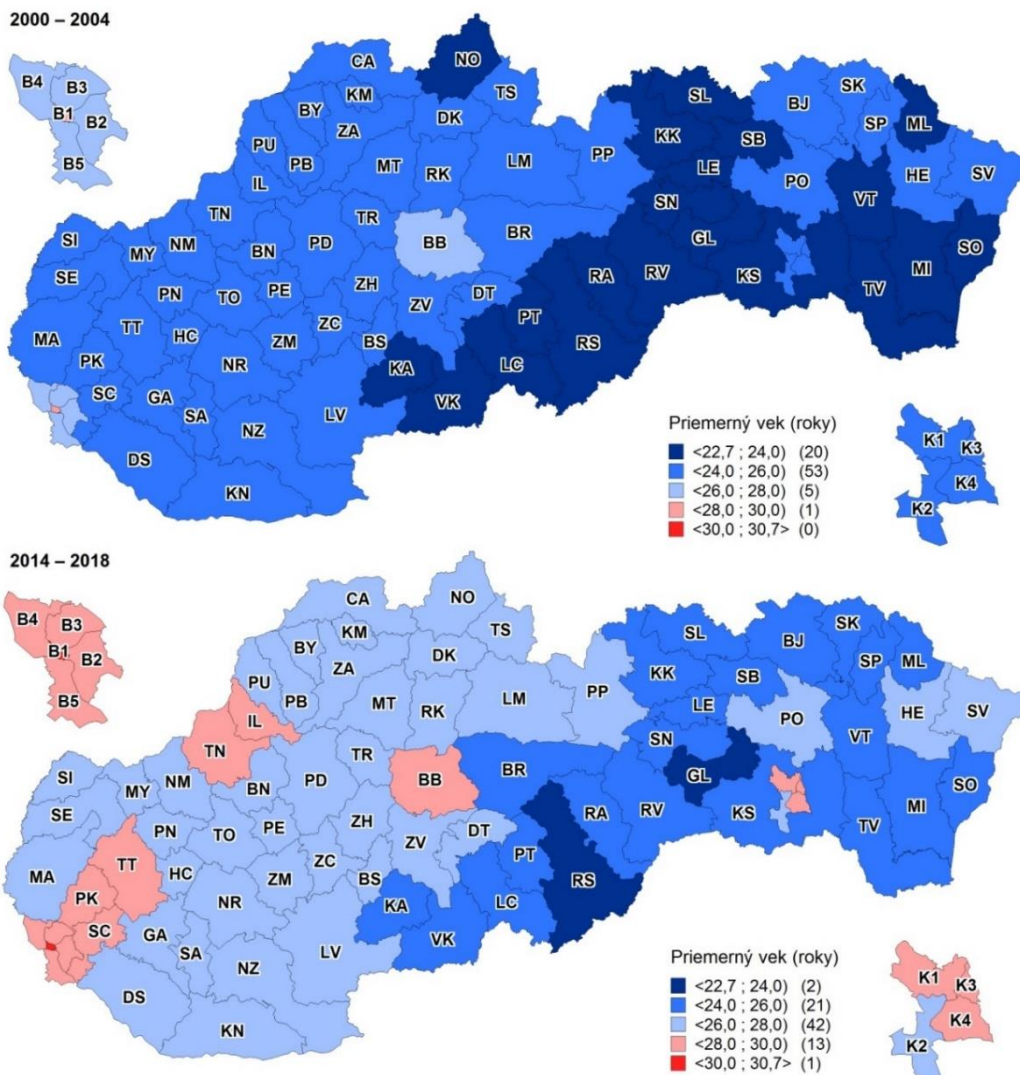
Zaujímavosťou z tohto hľadiska sú tiež vývojové zmeny v najmladšom veku, kde najmä v posledných rokoch môžeme identifikovať určité zvyšovanie intenzity rodenia detí. Potvrďuje sa tak, že aj napriek všeobecnému trendu starnutia profilu plodnosti existuje v populácii Slovenska dôležitá časť žien, ktoré sa stávajú matkami v mladom až veľmi mladom

veku a rovnako v relatívne mladom veku majú aj ďalšie deti. (graf 2). Nový reprodukčný model sa vyznačuje značnou vekovou pluralitou.

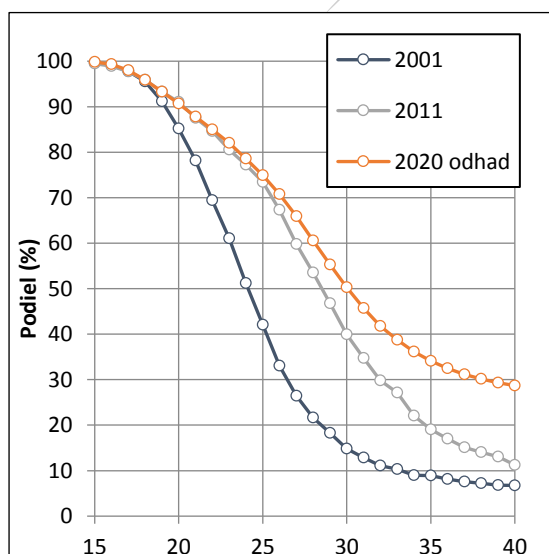

Graf 2 a 3 Priemerný vek ženy pri narodení dieťaťa a prvého dieťaťa a miery plodnosti žien na Slovensku vo vybraných rokoch; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Najdlhšie odkladajú materstvo ženy v okresoch Bratislavy, v jej zázemí (okresy Pezinok, Senec), v okrese Trnava, Trenčín, Ilava a tiež v okrese Banská Bystrica a v mestských okresoch mesta Košice (s výnimkou Košice II.) Na druhej strane, najskôr sa stávajú matkami ženy na juhu stredného Slovenska v pásme okresov od Krupiny až po Sobrance, na ktorý nadväzujú takmer všetky východoslovenské okresy (obr.2).

Obrázok 2: Priemerný vek žien pri narodení prvého dieťaťa v okresoch Slovenska vo vybraných obdobiach; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

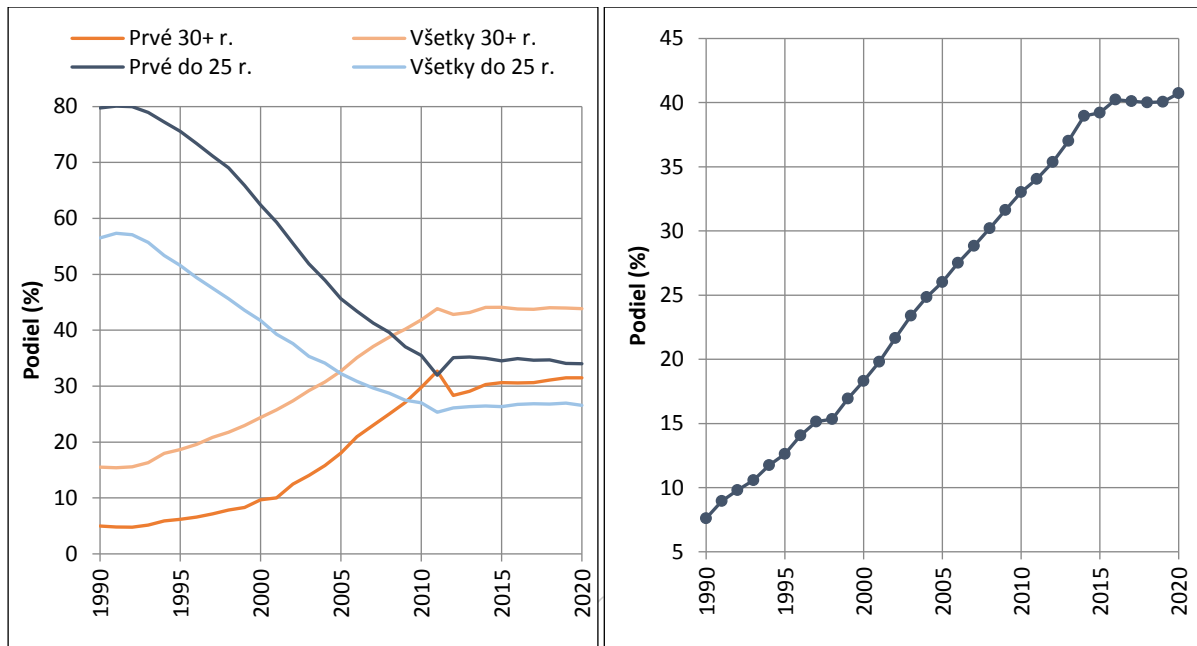

Graf 4: Podiel bezdetných žien vo veku 15 – 40 rokov na Slovensku, SODB 2001 a 2011, odhad pre rok 2020; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Predlžovania obdobia bezdetnosti prináša riziká. Ak sa pozrieme na vývoj vo veku žien 30 rokov, vidíme, že prvú polovicu reprodukčného obdobia nevyužilo na začiatku 21. storočia na to, aby sa stali matkou, len asi 15 % žien, kým o desať rokov to už bolo takmer 40 % žien (graf 4). Súčasnú odhadu hovoria o takmer polovici žien, ktoré v tomto roku zostávajú stále bezdetné.

Zdvojnásobenie počtu detí narodených mimo manželstva

Takmer polovica prvorodených detí sa rodí mimo manželstva, čo poukazuje na klesajúci význam manželských zväzkov pre reprodukciu a najmä jej začiatok. Celkovo v roku 1990 sa len 8 % detí narodilo nevydatým matkám, kým v súčasnosti sa podiel zvýšil na 40 % (graf 6). Za minulých dvadsať rokov sa pritom zvýšil počet detí narodených mimo manželstva viac ako dvojnásobne – z 10 tisíc na 23 tisíc. Z nevydatých matiek je 90 % slobodných, kým 7 % je rozvedených.

Graf 5 a 6: Príspevky vybraných vekových skupín k celkovej plodnosti a plodnosti prvého poradia a podiel detí narodených mimo manželstva na Slovensku; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Zmenami prešla aj štruktúra nemanželských detí podľa poradia narodeného dieťaťa. Najvyššie zastúpenie dosahujú deti nevydatých žien pri prvom poradí. Ako už bolo povedané, v súčasnosti už tvoria takmer polovicu zo všetkých prvých detí. Pre porovnanie - v roku 2000 to bola len pätina. Pomerne významne však vzrástla aj váha nemanželských detí u ďalších poradií. V prípade druhých detí, tieto tvoria už viac ako 30 % a pri tretích dosahujú takmer 32 %. Potvrďuje sa, že mimo manželstva sa tak nerodia vo väčšej miere len prvé deti, ale čoraz častejšie je to aj otázka druhých a tretích pôrodov. Dôležitým je tiež poznatok, že u vyšších poradií zastúpenie nemanželských detí prudko rastie a napríklad v kategórii päť a viac detí už majú nemanželské deti prevahu (približne 53 %).

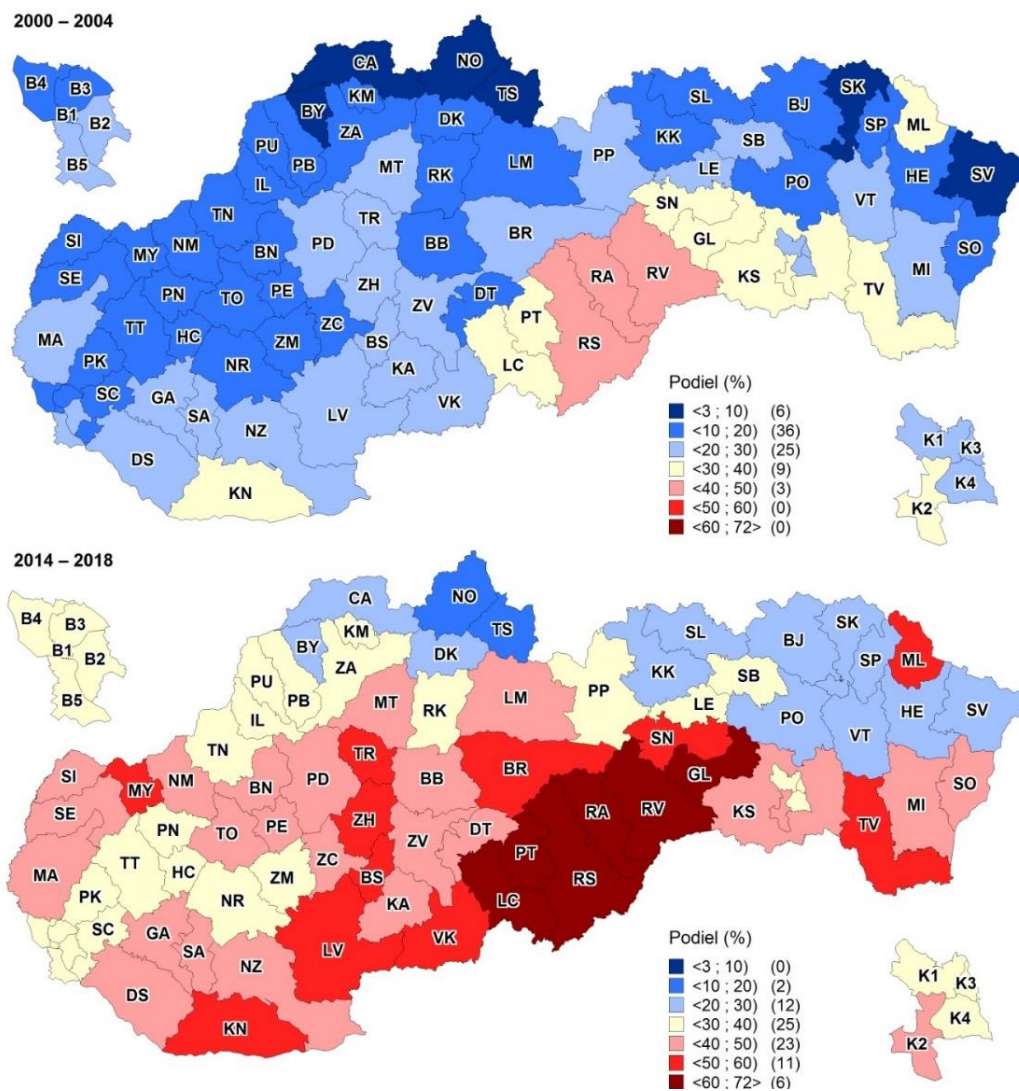
Ukazuje sa, že deti, ktoré častejšie vyrastajú mimo manželský zväzok, nebudú mať životnú skúsenosť s manželstvom v ich životných dráhach. Dôležitou otázkou pritom tiež je, či rodenie nemanželských detí je výsledkom osamelého materstva alebo existencie funkčných párových zväzkov (napr. kohabitácií) ako alternatívy k manželstvu. Kým v roku 2000 žilo mimo manželský zväzok vo veku 15 – 49 rokov necelých 44 % žien, v roku 2020 ich podiel prekročil 57 %. Pravdepodobnosť pôrodu mimo manželstva je najnižšia u žien s terciárnym vzdelaním, ktoré sú stále viac naklonené k realizácii reprodukčných zámerov v rámci rodiny založenej manželstvom.

Relatívne menej mimomanželských pôrodov vo väčších mestách

Podiel detí narodených mimo manželstva sa medzi mestským a vidieckym priestorom už vyrovnal aj vďaka dynamickejšiemu nárastu vo vidieckom prostredí. Zaujímavosťou pritom je, že zastúpenie detí narodených mimo manželský zväzok je v dvoch najväčších mestách Slovenska podpriemerné (Bratislava 34 % a Košice 36 %). Oproti tomu v najmenších obciach (do 500 obyvateľov) aj v stredne veľkých mestách (s 20 tisíc až 50 tisíc obyvateľmi) dosahuje nadpriemerný podiel (46 %).

Mimomanželské pôrody sú najčastejšie v okresoch na juhu stredného a východného Slovenska v pásme od Levíc po Gelnicu. Viac ako polovica detí sa nevydatým ženám rodí v ďalších 11 okresoch, ktoré opätovne ležia najmä na strednom Slovensku. V okresoch s veľkými hospodárskymi centrami (napr. Bratislava, Košice, Trenčín, Trnava, Nitra, Žilina) je podiel detí narodených mimo manželský zväzok len priemerný až podpriemerný. Jednoznačne najnižšie podiely detí narodené nevydatým ženám dosahujú dlhodobo okresy na severe stredného a východného Slovenska (obr.3).

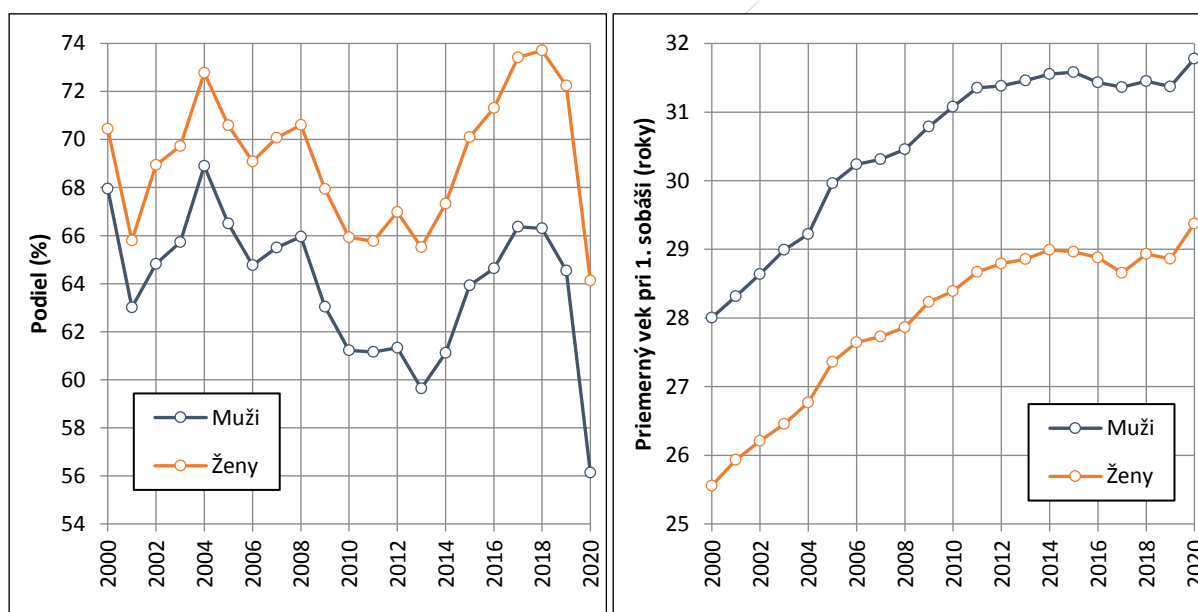
Obrázok 3: Podiel detí narodených mimo manželstva v okresoch Slovenska vo vybraných obdobiach; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Zmeny v procese sobášnosti a rozvodovosti

Zvýšenie veku vstupu do manželstva

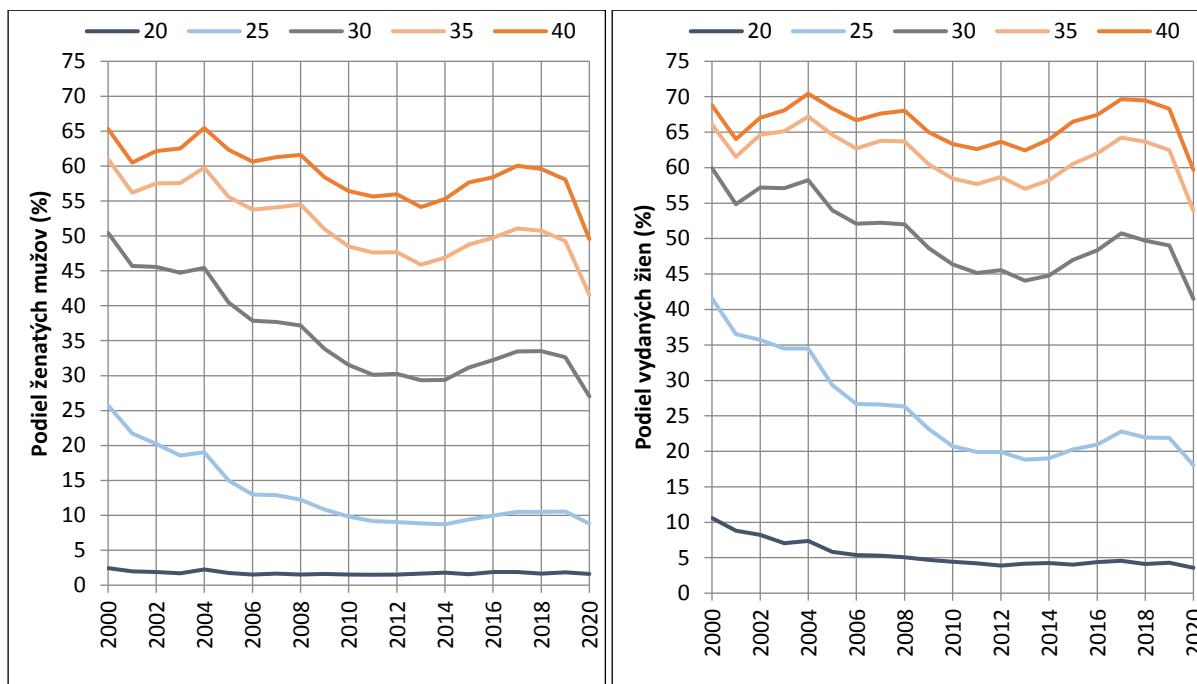
Priemerný vek pri uzavretí manželstva sa u mužov medzi rokmi 2000 a 2021 zvýšil o 6,7 rokov a u žien dokonca o 6,9 rokov. V súčasnosti, vďaka tomu, prekračuje v mužskej časti populácie priemerný vek vstupu do manželstva už 35 rokov a u žien 32 rokov.

Podľa modelu sobášnosti slobodných by pri zachovaní dosiahnutej intenzity ešte na konci 80. rokov minulého storočia, vstúpilo aspoň raz do manželstva približne 85 % mužov a viac ako 90 % žien. V priebehu nasledujúceho desaťročia však sobášnosť slobodných prudko klesla. U mužov pod hranicu 70 % a u žien pod úroveň 75 %. Prvé desaťročie nového milénia sa nieslo v znamení striedania poklesu a rastu intenzity, s akou do manželstva vstupovali slobodné osoby. Pravdepodobne aj vďaka nepriaznivým hospodárskym podmienkam po roku 2008 došlo k prudkému poklesu vstupu do manželstva, ktorý vrcholil približne o 5 rokov neskôr. Významné oživenie sobášnosti bolo v roku 2018, kedy sa prvosobášnosť dostala v mužskej časti populácie nad hranicu dvoch tretín a u žien na úroveň 74 %. Nasledujúci rok však priniesol mierny pokles, ktorý vystriedal razantný prepád v roku 2020 a len mierne oživenie v druhom pandemickom roku (graf 7).

Graf 7 a 8: Vývoj tabuľkovej sobášnosti slobodných a priemerného veku pri vstupe do prvého manželstva mužov a žien na Slovensku v rokoch 2000 – 2020; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Ukazuje sa tiež, že pandemický rok 2021 výraznou mierou ovplyvnil predovšetkým intenzitu sobášnosti v druhej polovici reprodukčného obdobia, čo sa prejavilo výrazným medziročným poklesom podielu ženatých a vydatých osôb (graf 9 a 10). Pri zachovaní vtedajšej intenzity sobášnosti slobodných mužov by v polovici reprodukčného veku zostali mimo manželský zväzok viac ako dve tretiny mužov a približne polovica žien.

Graf 9 a 10: Podiel slobodných mužov a žien, ktorí by pri zachovaní intenzity sobášnosti slobodných vstúpili do manželstva do vybraného veku na Slovensku, roky 2000 – 2020; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Šanca rozvedených vstúpiť do nového manželstva zostáva dlhodobo pomerne nízka – predstavuje približne 10 %, pričom u ovdovených je ešte výrazne nižšia. Muži v porovnaní so ženami majú vyššiu pravdepodobnosť opakovaného vstupu do manželstva. Keďže k rozvodom, ovdoveniam a opätovným sobášom dochádza v čoraz vyššom veku, tieto sobáše tak v súčasnosti už nemajú výraznejší vplyv na demografickú reprodukciu.

Vznik regionálnych rozdielov v sobášnosti

Muži vstupovali do prvého sobáša priemerne až vo veku 31 rokov a viac vo väčšine okresov stredného Slovenska, špeciálne však v Bratislave a Banskej Bystrici. Ženy odkladali vstup do prvého manželstva na vek priemerne 29 rokov a vyšší, a to najmä v okresoch Bratislavy, Banskej Bystrice a okolia, Rožňavy a mesta Košice.

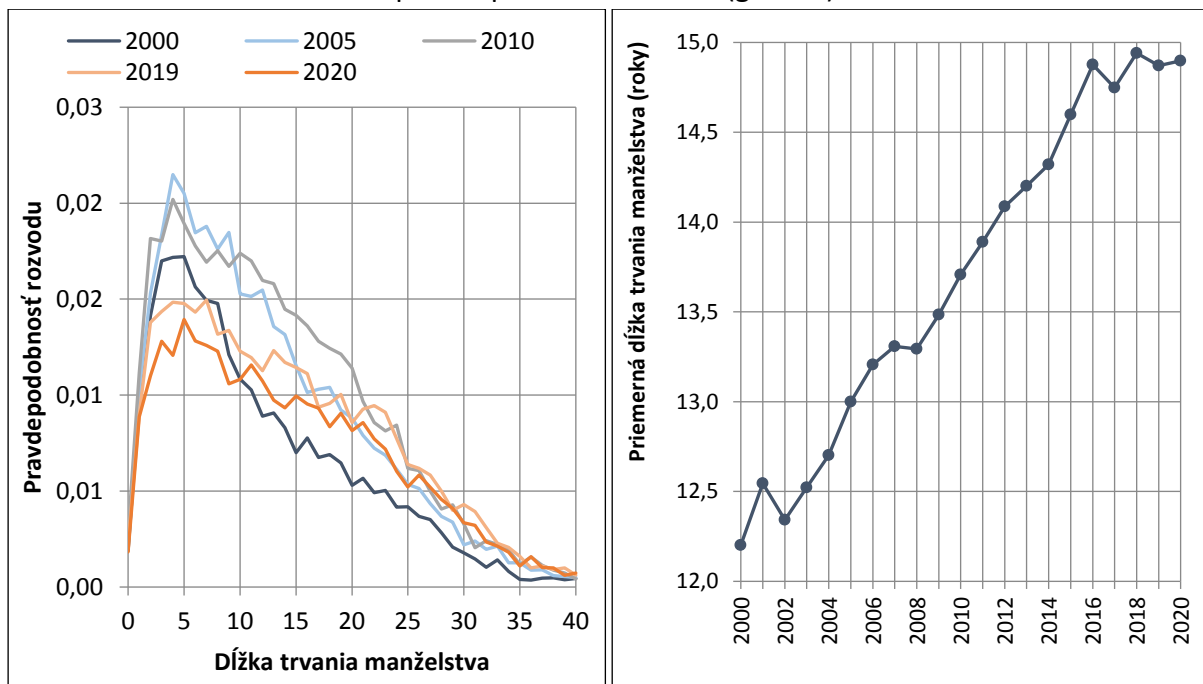
Najvyššia sobášnosť slobodných osôb je na severe východného Slovenska v páse od Kežmarku po Vranov nad Topľou až po Stropkov. Vyššiu sobášnosť majú aj dva okresy Bratislavy (I,V), Skalica, Púchov, Považská Bystrica a na severe Námestovo a Tvrdošín. Nízka sobášnosť je najmä na juhu stredného Slovenska.

Nemieniaca sa vysoká miera rozvodovosti

Miera rozvodovosti dosiahla vrchol v roku 2007 až 2009, keď na 10 sobášov pripadali 4 rozvody. Celkový počet rozvedených manželských zväzkov prekročoval hranicu 12 tisíc ročne. Nasledujúci vývoj priniesol pokles úrovne rozvodovosti, ako aj počtu rozvedených manželstiev. Posledné roky, s výnimkou pandemických rokov 2020 a 2021 (necelých 8,3 tisíc resp. niečo viac ako 8,1 tisíca rozvodov), priniesli určitú stabilizáciu v rozpätí 9 – 10 tisíc rozvodov ročne. Obdobie pandémie ochorenia COVID-19 tak nepotvrdilo obavy zo zvyšovania

počtu rozvodov, ale ani intenzity rozvodovosti na Slovensku. Naopak sme v oboch rokoch 2020 a 2021 identifikovali ďalší pokles.

Dôležitým vývojovým znakom v procese rozvodovosti manželstiev je zmena priemerného veku mužov a žien pri rozvode, a to u mužov na 45 rokov a u žien na 41 rokov, čiže často až na hornú hranicu reprodukčného veku. Postupne sme svedkami určitého poklesu rozvodovosti v prvých rokoch existencie manželstva a naopak **zvyšovania pravdepodobnosti rozvodu po viacerých rokoch manželstva**. Práve uvedený celkový pokles intenzity rozvodovosti bol výsledkom zníženia rizika rozvodu krátko po vstupe do manželstva (graf 11).

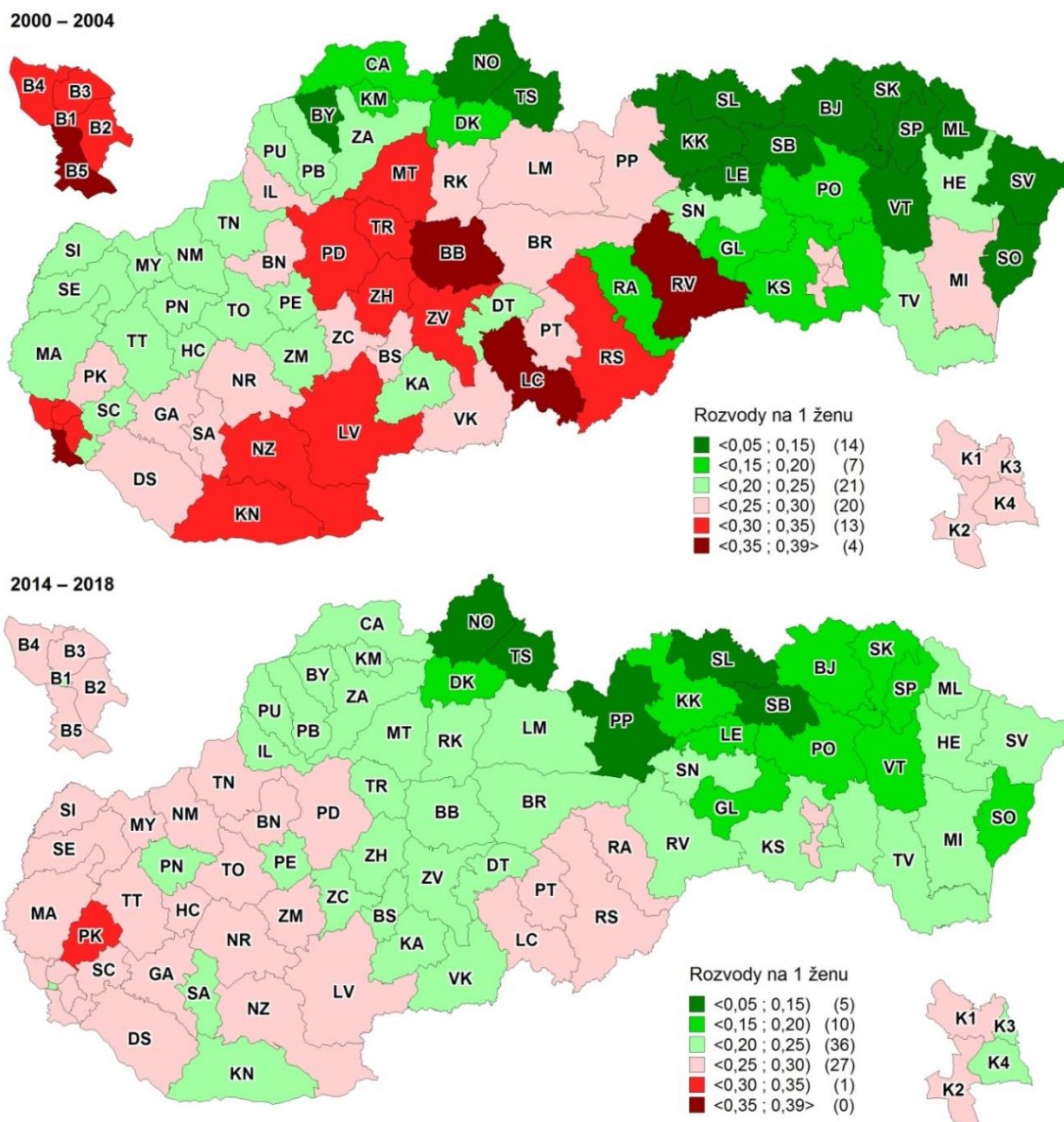
Graf 11 a 12: Pravdepodobnosti rozvodu manželstva a priemerná dĺžka trvania manželstva pri rozvode podľa doby uplynulej od sobáša na Slovensku; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

S tým súvisí aj zmena priemernej dĺžky trvania manželstva pri rozvode. Kým na začiatku 21. storočia sa v priemere manželia rozvádzali po 12,0 – 12,5 rokoch, v súčasnosti sa priemerná doba od sobáša po rozvod dostala k hranici 15 rokov.

Hlavnou príčinou rozvodu manželstiev sa na Slovensku stala **rozdielnosť pováh, názorov a záujmov**, ktorej podiel vzrástol od roku 2000 z niečo viac ako polovice príčin rozvodu manželstiev na viac ako dve tretiny zo všetkých rozvedených manželstiev.

Regionálne rozdiely v rozvodovosti

Významné priestorové rozdiely môžeme identifikovať aj v prípade rozvodovosti. Ako je zrejmé z obr. 4, na začiatku 21. storočia bola najvyššia rozvodovosť v okresoch Bratislavy, ďalej na strednom Slovensku v okrese Banská Bystrica, ako aj v niektorých okresoch juhu stredného Slovenska, ktoré v podstate vytvárali takmer súvislý pás celkov od Komárna po Rožňavu.

Obrázok 4: Rozvodovosť manželstiev žien v okresoch Slovensku, vybrané obdobia; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Naopak najnižšiu rozvodovosť identifikujeme na severe a severovýchode krajiny. Smerom do súčasnosti došlo postupne najprv k určitému nárastu rozvodovosti vo všetkých okresoch, aby sa posledné roky niesli v poklese, čo potvrdzuje aj obr. 16. Vo všeobecnosti pritom môžeme rozdeliť Slovensko na dve hlavné oblasti. Väčšina severného a východného Slovenska sa vyznačuje v posledných rokoch skôr nižšou intenzitou rozvodovosti, kým viaceré okresy západného Slovenska spoločne s niektorými celkami juhu stredného Slovenska a dvomi mestskými okresmi Košíc dosahujú vyššiu rozvodovosť (obr. 4).

Zmena v štruktúre rozvedených manželských zväzkov podľa počtu detí a maloletých detí

Zvyšovanie priemerného veku pri sobáši, pri rozvode, ako aj predlžovanie obdobia medzi dátumom sobáša a rozvodu spoločne s posunmi v procese plodnosti, prispievajú do značnej miery k zmenám v štruktúre rozvedených manželských zväzkov podľa počtu maloletých detí.

V prípade maloletých detí došlo po náraste v prvej dekáde 21. storočia z približne 9,9 tisíc na takmer 12,0 – 12,7 tisíc ročne (roky 2006 – 2009) k postupnému poklesu až na úroveň 8,2 – 8,8 tisíc maloletých detí v rokoch 2015 – 2019. V priemere tak na jedno rozvedené manželstvo pripadalo menej ako jedno maloleté dieťa.

Ak sa zameriame na všetky deti, potom rozvodom ich bolo zasiahnutých na začiatku 21. storočia približne 14 – 15 tisíc, no v rokoch 2006 – 2010 išlo o 18 – 19 tisíc detí. V poslednom období sa ich počet stabilizoval na úrovni približne 13,8 – 14,2 tisíc.

Zmena v štruktúre rodín

Podľa údajov zo sčítania obyvateľov v roku 2011, žilo v rodinách 84 % obyvateľov Slovenska. Postupne však klesá podiel osôb žijúcich v úplných rodinách a najmä úplných rodinách s nezaopatrenými deťmi v prospech neúplných rodín a domácností jednotlivcov.

Podľa Štatistického úradu SR²² v roku 2011 bolo manželstvom založených 608 382 rodín (76 %); rodín nezosobášených dvojíc (faktických manželstiev, kohabitácií) bolo 63 416 (7,9 %) a neúplných rodín 128 553 (16,1 %).

Rodiny založené manželstvom, v ktorých boli deti, tvorili 67,9 % a na rodiny bez detí pripadalo 32,1 %, a to: 1 dieťa – 19,8 %, 2 deti – 34,7 %, 3 a viac detí – 13,4 %.

Rodiny nezosobášených dvojíc boli v 62,9% prípadov s deťmi a v 37,1% bez detí a to: 1 dieťa – 26,5 %, 2 deti – 23,8 %, 3 a viac detí – 12,6 %.

Dynamizácia procesu populačného starnutia

Jedným z hlavných znakov populačného vývoja na Slovensku v posledných troch desaťročiach sa vďaka kombinácii prudkého prepadu počtu narodených detí a postupného predlžovania života, stala dynamizácia procesu populačného starnutia. K tomu v čoraz väčšej miere najmä v druhej dekáde 21. storočia prispieva aj tzv. starnutie zo stredu vekovej pyramídy. Ide o jav, keď sa do seniorského veku dostávajú početné generácie (narodených osôb v 40. a 50. rokoch minulého storočia) a nahrádzané sú v mladšom veku naopak výrazne menej početnými skupinami z 90. rokov.

Odhliadnuc od posledných dvoch rokov poznačených pandémiou ochorenia COVID-19, bolo možné v populácii Slovenska pozorovať v podstate od začiatku 90. rokov kontinuálne predlžovanie života. Stredná dĺžka života ako syntetický ukazovateľ úmrtnostných pomerov vo všetkých vekoch sa medzi rokom 2000 a 2019 predĺžila u mužov približne o 5,2 roka, teda z niečo viac ako 69 rokov na 74,3 roka. U žien tento trend neprebíhal tak dynamicky, keďže

---

²² Štatistický úrad SR: Rodinné správanie populácie Slovenska. 2015. ISBN 978-80-8121-461-5

sa stredná dĺžka života zvýšila v rovnakom období o niečo viac ako 3,6 roka zo 77,2 na 80,8 roka.

Počet osôb vo veku 65 a viac rokov od začiatku 21. storočia stúpol z necelých 620 tisíc na viac ako 933 tisíc osôb. V relatívnom vyjadrení tak seniorská zložka má v súčasnosti na Slovensku približne 17% zastúpenie, kým v roku 2000 to bolo len necelých 11,5 %. Pomerne výrazne sa pritom zvyšuje aj početnosť najstarších seniorov, teda osôb vo veku 85 a viac rokov. Kým na začiatku milénia išlo o približne 40 – 50 tisíc osôb, v súčasnosti sa ich počet dostáva už takmer na úroveň 90 tisíc. Na začiatku storočia pripadalo na 100 osôb vo veku 20 – 64 rokov necelých 19 osôb vo veku 65 a viac rokov, v súčasnosti je to už viac ako 27 seniorov.

Ako naznačujú výsledky populačných prognóz EUROSTATu a Výskumného demografického centra, uvedený trend je len vo svojom začiatku a najbližšie obdobie prinesie ďalšiu dynamizáciu procesu populačného starnutia. Prispievať k tomu bude nielen presun početných generácií zo 40. a 50. rokov a neskôr aj zo 70. rokov do seniorského veku, ale aj predpokladané ďalšie predlžovanie života týchto osôb v kombinácii s poklesom počtu narodených detí. Napríklad v strednom variante prognózy Výskumného demografického centra by sa počet živonarodených detí mal postupne dostať pod hranicu 50 tisíc ročne a v roku 2050 by dosahoval menej ako 49 tisíc.²³ K tomuto vývoju dôjde aj napriek predpokladanému ďalšiemu miernemu zvyšovaniu plodnosti, a to predovšetkým v dôsledku výrazného zúženia reprodukčnej základne (počtu žien v reprodukčnom veku). Ak sa zameriame na samotnú početnosť osôb vo veku 65 a viac rokov, potom prognózy EUROSTATu a Výskumného demografického centra predpokladajú, že do polovice 21. storočia by na Slovensku mohlo byť v tomto veku niečo viac ako 1,5 milióna osôb. Vo veku 85 a viac rokov by pritom išlo o viac ako 250 tisíc ľudí. Celkovo by tak seniorská zložka tvorila na Slovensku približne 30 % z celej populácie. Kombináciou zvyšujúceho sa počtu seniorov a naopak klesajúcej početnosti produktívnej časti populácie, by prudko vzrástol aj ich vzájomný pomer. Na 100 osôb vo veku 20 – 64 rokov by v roku 2050 pripadalo takmer 56 osôb vo veku 65 a viac rokov.

Súčasný stav a prognózu populačného vývoja Slovenska do roku 2050 je možné charakterizovať nasledovne:

- spomalenie rastu úhrnnej plodnosti;
- zvyšovanie veku žien pri narodení prvého dieťaťa;
- pokračovanie trendu rýchlo klesajúcej reprodukčnej základne;
- zvyšovanie počtu detí mimo manželstva aj pri druhých a tretích pôrodoch;
- zvyšovanie bezdetnosti a jednodetnosti rodín;
- pokles významu manželstva je negatívnym javom pre deti, pretože nebudú poznať životnú skúsenosť manželstva;
- kontinuálne predlžovanie života;
- vzájomný nepomer vo vekovej štruktúre populácie;
- pokles počtu obyvateľov Slovenska.

---

²³ BLEHA, B; ŠPROCHA, B; VAŇO, B; 2018. Prognóza obyvateľstva Slovenska do roku 2060. Revízia poznatkov a predpokladov v kontexte pokračujúcej transformácie. Infostat. 2018. ISBN 978-80-89398-37-9.

4 Strategické prioritné oblasti

Každá prioritná oblasť je zmapovaná z pohľadu posledného desaťročia, aktuálnej situácie, a je doplnená o relevantné štatistické údaje a trendy v slovenskom a európskom kontexte. Témy sú rozpracované v kontexte demografického vývoja. Rámcové opatrenia smerujú k napĺňaniu vízie a cieľov, to znamená k ústretovej a aktívnej pro-rodinnej a pro-natalitnej politike a k zvyšovaniu kvality životných podmienok rodín.

Jedná sa o nasledujúce prioritné oblasti:

- *prevencia*
- *ochrana detí a mládeže,*
- *zdravie a zdravotná starostlivosť v kontexte rodín,*
- *zosúladenie starostlivosti o členov rodiny so zamestnaním*
- *trh práce a zamestnanosť,*
- *ekonomické a finančné nástroje,*
- *bývanie,*
- *návratová migrácia.*

V jednotlivých oblastiach sú pomenované strategické smerovania a rámcové opatrenia, ktoré predstavujú podnety pre kľúčové aktivity a výzvy pre budúcnosť. Na strategický rámec nadviaže akčný plán.

4.1 Prevencia

Podpora rodiny v jej funkciách, vrátane pronatalnej, ochrana rodiny pred negatívnymi vplyvmi, posilňovanie rodinných hodnôt, statusu a zdravého fungovania rodiny, predchádzanie destabilizácie rodiny a zvrátenie negatívneho demografického vývoja by mali byť kľúčovou prioritou rodinnej politiky. Cieľom preventívnych opatrení na podporu rodiny je vytvoriť najlepšie možné prostredie pre rodinu, pre jej rozvoj pri rešpektovaní primárnej zodpovednosti, ktorú majú rodičia za svoje deti a iných členov rodiny.

Východisková analýza v oblasti prevencie

Na Slovensku dlhodobo absentuje systém prevencie

Agenda rodinnej politiky, najmä podpora zdravého fungovania rodiny spolu novými výzvami demografickej krízy tvorí dôležitú súčasť agendy európskych politík. Vo všetkých okolitých európskych štátoch boli prijaté opatrenia na zamedzenie prehlbovania nepriaznivého demografického vývoja vrátane konkrétnej podpory rodinám s deťmi. Vo vyspelých štátoch sa systematicky a komplexne v medzirezortnej spolupráci realizujú osvedčené preventívne a podporné programy pre rodiny za účelom ochrany rodiny pred negatívnymi vplyvmi a posilnenia statusu a zdravého fungovania rodiny vo všetkých oblastiach a fázach jej života.

Na Slovensku dlhodobo absentuje ucelený systém preventívnych aktivít/programov cielených na podporu rodiny a manželstva, ako najstabilnejšieho prostredia pre výchovu detí,

založených na koordinovanom multidisciplinárnom prístupe. V záujme predchádzania rozvodov a z nich plynúcich negatívnych dôsledkov najviac zasahujúcich detí, je potrebné zabezpečiť dostatočnú výchovu mladých ľudí k manželstvu a rodičovstvu a podporu manželstva zo strany štátu.²⁴

Systém podporných služieb pre rodiny je na Slovensku nedostatočný

Absentuje kohézna sieť občanom dostupných praktických podporných a sociálnych služieb, ako sú napr. odľahčovacia služba, denné stacionáre a špecializované pobytové zariadenia pre špecifické cieľové skupiny. Chýbajú ambulantné služby, ktoré by nahradili pobytové (mobilný hospic, zdravotná, ošetrovateľská starostlivosť o deti v domácom prostredí, podpora raného vývinu terénnymi službami včasnej intervencie), absentuje rodinná asistancia a podpora pri výchovných ťažkostiach v prirodzenom prostredí rodiny, atď. Podporné služby pre rodiny sú vo vyspelých okolitých štátoch a sociálnych systémoch pritom kľúčovým nástrojom ochrany a stabilizácie rodiny. Medzinárodná McKeown metaanalýza, ktorá skúma podporné faktory v sociálnej práci²⁵ ovplyvňujúce mobilizáciu rodiny k vyriešeniu záťažovej situácie a stabilizáciu rodinného systému sa zhoduje so zisteniami slovenských poskytovateľov podporných služieb pre rodinu²⁶ pri identifikácii kľúčových podporných faktorov, kde zásadnú úlohu zohráva práve aktivácia prirodzenej vzťahovej siete rodiny a kvalita a dostupnosť podporných mechanizmov.

Akútna potreba opatrení primárnej prevencie už na základných školách

Vzdelávací systém na Slovensku je postavený na rozvoji konvergentných úloh, na úkor divergentných (pomer 95% konvergentných ku 5% divergentných úloh v rámci učebných osnov, v reálnom živote je tento pomer presne opačný, životné zručnosti sú postavené na zvládnutí divergentných úloh, ktoré počas povinnej školskej dochádzky sú nedostatočne rozvíjané. Poznatky a praktické zručnosti podporujúce neskoršiu schopnosť mladých fungovať vo vzťahoch a v živote, a byť pripravení na život v rodine a rodičovskú rolu zásadným spôsobom chýbajú. Povinná školská dochádzka obsahuje minimum obsahu podporujúceho nácvik komunikačných zručností, riešenia konfliktov, rozhodovacích procesov a vzťahovej výchovy, pričom práve tieto sú kľúčovými životnými kompetenciami pre zdravé fungovanie človeka vo vzťahoch a v spoločnosti. Systematický rozvoj týchto základných sociálnych zručností, ktoré dávajú predpoklad úspešnejšieho fungovania v dospelosti (vrátane prípravy na manželstvo a rodičovstvo), by mal byť integrálnou súčasťou vzdelávacieho systému.

Nedostatočná informovanosť o dostupných preventívnych programoch

Rodina, ktorá nedostáva oporu a adresnú podporu včas a adekvátnym spôsobom, sa stáva zvyčajne dlhodobým, i celoživotným klientom (užívateľom) sociálneho systému, ekonomické

---

²⁴ Výchova k manželstvu a rodičovstvu v súčasnosti prebieha prostredníctvom prierezovej témy: VÝCHOVA K MANŽELSTVU A RODIČOVSTVU Učebné osnovy. Link: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/vychova_k_manzelstvu.pdf

²⁵https://www.researchgate.net/publication/242738057_A_Guide_to_What_Works_in_Family_Support_Services_for_Vulnerable_Families

²⁶ Analýza úspešnosti klientských rodín za 15 rokov multidisciplinárnej práce siete centier na obnovu rodiny DORKA[1] dokumentuje, že systematickou, adresnou a komplementárnou podporou sa sanácia a stabilizácia rodinného systému podarí až v 80% rodinách. Centrá na obnovu rodiny tzv. „DORKY“ vykázali 80% úspešnosť pri vzorke 405 rodín/ klientov v časovom rozsahu 1-1,5 roka cieľného kompetentného správdzania rodiny, bližšie pozri - <https://www.centrumdorka.sk/>

dopady sú dramatické, nehovoriac o trvalých negatívnych sociálnych a spoločenských dôsledkoch. Členovia rodiny, ktorí by chceli získať poradenstvo a podporu zvyčajne nevedia na koho a kam sa môžu obrátiť - chýba informovanosť, osveta, a koordinácia (styčný bod).

Samosprávy potrebujú podporu štátu pri realizácii systematickej prevencie

Obciam vyplýva pri výkone svojej pôsobnosti povinnosť vykonávať opatrenia zamerané na predchádzanie vzniku porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu detí a plnoletých fyzických osôb.²⁷ V európskych sociálnych systémoch je funkčná prevencia podporená nastavením finančných mechanizmov, ktoré samosprávam umožnia zabezpečiť realizáciu účinných preventívnych a podporných aktivít pre rodiny v svojom regióne. Na Slovensku je potrebná vyššia spolupráca a súčinnosť štátu a samospráv pri výkone preventívnych a podporných aktivít pre rodiny.

Poradenské služby pre rodiny sú poddimenzované

Čiastočne ich v štátnom systéme zabezpečovali referáty poradensko-psychologických služieb na úradoch PSVR a neštátne subjekty, prevažne ako občianske iniciatívy a/alebo ako poskytovatelia sociálnych služieb, tzv. sociálna služba základného a/alebo špecializovaného poradenstva.

V roku 2021 začala vznikať sieť bezplatných dlhových poradní²⁸ a v roku 2022 sa začal realizovať pilotný projekt „Rodinné poradne pre jednotlivca, pár a rodinu“²⁹ ako reakcia na vysokú mieru rozpadu rodiny s negatívnym dopadom na všetkých jej členov, vysoký počet detí odlúčených od rodiny z dôvodu nedostupnosti adekvátnej podpory a pomoci, masívny nárast psychických ťažkostí, porúch a chorôb u detí i dospelých, a taktiež na zhoršenie medzigeneračných vzťahov v rodinách a oslabenie komunitnej spolupatričnosti.

Je potrebné posilniť preventívne aktivity v oblasti medzigeneračnej solidarity a občianskej zodpovednosti na komunitnej úrovni s dôsledným presadzovaním konferenčného modelu práce³⁰ s maximálnym využitím potenciálu formálnej i neformálnej podpornej siete rodiny pri zabezpečovaní podpory a pomoci rodinám. Osvetou a edukáciou je potrebné zvýšenie povedomia predovšetkým mladých ľudí o význame rodinných väzieb, spolupráce a získavania životných a duchovných hodnôt od rodičov, starých rodičov a členov širšej rodiny. Tieto aktivity môžu významne prispieť k zlepšeniu vzťahov v rodine a samotnému pocitu príslušnosti k rodine, k poznaniu svojich koreňov, osobnej, rodinnej i národnej histórie, kultúry. V období pandémie ochorenia COVID-19 boli obmedzené osobné kontakty najmä so starými rodičmi, čo prispelo k zhoršeniu vzťahových väzieb. Aj pre samotných seniorov je dôležité udržiavať pozitívne vzťahy s deťmi a s vnúčatami, ktorí ich môžu ochrániť pred dezinformáciami,

---

²⁷ § 75 Zákona 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele

²⁸ Dostupné on-line: <https://www.pomahamedlznikom.sk/>

²⁹ Dostupné on-line: <https://www.employment.gov.sk/sk/uvodna-stranka/informacie-media/aktuality/rodinne-poradne-bezplatne-pomozu-rodinam-jednotlivcom-pri-rieseni-problemov.html>

³⁰ Konferenčný model práce s rodinou (z angl. Family Group Conferences je mainstreamový spôsob práce s rodinou, ktorý iniciuje, aktivizuje, sieťuje a zužitkuje širokú sieť formálnej i neformálnej podpory rodine v náročnej životnej situácii tak, aby sa posilnila rodinná a komunitná spolupatričnosť a občianska zodpovednosť. Viac na <https://frg.org.uk/family-group-conferences/what-is-a-family-group-conference/>

hoaxami a podvodmi na sociálnych sieťach. Podporu aktívneho starnutia obyvateľov rieši „Národný program aktívneho starnutia na roky 2021-2030“ ktorý pripravilo MPSVR SR.³¹

Rodičia nemajú dostatok kvalitného času pre svoje deti, ani starnúcich rodičov

Kvalitne strávený čas s najbližšími v rodine sa nedá ničím nahradiť, najväčšia nevýhoda našej doby je akútny nedostatok času, ktorý pre vzájomné vyživovanie vzťahov máme. Z dôvodu nedostatku efektívnych nástrojov na zosúladenie pracovného a rodinného života je alarmujúci nedostatok kvalitného času rodičov pre svoje deti, pre svoj vzájomný manželský/partnerský vzťah, ako aj pre svojich vlastných starnúcich rodičov. Deti sú vystavované nekontrolovanému rozsahu a obsahu v médiách a online priestore, kde sú kontinuálne sýtené agresivitou, nevhodným odkazom a vplyvom, ktoré deštruuujú pre dieťa kľúčový pocit bezpečia a jeho zdravý vývin.³² Otázkou zostáva, či používanie sociálnych sietí podporuje depresívne symptómy mladých, alebo či depresívne sklony podnecujú deti a mladých ľudí k tomu, aby viac používali sociálne siete.³³ Z metavýskumu rodičovských postojov americkej spoločnosti pre podporu rodičovstva zároveň vyplynulo, že až 86% rodičov podceňuje silu svojho kľúčového postavenia pri výchove svojich detí, pričom vplyv médií, školy a rovesníkov považuje za dominantnejší ako vplyv rodičovskej výchovy.³⁴

Zmena postoja spoločnosti k seniorom

Z posledných sociologických výskumov vyplynulo, že sa dramaticky zmenil postoj spoločnosti k seniorom, devalvoval sa ich spoločenský status, seniори sa dostávajú do stále väčšej sociálnej izolácie, zvyšuje sa ich pocit nadbytočnosti, nepotrebnosti až sociálnej záťaže pre svoje najbližšie okolie, ale i spoločnosť. Nie je vytvorená spoločenská klíma a adekvátny priestor, či spoločenský záujem o využitie potenciálu a životnej múdrosti staršej generácie, prirodzenej neformálnej podpornej siete rodiny, či medzigeneračnému odovzdávaniu skúseností a vyživovaniu rodinných väzieb, ktoré sú kľúčom k posilňovaniu rodinnej kontinuity a spolupatričnosti. Potreba bezpečia, vzťahového prepojenia, potreba príslušnosti k rodinnému systému, potreba pozitívnej identity, sebaúcty a následnej sebaaktualizácie, sú základné potreby človeka, ktorých naplnenie je základom jeho zdravého fungovania.

Strategické smerovanie v oblasti prevencie

- Zvyšovať povedomie o význame rodiny v živote človeka a spoločnosti, zvyšovanie senzitivity spoločnosti voči potrebám detí, seniorov a členov rodiny so špecifickými potrebami, pro-rodinná osвета.

---

³¹Dostupné on-line: <https://www.employment.gov.sk/files/sk/ministerstvo/rada-vlady-slovenskej-republiky-prava-seniorov-prisposobovanie-verejnych-politik-procesu-starnutia-populacie/narodny-program-aktivneho-starnutia-roky-2014-2020/narodny-program-aktivneho-starnutia-roky-2021-2030.pdf>

³²Bozzola, E., Spina, G., Agostiniani, R., Barni, S., Russo, R., Scarpato, E., Di Mauro, A., et al. (2022). The Use of Social Media in Children and Adolescents: Scoping Review on the Potential Risks. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(16), 9960. MDPI AG. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.3390/ijerph19169960>

Výsledky metaanalýzy talianskej pediatrickej spoločnosti, ktorá analyzovala 68 výskumov celého sveta skúmajúcich dopady trávenia času detí a mládeže na internete preukázali, že čím viac času trávili deti na internete, tým viac príznakov depresie sa u nich prejavilo.

³³Príčina duševnej nepohody detí a mladých pramení aj z nedostatku interakcie v reálnom svete. A to sa deje práve vtedy, keď osobný vzťah „tvárou v tvár“ deti a mládež nahrádza virtuálnymi priateľstvami. Podľa predbežných výsledkov aktuálne prebiehajúceho výskumu úradu komisára pre deti vyplýva, že až 49% detí trávi na internete viac ako 5 hodín denne. <https://komisarpredeti.sk/kontakt/>.

³⁴<https://www.childwelfare.gov/topics/preventing/prevention-programs/parented/>

- Vybudovať adresný nadrezortný multidisciplinárny kohézny systém preventívnych opatrení systematicky a kontinuálne realizovaných prostredníctvom všetkých úrovní prevencie, poradenstva a diverzifikovaných podporných služieb pre rodiny ako základných nástrojov posilnenia rodiny a predchádzania jej destabilizácie.
- Inicovať a inštitucionálne zabezpečiť systémovú edukáciu smerujúcu k posilneniu kompetencii mladých ľudí pri budovaní a udržiavaní zdravých partnerských, manželských a rodinných vzťahov a pri zodpovednom zhostení sa rodičovskej role.
- Zabezpečiť profesionalitu a kvalitu výkonu politik zasahujúcich do rodinného systému.
- Podporiť informovanosť občanov o prorodinných a pronatálnych opatreniach.
- Investovať do opatrení na prelomenie medzigeneračných cyklov znevýhodnenia s cieľom zabrániť tomu, aby akýmkoľvek spôsobom ohrozené rodiny zostali bez adekvátnej a adresnej podpory a pomoci.
- Utvárať podmienky na participatívne partnerské zapojenie/zastabilizovanie neštátneho sektora pri realizovaní prevencie a podporných služieb pre rodinu

Rámcové opatrenia v oblasti prevencie

- Vytvorenie národného a regionálneho koordinačného rámca prevencie krízových situácií v rodine a opatrení na podporu rodiny - vytvorenie národného koordinačného strediska a siete regionálne dostupných centier ochrany a praktickej podpory rodiny.
- Vytvorenie modelu tvorby štruktúrovaných správ, analýz a prognóz s cieľom neustáleho skvalitňovania prevencie a poskytovanej starostlivosti a kvalitného monitorovania novovynárajúcich sa potrieb detí a ich rodín.
- Zvýšenie dostupnosti podpory rodín rozšírením siete „poradni“ pre rodiny a rozšírenie ich pôsobnosti o praktické centrá podpory, zabezpečením ich trvalej udržateľnosti a zaradenie do systému pomoci štátu rodinám.
- Nastavenie finančných mechanizmov, ktoré samosprávam umožnia realizovať, resp. zabezpečiť realizáciu kvalitných adresných preventívnych aktivít a podporných služieb pre rodiny vo svojej spádovej oblasti (terénna sociálna práca a rodinná asistancia v každej obci, mobilná ošetrovateľská starostlivosť pre deti i dospelých, komunitné centrá, denné stacionáre pre členov rodiny so špecifickými potrebami (závislosti, špeciálne zdravotné potreby).
- Zvyšovanie dostupnosti základných podporných služieb pre rodiny pri poskytovaní starostlivosti o svojich členov so špecifickými potrebami.
- Systémová podpora a prepojenie existujúcich verejných a neverejných inštitúcií, ktoré pôsobia v oblasti praktickej podpory rodinám.
- Implementovanie konferenčného princípu do systému ochrany, podpory a pomoci rodinám.
- V štátnom vzdelávacom programe pre základnú školu zahrnúť systémovú edukáciu smerujúcu k posilneniu kompetencii mladých ľudí pri budovaní a udržiavaní zdravých partnerských, manželských a rodinných vzťahov a pri zodpovednom zhostení sa rodičovskej role.

- Podpora orgánov a inštitúcií, ktoré majú povinnosť zabezpečovať nápravu porušení práv rodiny, aby dotknuté zodpovedné orgány a inštitúcie takúto iniciatívu vyvíjali, a to systémovo (na základe dát, dôkazov, metodológie, poradenstva a pod.).
- Zvyšovanie informovanosti na národnej i miestnej úrovni o právach rodiny a práve dieťaťa na život v rodine a scitlivovanie spoločnosti voči hodnote rodiny.

4.2 Ochrana detí a mládeže

Rodina tvorí nezastupiteľnú citovú oporu a zázemie pri rozvoji osobnosti dieťaťa. Spoločnosť uznáva, že pre všestranný a harmonický vývin dieťaťa je najvhodnejšie stabilné prostredie rodiny tvorenej otcom a matkou dieťaťa, čo je aj uvedené ako jedna zo základných zásad zákona o rodine. Po narodení sa zdravý vývin dieťaťa odvíja od jeho genetických daností, výchovy a prostredia, do ktorého sa narodí a ktoré na neho počas života pôsobí. Od týchto faktorov sa následne odvíjajú okrem iného aj psychické a fyzické možnosti dieťaťa, jeho výchovno-vzdelávacie potreby, ale aj predpoklady pre vznik prejavov rizikového správania a ďalšie vplyvy pôsobiace na jeho zdravý duševný vývin. Vplyvom sociálnych, kultúrnych, mediálnych, ekonomických a politických podmienok sa úlohy, štruktúra a organizácia rodiny, výrazne menia. Funkčnosť rodiny je dôležitá nielen pre samotných členov rodiny, ale má nesporne aj spoločenský význam. Faktom je, že rodiny niekedy zlyhávajú pri naplňaní svojich funkcií a budovaní vzťahov, v dôsledku čoho dochádza k disfunkčnosti rodiny, resp. k poruchám rodinného prostredia, ktorá sa prenáša ako do jednotlivých oblastí psychického a sociálneho vývinu dieťaťa, tak aj do jeho prejavov správania a má dopad na vzdelávanie dieťaťa.

Východisková analýza v oblasti ochrany detí a mládeže

Rozpad rodiny

Neúplná rodina predstavuje rodinu s jedným rodičom, pričom zhruba 90% z nich tvoria matky s dieťaťom alebo deťmi. Ide o rodiny zasiahnuté rozvodom, rozchodom, ovdovením alebo pôrodom dieťaťa mimo manželstva. Rozvod a následný rozpad rodiny a strata rodiča znamená náročnú situáciu pre dieťa. Do vývinu dieťaťa negatívne zasahujú aj situácie, ako sú zmena spôsobu fungovania rodiny a nestabilita, vzájomné obviňovanie, ostré konflikty a výskyt násillia. V závislosti od veku môžu deti prežívať rozvod/rozchod rodičov ako vlastnú vinu, prežívajú smútok, hnev, strach, objavuje sa negativistické až agresívne správanie. Smerom k adolescencii sa čoraz častejšie vyskytujú úzkostné a depresívne stavy. Všetko vytvára ohrozujúce situácie pre ich zdravý vývin a budúce zapojenie sa do spoločnosti. Rozvody sú sekundárne ovplyvnené aj benevolentnejším postojom spoločnosti k rozvodu ako takému. Pre mladú generáciu už rozvod nepredstavuje stigma a zároveň mnoho partnerov žije v "nemanželskom" zväzku (kohabitácii) a ich rozchod nespadá do štatistiky rozvodovosti. Väčšinou rozpad rodiny (rozvod, rozchod, opustenie, smrť alebo výkon trestu odňatia slobody jedného z rodičov) vytvára kategóriu slobodných, resp. osamelých rodičov.³⁵

³⁵ Sobotková, I. (2001). *Psychologie rodiny*. Portál.

Vysoká miera chudoby

Na Slovensku žilo pod hranicou príjmovej chudoby v roku 2021 takmer 662-tisíc osôb, ich počet sa medziročne zvýšil o cca 8%. Najviac ohrozené boli viacdenné domácnosti, neúplné domácnosti (jeden rodič s aspoň jedným dieťaťom) a maloleté deti.³⁶ Rok 2021 potvrdil dlhodobý trend, že príjmová chudoba na Slovensku najviac ohrozuje rodiny nezamestnaných (52,6 % osôb) a potom viacdenné úplné rodiny s 3 a viac závislými deťmi (36,3 % osôb). Podobne chudoba ohrozovala aj neúplné rodiny, teda domácnosti osamelých rodičov s jedným či viacerými závislými deťmi (33,6 % osôb).³⁷ Pod hranicou chudoby sa nachádza 87% ľudí z MRK, pričom pri deťoch z MRK mladších ako 18 rokov je to až 91%.³⁸

Hmotná núdza je stav, keď príjem členov domácnosti nedosahuje sumy životného minima ustanovené zákonom č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a členovia domácnosti si príjem nevedia alebo nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením (prácou, výkonom vlastníckeho práva alebo iného práva k majetku a uplatnením nárokov). V hmotnej núdzi sa v septembri 2022 na Slovensku nachádzalo 51 732 detí z toho 46 263 nezaopatrených detí.³⁹

Rodiny sú ohrozené chudobou aj kvôli závislosti rodičov. Najčastejšou závislosťou v rodine je alkoholizmus, ale čoraz väčšou závislosťou sú online hazardné hry. V prvom polroku 2022 hráči na Slovensku v hazardných hrách prehrali takmer 555,68 mil. EUR. Hlavným dôvodom tohto rastu sú internetové hry. Výrazný vplyv na hráčov hazardných hier má aj reklama, ktorá je prítomná vo všetkých médiách aj v hlavnom vysielacom čase. Cieľovou skupinou reklamy nie sú len bohatí ľudia, ale široká verejnosť, nakoľko chudobní ľudia hrajú častejšie.⁴⁰

Dieťa mimo rodiny

Podľa štatistických zdrojov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny⁴¹ bolo k 31.12.2021 v rôznych formách náhradnej starostlivosti/odbornej pomoci rozhodnutím súdu umiestnených 13 873 detí. Z uvedeného počtu detí bolo 8160 detí súdnym rozhodnutím zverených v rôznych rodinných formách starostlivosti (v pestúnskej starostlivosti 1118 detí, v starostlivosti poručníka, ktorý sa osobne stará o dieťa 665 detí a náhradnej osobnej starostlivosti, t. j. formálnej starostlivosti príbuzných a blízkych dieťaťu 7042 detí).

V Slovenskej republike vykonáva opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately 122 centier pre deti a rodiny (ďalej len „centrum“), z toho 16 s resocializačným programom. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny je zriaďovateľom 68 centier, 52 vykonáva opatrenia na základe udelenej akreditácie (neštátne centrá) a 2 centrá sú zriadené v rámci pôsobnosti obce. Na základe tzv. pobytového opatrenia súdu (výchovné opatrenia, ústavná starostlivosť,

³⁶ Dostupné online: http://datacube.statistics.sk/#/view/sk/vbd_sk_win2/ps3810rr/v_ps3810rr_00_00_00_sk

³⁷ Dostupné online: http://datacube.statistics.sk/#/view/sk/VBD_SLOVSTAT/ps2031rs/v_ps2031rs_00_00_00_sk

³⁸ Dostupné na: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1276/analyticka_sprava_eu_silc_mrk_2020_elektronicka_final.pdf

³⁹ Sociálne veci - štatistiky - https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/socialne-veci-statistiky.html?page_id=10826

⁴⁰ Z prieskumu Hazardné hranie v Slovenskej republike v roku 2019 vyplynulo, že chudobní respondenti („nemáme dosť peňazí ani na nákup najlacnejších potravín“) a respondenti v exekúciách hrali na výherných automatoch častejšie ako bežná populácia.

⁴¹ https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/rocne-vykazy-mpsvr-sr/rocne-vykazy-v12-mpsvr-sr-o-vykonavani-opatreni-socialnopravnej-ochrany-deti-a-socialnej-kurately-2008-2009-2010-2011.html?page_id=77297

https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/rocne-vykazy-mpsvr-sr/rocne-vykazy-v05-mpsvr-sr-o-poskytovani-starostlivosti-a-vychovy-detom-v-detskom-domove-a-v-detskom-domove-pre-maloletych-bez-sprievodu-za-roky-2008-2021.html?page_id=107264

neodkladné opatrenia) boli k 31.12.2021 pobytovou formou vykonávané opatrenia v centrách pre 4 691 detí (pre 4 637 detí v centrách s programom, pre 32 detí v centrách so špecializovaným programom a pre 22 detí v centrách s resocializačným programom) a pre 93 detí boli k tomuto dátumu v centrách vykonávané opatrenia na základe dohody s rodičom/inou osobou zodpovednou za dieťa. K 31. 07. 2022 bolo v centrách zamestnaných 760 profesionálnych náhradných rodičov a zabezpečujú starostlivosť cca 1400 deťom. Podľa výsledkov longitudinálneho výskumu Ohrozená rodina na Slovensku⁴², ktorý od roku 2006 až do súčasnosti mapuje príčiny vyňatia detí rodiny, sa opakovane potvrdzuje fakt komunikovaný pracovníkmi systému SPODaSK, že 50-56% detí by nemuselo vyrastať v odlúčení od svojich rodín v ústavnej starostlivosti, pokiaľ by sa ich rodine včas poskytla adekvátne podpora a pomoc. V pozadí dôvodov umiestnenia dieťaťa do vysoko nákladného systému náhradnej starostlivosti (až do 20 000€/ročne na dieťa) je práve problém so zabezpečením dostupného bývania pre rodinu.

V uplynulých rokoch zaznamenávame trend zvyšovania počtu umiestnených detí so zdravotným znevýhodnením, ktoré vyžadujú špecializovanú starostlivosť a detí s duševnými poruchami v kombinácii s poruchami správania. Nedostatok, či skôr absencia zdravotníckych zariadení alebo služieb poskytujúcich odbornú pomoc deťom s duševnými poruchami v kombinácii s poruchami správania častokrát s pridruženým mentálnym či telesným/zdravotným znevýhodnením spôsobuje, že centrum pre deti a rodiny je spravidla jedinou možnosťou pre dieťa tu umiestnené ako vyriešiť situáciu dieťaťa, avšak nie vždy tou vhodnou, z pohľadu zabezpečenia potrebnej odbornej pomoci, aj napriek množstvu vynaloženého úsilia a vysokej profesionalite zamestnancov týchto zariadení – centier pre deti a rodiny.

V špeciálnych výchovných zariadeniach bolo k 31. decembru 2021 umiestnených 527 detí Skúsenosti z mapovania potrieb, ktoré v špeciálnych výchovných zariadeniach realizovali regionálne projektové centrá národného projektu „Štandardizáciou systému poradenstva a prevencie k inklúzii a úspešnosti na trhu práce VÚDPaP“, poukazujú na vysokú odbornosť a silný ľudský potenciál zamestnancov v týchto zariadeniach. Avšak aj tento druh odbornej pomoci zameranej na diagnostiku a reedukáciu reálne ovplyvňuje absencia špecializovanej starostlivosti napr. zariadenie pre deti s psychiatrickými diagnózami, pričom personálne a materiálne dobudovanie takéhoto druhu zariadení by malo dopad aj na efektívnejšiu a intenzívnejšiu prácu s rodinou.

Deti zo sociálne znevýhodneného prostredia

O deťoch a žiakoch zo sociálne znevýhodneného prostredia⁴³ (ďalej len „SZP“) absentujú komplexné údaje vzhľadom na rozdielny legislatívny výklad rezortov.⁴⁴ Prienik medzi

---

⁴² Mikloško, J. (2011). Ohrozená rodina na Slovensku. Bratislava. Dostupné on-line: https://www.usmev.sk/wp-content/uploads/2013/04/images_docs_ohrozena-rodina-III_Ohrozena-rodina-web.pdf

⁴³ Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov § 2 písm.p „dieťa alebo žiak žijúci v prostredí, ktoré vzhľadom na sociálne, rodinné, ekonomické a kultúrne podmienky nedostatočne podnecuje rozvoj mentálnych, vôľových, emocionálnych vlastností dieťaťa alebo žiaka, nepodporuje jeho socializáciu a neposkytuje mu dostatok primeraných podnetov pre rozvoj jeho osobnosti.“

⁴⁴ Známe sú údaje z MŠVVaŠ SR k 15.9.2022 sa v materských školách, základných školách a stredných školách vzdeláva 4,07 % detí a žiakov zo SZP, pričom 24 % z nich sú súčasne v hmotnej núdzi.

kategóriami detí a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia definovaných cez príjem rodiny s deťmi a žiakmi z prostredia sociálne vylúčených rómskych lokalít/ marginalizovaných rómskych komunít (ďalej MRK), na ktorých je kategória špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb zacielená, je len čiastočný.

Pre realizáciu podpory psychického a sociálneho vývinu detí zo SZP je najmä potrebná ich podpora od najútlejšieho veku, za aktívnej podpory rodín, matiek, otcov, širšej rodiny aj prostredníctvom komunity, ktorej dôverujú.

Absentuje prepojenie sociálneho, školského a zdravotníckeho systému v koordinovanej komplexnej odbornej pomoci rodinám s deťmi, kde je člen rodiny so špecifickými potrebami. Tieto rodiny narážajú na chýbajúcu spoluprácu a absentujúce systémové prepojenie efektívnej pomoci viacerých súvisiacich rezortov pri riešení problémov. Navyše nám absentujú školské, zdravotnícke, ako aj sociálne zariadenia, konkrétne ambulantné, denné a pobytové týždenné zariadenia pre tak zdravotne, ako aj sociálne znevýhodnené deti, či dospelých členov rodiny.

Strategické smerovanie v oblasti ochrany detí a mládeže

- Podporiť stabilitu manželstva, ako najlepšieho prostredia pre výchovu dieťaťa a opatrenia smerujúce k predchádzaniu rozpadov rodín a znižovaniu rozvodovosti.
- Zvýšiť ochranu detí pred rôznymi sociálno-patologickými javmi vrátane bezpečnosti detí v internetovom prostredí.
- Posilňovať rodičovské práva pri výchove detí, vrátane výchovy v škole.
- Zadresniť pomoc rodinám s deťmi v kríze - akútnu aj dlhodobú.
- Zamerať sa na edukáciu mladých ľudí o prínose manželstva, realizovať vzťahovú výchovu s dôrazom na zodpovednosť, stabilitu vzťahu a úctu; do vzdelávania zapájať rodičov žiakov prostredníctvom „školy pozitívneho rodičovstva“ a pod.
- Zlepšiť dostupnosť služieb pre rodičov/rodiny v situácii, keď sú ohrozené vyňatím z rodiny alebo už umiestnené mimo prirodzeného rodinného prostredia, s prioritným cieľom opätovného plného sfunkčnenia rodín, ak je to možné vzhľadom k najlepšiemu záujmu dieťaťa.
- Prepojiť sociálny, školský a zdravotnícky systém s cieľným zameraním na riešenie situácií/problémov rodín s deťmi.

Rámcové opatrenia v oblasti ochrany detí a mládeže:

- Identifikovanie rezerv v záchytnej sieti pre rodiny v rôznych životných situáciách.
- Uskutočňovanie longitudinálnych medzirezortných výskumov duševného a fyzického zdravia členov rodiny (vrátane dieťaťa)/rodiny so zameraním na sociálno-psychologické a zdravotné aspekty.
- Zabezpečenie efektívnejšej medzirezortnej prepojenosti systémov pomoci (napr. sociálno-zdravotná starostlivosť) pre dieťa/žiaka a rodinu (poradenský systém

v rezorte školstva, zdravotnícka starostlivosť, sociálne služby, poradenstvo pre rodiny a pod.) legislatívnymi aj nelegislatívnymi opatreniami.

- Podpora adresných, na vedeckých poznatkoch založených preventívnych programov pre rodičov zameraných na podporu ich rodičovských a výchovných kompetencií.
- Vzdelávanie v oblasti zodpovedného vstupovania do vzťahov, manželstva a rodičovstva a medzigeneračnej vzťahovej výchovy (starí rodičia).
- Zabezpečenie špecializácie, personálnej a materiálnej dobudovanosti subjektov pôsobiacich v oblasti ochrany detí a mládeže.
- Zlepšiť opatrenia (legislatívne aj nelegislatívne) na predchádzanie vynímania detí z rodín.

4.3 Zdravie a zdravotná starostlivosť v kontexte rodín

„Zdravie je ľudské právo a ústredný prvok blahobytu.“⁴⁵ Právo na ochranu zdravia, bezplatnú zdravotnú starostlivosť vrátane zdravotníckych pomôcok upravuje platný právny poriadok Slovenskej republiky. Súčasťou rodičovských práv a povinností sú najmä sústavná a dôsledná starostlivosť o výchovu, zdravie, výživu, vzdelanie, bezpečnosť a všestranný vývin maloletého dieťaťa a zastupovanie maloletého dieťaťa, ako aj poskytnutie domova dieťaťu a napomáhanie pochopeniu dieťaťa pri udeľovaní súhlasu s jeho lekársnym ošetrením. Pri ich výkone sú povinní chrániť záujmy maloletého dieťaťa. Rodičia, ktorí sa starajú o deti, majú právo na pomoc štátu.⁴⁶

Slovenská republika ako zmluvná strana Dohovoru o právach dieťaťa uznáva, že detstvo má nárok na osobitnú starostlivosť a pomoc, že rodina je základná jednotka spoločnosti, ktorá vytvára prirodzené prostredie pre rast a blaho všetkých svojich členov a najmä detí, že rodina musí mať nárok na potrebnú ochranu a takú pomoc, aby mohla bezo zbytku plniť svoju úlohu v spoločnosti. Ďalej uznáva, že v záujme plného a harmonického rozvoja osobnosti musí dieťa vyrastať v rodinnom prostredí, v atmosfére šťastia, lásky a porozumenia, a že „dieťa pre svoju telesnú a duševnú nezrelosť potrebuje osobitné záruky, starostlivosť a zodpovedajúcu právnu ochranu pred narodením aj po ňom“, tak ako je uvedené v Dohovore o právach dieťaťa.⁴⁷

Východisková analýza v oblasti zdravia a zdravotnej starostlivosti v kontexte rodín

Na dosiahnutie najvyššej možnej úrovne zdravia sa dieťaťu v Slovenskej republike garantuje poskytovanie všeobecnej ambulantnej zdravotnej starostlivosti, špecializovanej ambulantnej zdravotnej starostlivosti, ústavnej zdravotnej starostlivosti a služieb súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti.⁴⁸ Prenatálny a raný postnatálny vývin dieťaťa úzko súvisí so zdravím matky. Národná legislatíva upravuje starostlivosť o zdravie matky a dieťaťa

⁴⁵ Countdown to 2030. Early Childhood Development Country <https://data.unicef.org/resources/countdown-to-2030-ecd-country-profiles/>

⁴⁶ Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Dostupné on-line: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/36/20170701>

⁴⁷ Dohovor o právach dieťaťa <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1991/104/20021118>

⁴⁸ Zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon č. 576/2004 Z.z.) <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/576/20220315>

v tehotenstve a po pôrode vykonávaním prehliadok a vyšetrení hrađených z verejného zdravotného poistenia. Z odôvodnenej najvyššej ochrany ženy a najmä dieťaťa, pôrod odvádza v ústavných zdravotníckych zariadeniach gynekológ a pôrodník alebo pôrodná asistentka a v domácom prostredí lekár. Správne postupy poskytovania zdravotnej starostlivosti matke a dieťaťu v súvislosti s pôrodom a so zameraním sa na podporu dojčenia a vzťahovej väzby na základe medicíny založenej na dôkazoch (z ang. evidence-based medicine) upravujú najmä štandardné postupy Ministerstva zdravotníctva SR.⁴⁹

Vytvorenie vzťahovej väzby a bezpečného rodinného prostredia prospieva dieťaťu, aj celej rodine

Vytvorenie bezpečnej vzťahovej väzby medzi matkou a dieťaťom a otcom a dieťaťom, citlivého responzívneho rodičovstva a bezpečného rodinného prostredia sú základom kvality neskorších sociálnych vzťahov a komunikácie dieťaťa. Materské mlieko je jedinečnou optimálnou výživou donosených aj predčasne narodených detí. Dojčenie matke zabezpečuje prospešnú hormonálnu fyziologickú adaptáciu po pôrode, podporuje involučné procesy maternice (t. j. návrat do pôvodného stavu), podporu emocionálnej väzby na dojča, vzorce materského správania napĺňajúceho potreby dojčaťa, v neskoršom veku ochranu pred osteoporózou, vznikom rakoviny prsníka a vaječníkov a inými chorobnými stavmi asociovanými s absenciou dojčenia v skorých obdobiach detského veku. Rodine prináša úsporu finančných prostriedkov spojených s nákupom umelej náhradnej výživy, posilnenie emocionálnych väzieb členov rodiny a dojčaťu prevenciu zvýšenej chorobnosti a traumatizácie.⁵⁰

Pozitívnu zmenou, ktorá sa udiala v roku 2022, je zavedenie otcovskej dovolenky pri narodení dieťaťa, ktorá umožňuje otcom vytvoriť si hlbší vzťah so svojim novonarodeným dieťaťom a pomôcť manželke so začiatkom starostlivosti o dieťa.

Náprava zlého zaobchádzania s matkami v súvislosti s pôrodom

V nadväznosti na informácie o neúctivom zaobchádzaní so ženami v súvislosti s pôrodom, ktoré Slovenská republika zaevidovala zo strany tretieho sektora, zdravotný systém v roku 2018 zareagoval vytvorením účinného a udržateľného nástroja pre nastavenie ústretového a rovnocenného prístupu k rodičkám a novorodencom s proaktívnou spoluprácou všetkých pôrodníc v Slovenskej republike a to podľa odporúčaní WHO - Baby friendly hospital initiative (ďalej „BFHI“).

V tom istom roku bol kreovaný „národný focal point pre BFHI na Slovensku“ a o pozitívnom prístupe k rodičke, matke a novorodencovi bolo inštruovaných viac ako 200 lekárov gynekológov a pôrodníkov, pediatrov/neonatólogov, pôrodných asistentiek a sestier zo všetkých nemocníc Slovenska, ktoré prevádzkujú pôrodnice v zdravotníckom zariadení.

⁴⁹Prenatálna starostlivosť o nízkorizikovú (fyziologickú) tehotnosť <https://www.standardnepostupy.sk/standardy-gyneklologia-a-porodnictvo/>, Starostlivosť o nízkorizikovú rodičku počas pôrodu <https://www.standardnepostupy.sk/standardy-gyneklologia-a-porodnictvo/> a Štandardný postup starostlivosti o matku a dieťa podľa zásad BFHI - podpora vzťahovej väzby a laktácie 1.1.2020 <https://www.standardnepostupy.sk/standardy-bfhi/>

⁵⁰ Odborné usmernenie Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky o podpore výživy dojčiat a batoliat dojčením; Vestník Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky, č.: 14422/2009 – OZS

V Košiciach bolo vzdelávanie v spolupráci s Úradom splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity zamerané na špecifiká, ako aj kultúrne potreby rómskej populácie.

Zvýšenie proaktívnej spolupráce s pôrodnicami bolo zakomponované v rámci schváleného Štandardného postupu pre výkon prevencie: Starostlivosť o matku a novorodenca podľa zásad BFHI – podpory vzťahovej väzby a laktácie s účinnosťou od 1.1.2019.⁵¹ Dodržiavanie štandardného postupu je pre poskytovateľa zdravotnej starostlivosti podmienkou správneho poskytovania zdravotnej starostlivosti podľa platného právneho poriadku Slovenskej republiky.⁵²

Ku skvalitneniu poskytovania zdravotnej starostlivosti rodičkám a novorodencom zákon č. 139/2019 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov s účinnosťou 1. júna 2019 ustanovil klinický audit na preverenie úrovne implementácie štandardného postupu v nemocniciach.

Klinické audity BFHI boli realizované v roku 2020 - pred začiatkom pandémie COVID-19. Odozva štatutárov nemocníc a vedúcich pracovníkov pôrodnických a novorodeneckých pracovísk na audit bola veľmi pozitívna a pre budúcnosť si audity želajú v systéme ponechať a pokračovať v zvyšovaní a udržiavaní kvality. Od roku 2020 nebol vykonaný klinický audit BFHI. Bariéru v realizácii spôsobila pandémia, ale aj nedostatok finančných prostriedkov v kapitole rezortu zdravotníctva, ako aj nedostatok odborného personálu na zabezpečenie výkonu klinického auditu.

Sociálne prostredie má závažný vplyv na funkciu génov človeka

Existuje čoraz silnejší biologický dôkaz, ktorý vysvetľuje zjavné prepojenia medzi sociálno-ekonomickými nerovnosťami a rozdielmi v zdraví, učení a správaní sa v dospelom veku. Tieto spojitosti sa zakoreňujú a vznikajú na základe získaných skúseností v ranom detstve.⁵³ Závisia od súvisiacich sociálnych determinantov zdravia dieťaťa, vrátane zdravia matky, výživy plodu, či novorodenca a od systému starostlivosti o neho.

Sociálne prostredie má závažný vplyv na funkciu génov človeka a poskytuje kontext a stimul variabilného prejavu zdedeného kódu. Vývin mozgu je typickým prípadom pri ktorom sa javí, že skoré skúsenosti majú zásadný a pretrvávajúci vplyv na neurovývin, čo naznačuje potenciál výraznej neuroplasticity nervového systému.⁵⁴

⁵¹ Dostupné on-line: <https://www.health.gov.sk/?Standardne-Postupy-V-Zdravotnictve>

⁵² § 4 ods. 3 zákona č. 576/2004 Z. z. Dostupné on-line: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/576/20220315>

⁵³ Mustard JF (2007). Experience-based brain development: scientific underpinnings of the importance of early child development in a global world. In: Young ME, Richardson LM, eds. Early child development: from measurement to action. Washington DC, The World Bank:43–86; Podpora rovnosti od začiatku cez raný vývin dieťaťa a Zdravie vo všetkých politikách (ECD-HIAP);Kapitola 6, str. 107 https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0007/188809/Health-in-All-Policies-final.pdf

⁵⁴ Borghol N et al. (2012). Associations with early-life socio-economic position in adult DNA methylation. International Journal of Epidemiology, 41(1):62–74 a Essex MJ et al. (2011). Epigenetic vestiges of early developmental adversity: childhood stress exposure and DNA methylation in adolescence. Child Development, Sept 2 (epub) doi: 10.1111/j.1467–8624.2011.01641.x. Kapitola 6, str. 107 https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0007/188809/Health-in-All-Policies-final.pdf

Rané detstvo je najdôležitejším obdobím v živote človeka

V prvých rokoch života (pred dosiahnutím veku 5 rokov sa mozog vyvíja rýchlejšie ako v ktoromkoľvek inom období života), kedy vznikajú prvé rané skúsenosti medzi rodičmi a deťmi s charakterom formatívnych a kumulatívnych základov pre ďalší vývin, fyzické a duševné zdravie, vzdelávanie a celkovú pohodu v dospelosti. Starostlivosť o raný vývin dieťaťa je jedným zo sociálnych determinantov zdravia. Je vymedzený kvalitou prostredia obklopujúceho dieťa od intímnej sféry rodiny až po kvalitu spoločnosti ovplyvnenú nastavením univerzálnych politík. Dôkazy z výskumu o prvých rokoch života sú také presvedčivé, že medzi ekonómami existuje zhoda, že nákladovo najefektívnejšie investície v rámci ľudského kapitálu sú investície do malých detí.⁵⁵

Koncept starostlivosti o raný detský vývin podporuje cieľ zdravotnej starostlivosti, záchranu a uchovania života, prosperovania a rozvoja vývinového potenciálu všetkých detí. V zdravotnom systéme Slovenskej republiky sa odborná podpora starostlivosti rodičov o zdravý raný vývin dieťaťa v rámci prevencie vykonáva podľa platných právnych predpisov⁵⁶ a štandardných postupov.⁵⁷

Nedostatok pediatrov aj detských psychiatrov

Hoci zodpovední rodičia sú pre dieťa najdôležitejšou oporou, sprievodcami, oknami do sveta a učiteľmi, dlhodobý neriešený problém starnúceho a znižujúceho sa počtu pediatrov, ktorí poskytujú všeobecnú starostlivosť deťom a dorastu, ako aj nedostatok detských psychiatrov a psychológov na Slovensku negatívne ovplyvňuje dostupnosť zdravotnej starostlivosti vrátane zdravotnej starostlivosti v oblasti duševného zdravia. Skutočným vstupným bodom na podporu rodín a komún v starostlivosti o raný detský vývin sú najmä všeobecné ambulancie starostlivosti pre deti a dorast.

Všeobecná ambulantná starostlivosť pre deti a dorast nezaznamenala v roku 2022 výraznejšiu zmenu personálnych zdrojov oproti predchádzajúcemu roku. Na Slovensku k 1. 1. 2022 verejnú sieť poskytovateľov zdravotnej starostlivosti všeobecnej ambulantnej starostlivosti pre deti a dorast k 1. 1. 2022 predstavovalo 1053 poskytovateľov zdravotnej starostlivosti všeobecnej ambulantnej starostlivosti pre deti a dorast, u ktorých pracovalo spolu 1278 pediatrov – všeobecných lekárov pre deti a dorast a celkovým súčtom ich úväzkov na úrovni necelých 993 lekárskejších miest. Priemerný vek všeobecných lekárov pre deti a dorast bol 59 rokov, pričom najstarší pediater - všeobecný lekár pre deti a dorast mal 93 rokov a najmladší pediater - všeobecný lekár pre deti a dorast mal 30 rokov. Takmer 48 % všetkých lekárskejších miest tvorili úväzky pediatrov - všeobecných lekárov pre deti a dorast v dôchodkovom veku, t. j. vo veku 63 a viac rokov.

---

⁵⁵Heckman JJ (2008). *Schools, skills, and synapses. Economic Inquiry*, 46(3):289 https://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0007/188809/Health-in-All-Policies-final.pdf

⁵⁶Príloha č. 2 zákona č. 576/2004 Z. z. o rozsahu zdravotnej starostlivosti uhrádzanej na základe verejného zdravotného poistenia a o úhradách za služby súvisiace s poskytovaním zdravotnej starostlivosti v znení neskorších predpisov <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/577/20220101>, zákon č. 576/2004 Z. z. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/576/20220315>, zákon č. 581/2004 Z. z. o zdravotnom poistení v znení neskorších zákonov atď.

⁵⁷Štandard vyšetrení psychomotorického vývinu detí pri 2.-11. preventívnej prehliadke v primárnej starostlivosti - 1. revízia <https://www.standardnepostupy.sk/standarty-primarna-pediatria-0-3-roky/>

Na základe výpočtov potrebnej kapacity PZSVAS (počet LM verejnej minimálnej siete PZSVAS) a počtu LM verejnej siete PZSVAS bola vypočítaná miera naplnenia potrebnej kapacity PZSVAS (ďalej iba „KPC“). K 1. 1. 2022 nemalo potrebnú kapacitu PZSVAS zabezpečenú až 58 okresov v rámci všeobecnej ambulantnej starostlivosti pre deti a dorast. Úroveň KPC v jednotlivých okresoch SR je uvedená vo výsledkoch vyhodnocovania stavu verejnej minimálnej siete PZSVAS (príloha č. 1 a 2). Grafickým znázornením KPC v okresoch SR sú mapy potrebnej kapacity PZSVAS (mapa č. 3 a 4).⁵⁸

Aj keď počet návštev v roku 2020 v ambulanciách všeobecnej starostlivosti o deti a dorast výraznejšie klesol (z dôvodu pandémie COVID-19), počet vykonaných preventívnych prehliadok detí a dorastu si takmer zachoval úroveň predchádzajúceho roku 2019 (plánované objednávanie zdravých detí).

Preventívna starostlivosť má nezastupiteľný význam

Súčasný poznatky o dopade porúch zdravia na funkčnosť systémov, participáciu dieťaťa a na celý rodinný systém a spoločnosť, s prihliadnutím na možnosti vplyvu prostredia v ranom veku na konečný funkčný stav pacienta, a pri zohľadnení celoživotných a vývinových aspektov psychických porúch, výrazne zvyšujú význam vyšetrení psychomotorického vývinu pri preventívnej starostlivosti o deti raného veku. Detekciu vývinových ťažkostí vo všeobecnej ambulantnej starostlivosti o deti a dorast používaním skriningového nástroja podľa Štandardu vyšetrení psychomotorického vývinu detí pri 2. – 11. preventívnej prehliadke⁵⁹ vykonáva pediater v spolupráci s rodičom. Preventívna starostlivosť má teda nezastupiteľný význam v podpore optimálneho rozvoja vývinového potenciálu každého dieťaťa, najmä však detí s vývinovými ťažkosťami s potrebou ďalšej, komplexnej, interdisciplinárnej medzirezortnej starostlivosti.⁶⁰

Preventívnu starostlivosť je nevyhnutné zabezpečiť aj ostatným členom rodiny, nakoľko včasne zachytené ochorenia sú oveľa pravdepodobnejšie úspešne liečiteľné a zároveň menej nákladné pre zdravotný systém.

Politiky a postupy ústretové k rodine jednoznačne prinášajú prospech deťom a rodinám. Okrem toho majú za následok aj ekonomické výhody pre celú spoločnosť.

Najlepšie výsledky majú ľudia - dospelí ako aj deti – žijúci v stabilnej rodine založenej manželstvom

Index ľudského rozvoja (HDI) chápe zdravie, podľa strednej dĺžky života, ako jednu zo základných podmienok ľudského života a rozvoja, spolu s prístupom ku vzdelaniu a zaisteniu uspokojivej životnej úrovne.⁶¹ Forma rodinného života a usporiadania domácnosti má preukázaný súvis so zdravím, tak psychickým, ako aj fyzickým, vrátane strednej dĺžky dožitia, ale aj počtu rokov prežitých v zdraví (teda bez choroby). Tento súvis sa dotýka tak dospelých osôb, ako i detí podľa toho, v akom rodinnom usporiadaní žijú. Najlepšie výsledky majú ľudia

⁵⁸ Dostupné on-line: <https://www.health.gov.sk/?verejna-minimalna-siet>

⁵⁹ Štandard vyšetrení psychomotorického vývinu detí pri 2.-11. preventívnej prehliadke v primárnej starostlivosti - 1. revízia <https://www.health.gov.sk/?Standardne-Postupy-V-Zdravotnictve>

⁶⁰ Národná stratégia rozvoja koordinovaných služieb včasnej intervencie a ranej starostlivosti 2022-2030. Dostupné on-line: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/ostatne/narodna-strategia-rozvoja-koordinovanych-sluzieb-vcasnej-intervencie-ranej-starostlivosti.pdf>

⁶¹ Dostupné on-line: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>

dospelí, ako aj deti, ak žijú v stabilnej rodine založenej manželstvom. Metaanalýza ⁶² skúmajúca úmrtnosť ľudí v pokročilom veku zistila, že riziko úmrtia je najnižšie u zosobášených osôb. V porovnaní s nimi je relatívne riziko úmrtia vyššie u ovdovených osôb, rozvedených a nikdy nezobášených starších jedincov.

Iná metaanalýza,⁶³ ktorá skúmala riziko samovraždy zistila, že nezobášení ľudia majú takmer dvojnásobne vyššie riziko samovraždy (konkrétne je vyššie o 92 %). Pričom riziko rozvedených je ešte vyššie než nezobášených, čo platí tak u mužov, ako aj u žien.

Pre deti je najpriaznivejšia situácia, ak vyrastajú v rodinnom prostredí, v atmosfére šťastia, lásky a porozumenia s oboma svojimi rodičmi, optimálne biologickými.

Veľmi podobné závery vyplývajú ⁶⁴ aj z údajov Amerického centra pre kontrolu a prevenciu ochorení o príčinách smrti, podľa ktorých je miera samovrážd rozvedených dospelých viac ako 3 krát vyššia v porovnaní so zosobášenými dospelými a miera samovrážd nezobášených je 1,5 až 2 krát vyššia ako zosobášených.

Dieťa potrebuje pre svoj zdravý vývin rovnováhu, ktorú obaja rodičia prinášajú do výchovy až po jeho dospelosť. Neúplná rodina je rodina detí iba s otcom alebo iba s matkou. Veľmi zraniteľnou formou neúplnej rodiny je rodina po rozvoze, resp. rozchode rodičov. Rozvod sa netýka len rozvedeného páru, ale aj detí, ktoré v dôsledku rozvodu ostali najčastejšie bez otca. Deti, ktoré vyrastajú v neúplných rodinách, nie sú svedkami integrálneho vzťahu medzi matkou a otcom, takže vyrastajú bez úplného obrazu tohto vzťahu a nemajú možnosť osvojiť si obraz role otca alebo matky.

Psychické problémy detí a ich súvislosť s rodinným zázemím

Žiaľ, nie všetky rodiny plnia svoje funkcie a zabezpečujú dobré prostredie pre zdravý vývin detí. Najčastejšie dochádza k vyhroteniu konfliktov práve v rodinách, kde existujú rôzne vzťahové problémy, neharmonické rodinné prostredie, rôzne patologické javy – násilie, závislosti... Vývin detí je vážne narušený v dôsledku psycho-sociálnej, emocionálnej, výchovnej a fyzickej deprivácie. Keď sa tieto formy deprivácie kumulujú, vedú k vývinovej traume. Deti s vývinovou traumou sú zraniteľnejšie a náchylnejšie stať sa obeťami napríklad týrania, zneužívania a zanedbávania dieťaťa s rozvojom komplexnej a dlhodobej traumy. Na základe štúdií sa ukázalo, že častou príčinou samovrážd je sociálna a psychická neprispôsobilosť, ktorá vzniká pod vplyvom akútnych psychotraumatických situácií, narušenej interakcie osoby s jej bezprostredným okolím.⁶⁵

---

⁶²Manzoli L, Villari P, M Pirone G, Boccia A. Marital status and mortality in the elderly: a systematic review and meta-analysis. Soc Sci Med. 2007 Jan;64(1):77-94. doi: 10.1016/j.socscimed.2006.08.031. Epub 2006 Sep 29. PMID: 17011690. Dostupné na <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17011690/>

⁶³Kyung-Sook W, SangSoo S, Sangjin S, Young-Jeon S. Marital status integration and suicide: A meta-analysis and meta-regression. Soc Sci Med. 2018 Jan;197:116-126. doi: 10.1016/j.socscimed.2017.11.053. Epub 2017 Dec 22. PMID: 29227910. Dostupné na <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29227910/>

⁶⁴Ch. F. Lehman: The Role of Marriage in the Suicide Crisis, June 1, 2020, dostupné na <https://ifstudies.org/blog/the-role-of-marriage-in-the-suicide-crisis>

⁶⁵ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal: Social parameters characterizing personalities of patients with incomplete suicides; juraev N.N.¹, Usmnova M.B.¹, Kozimjonova I.F.¹, Qayumjonov O.Z.¹, Akramov G.S.¹ <https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=12&issue=4&article=061>

Zvyšujú sa počty detských pacientov s psychickými poruchami a poruchami správania

- Zvyšujú sa počty detských pacientov s psychickými poruchami a poruchami správania vyžadujúcimi liečbu ústavnou formou, o.i. aj v dôsledku doznievajúcej pandémie (strata sociálnych kontaktov), úmrtia rodičov a príbuzných, významnej zmeny životného štýlu celých rodín a nárastu času trávenia detí v digitálnom priestore a vojnového konfliktu,
- v SR detské psychiatrické lôžka absentujú dlhodobo,
- v SR je nedostatočný počet detských psychiatrov, aktuálne je 49 atestovaných detských psychiatrov, pričom časť pracuje len na skrátenej úväzok,
- nedostatočný prístup k ambulantnej forme detskej psychiatrickej starostlivosti je riešený ZP formou uzatvárania dlhodobých zmlúv s poskytovateľmi,
- nedostatočný prístup k ústavnej forme detskej psychiatrickej starostlivosti je na 119 lôžkach na akútnu a strednodobú liečbu pre celú SR, na západnom Slovensku neexistujú lôžka na strednodobú a dlhodobú liečbu, chýbajú lôžka pre akútne hospitalizácie (prioritne sa hospitalizujú suicidálne pokusy, psychózy a závažné poruchy príjmu potravy, príjem z urgentného príjmu, preklady z pracoviska anestéziológie a intenzívnej medicíny, pediatrie, chirurgie) vo všetkých troch regiónoch Slovenska (neexistujúce detské psychiatrické lôžka v Košiciach a potreba rozšírenia lôžkových kapacít v Martine a v Bratislave),,
- v dôsledku pandémie sú aktuálne na hospitalizáciu dlhé poradovníky (podľa Kliniky detskej psychiatrie Národného ústavu detských chorôb v Bratislave bolo po lockdown evidovaných v poradovníku asi 100 detí, viac ako 70 detí bolo s podozrením na detský autizmus, aktuálne evidujú viac ako 35 čakaťelov v poradovníku na diagnostickú hospitalizáciu spolu s rodičom a množstvo čakaťelov na liečbu porúch príjmu potravy), doliečovanie v ústavnej zdravotnej starostlivosti prakticky nefunguje,
- poskytovanie špecializovanej liečebno-preventívnej starostlivosti deťom v rozsahu stanovenom Ministerstvom zdravotníctva Slovenskej republiky existuje len v Detskej psychiatrickej liečebni n. o. Hráň s kapacitou 90 lôžok, umiestnenej na východnom Slovensku, ktorá však nepatrí do pôsobnosti MZ SR
- čakacia doba na prvovýšetrenie je v Bratislave v priemere 8 týždňov (tie najakútnejšie ako sú samovražedné ideácie rieši konziliárny lekár, čiže nejdú cestou bežnej ambulancie), kontrolné vyšetrenie má najskoršie možné termíny o 6-8 týždňov, na diagnostiku čakajú niekedy aj 12 – 24 mesiacov.

Lôžko	Akútne	Strednodobé	Dlhodobé
Bratislava	15 + 5 PPP	-	-
Nitra	9	-	-
Martin	10	-	-
Kremnica	-	30	-
Michalovce	30		-
Prešov	10	20 (- 10 COVID-19)	-
Hráň	-	-	90
SPOLU	79	40(50)	90
	119(129)		

Vysoká potreba medzirezortnej spolupráce

Pokiaľ ide o začlenenie zdravia v rodine do národných politík potrebujeme viacrezortnú spoluprácu tak, aby bolo čo najlepšie možno zohľadniť zdravotné hľadiská, aby sme dosiahli ciele ako celok - zlepšiť blahobyt a zlepšiť zdravie a znížiť nerovnosť.⁶⁶ Cieľom je na základe zdieľaných znalostí a skúseností najlepšie vytvárať evidence-based politiky, ktoré posilnia sociálnu súdržnosť a ekonomickú prosperitu našej spoločnosti, ako viac spravodlivejšiu, a naše obyvateľstvo šťastnejšie a zdravšie. Riešením je zamerať sa na predvídanie príležitosti a hrozby, aby úsilie vrátane prípravy noriem, štandardov a nariadení bolo vždy aktuálne.

V oblasti podpory zdravia je kľúčové zavedenie systematického a udržateľného prístupu k starostlivosti o rané detstvo v spolupráci s rodinou, na základoch odporúčaní nadnárodných autorít, ktoré prezentujú úlohu zdravotnej starostlivosti o najcitlivejšie obdobie života človeka s potenciálom kreovať jeho zdravý celoživotný potenciál.

Predpokladom transformatívnych zmien sú informácie o aktuálnej ponuke a dopyte služieb a starostlivosti, nedostatkov v analýzach kvantifikácie existujúcich zdrojov a potenciálnej mobilizácie zdrojov počas procesu implementácie.

Strategické smerovanie v oblasti zdravia a zdravotnej starostlivosti v kontexte rodín

Dlhodobým zámerom štátu je vytvorenie politík, ktoré v zmysle najlepšieho záujmu dieťaťa v oblasti zdravia podporujú, aby matka a otec dieťaťa žili v právne usporiadanom zväzku a deti vyrastali v stabilnej rodine.

Zámerom štátu je vytvorenie politík na podporu najlepšieho záujmu dieťaťa a rodiny (v kontexte Dohovoru o právach dieťaťa) na základe výsledkov realizovanej slovenskej longitudinálnej štúdie o psychických ochoreniach u detí a u dospelých v nadväznosti na úplnosť rodiny a na chýbajúcu participáciu otca na výchove dieťaťa.

Rámcové opatrenia v oblasti zdravia a zdravotnej starostlivosti v kontexte rodín

- Kľúčové je zavedenie udržateľného systému zdravotnej starostlivosti o raný detský vývin na základoch analýzy aktuálnej ponuky a dopytu zdravotnej starostlivosti, sociálnych služieb včasnej intervencie a vzdelávania pre všetky deti tejto vekovej kategórie pri súčasnej podpore osobnej starostlivosti matky o deti do troch rokov, vrátane detí so zdravotným postihnutím a detí zo znevýhodneného prostredia a to v kontexte spolupráce s rodinou.
- Poskytovanie podpory a spolupráce s matkou a otcom dieťaťa v rámci poskytovania zdravotnej starostlivosti ich dieťaťu (BFHI - prenatálna starostlivosť, pôrod, dojčenie, vzťahová väzba, VLDD - skríning psychomotorického vývinu).
- Podpora responzívneho rodičovstva (psychosociálna podpora rodiča v rámci poradenstva preventívnych prehliadok, univerzálnej zdravotnej starostlivosti poskytovanej dieťaťu a návštevy doma).
- Zlepšenie dostupnosti preventívnej zdravotnej starostlivosti pre všetkých členov rodín.

⁶⁶Podpora rovnosti od začiatku cez raný vývin dieťaťa a Zdravie vo všetkých politikách (ECD-HiAP);Kapitola 6 https://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0007/188809/Health-in-All-Policies-final.pdf

- Zosieťovanie všeobecných ambulancií pre deti a dospelých s poskytovateľmi vzdelávania a sociálnych služieb, a to najmä ak pediater identifikuje rizikový faktor pre zdravý vývin dieťaťa, funkčné ťažkosti alebo zdravotné postihnutie.
- Zabezpečenie účinných systémových opatrení na posilnenie všeobecných ambulancií pre deti a dospelých, špecializovaných ambulancií vrátane ambulancií klinických psychológov, liečebných pedagógov, logopédov a detských psychiatrov.
- Zadefinovanie oblasti starostlivosti o raný vývin dieťaťa, rehabilitácie, habilitácie.
- Zabezpečenie podmienok pre vypracovanie slovenskej štúdie o vzťahu psychických ochorení detí a dospelých v závislosti na úplnosti rodiny a z rôznych dôvodov chýbajúcej participácie otca na výchove dieťaťa.
- Zabezpečenie pokroku v oblasti zberu dát zachytených funkčných ťažkostí a zdravotného postihnutia.

4.4 Zosúladenie starostlivosti o členov rodiny so zamestnaním

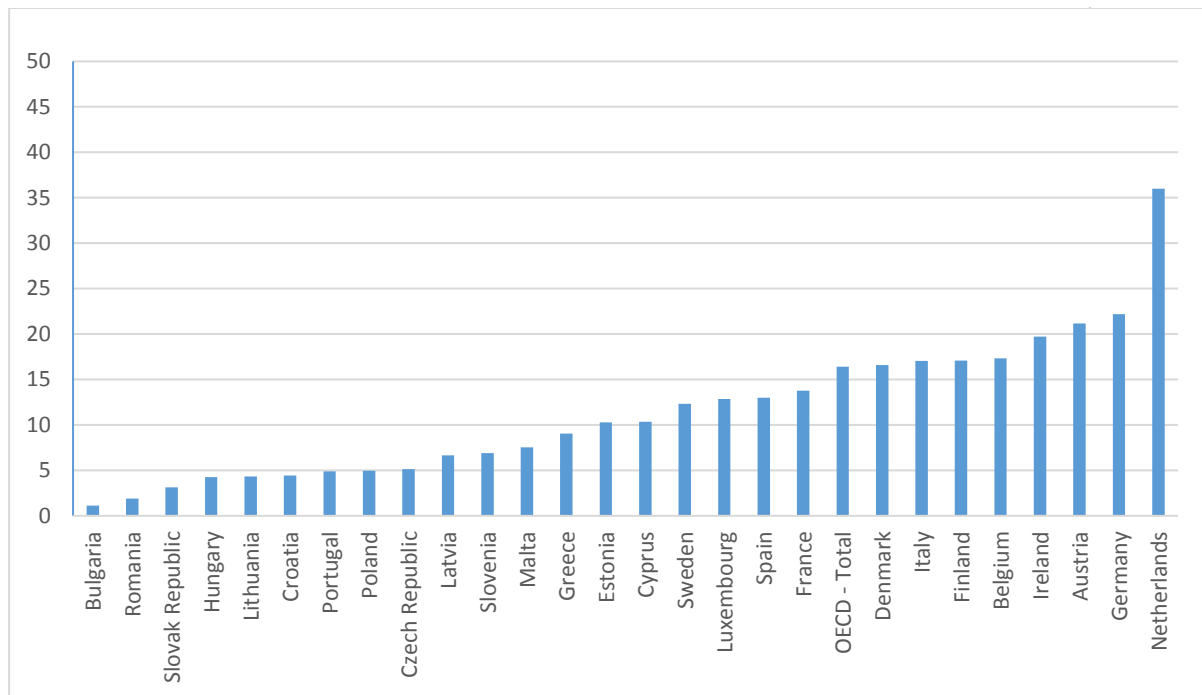
Práca a profesionálne uplatnenie sú neodmysliteľnou súčasťou života väčšiny dospelých populácie.⁶⁷ V kontexte zosúladenia starostlivosti o členov rodiny so zamestnaním je časovo náročné pre rodičov zabezpečiť si kvalitnú, vhodnú a dôstojnú prácu a popritom sa plnohodnotne postarať o vlastnú rodinu. Pracovný život a pracovné možnosti dokonca veľkou mierou ovplyvňujú rozhodnutia pracujúcich rodičov o veľkosti rodiny. Zosúladenie rodiny a práce je prierezovou oblasťou, ktorá významne ovplyvňuje ďalšie oblasti záujmu rodinnej politiky, ako je ekonomika a financie, trh práce a zamestnanosť, bytová politika, služby starostlivosti o deti, pracovné podmienky a pod. Myšlienka zosúladenia by mala byť chápaná ako širší mechanizmus, ktorý by mal zahŕňať rôznorodé opatrenia, širokú škálu programov a služieb pre rodiny, ako aj ochranu funkčných rodín v osobitných životných situáciách. Rodičovská starostlivosť o deti a politika zamestnanosti by totiž nemala byť nikdy v kolízii. V spoločnosti by nemali byť povyšované opatrenia politiky zamestnanosti nad osobnú starostlivosť rodičov o deti do troch rokov veku, nakoľko odborníci upozorňujú na dôležitosť vytvorenia bezpečnej vzťahovej väzby medzi matkou/otcom s dieťaťom. Ženy, ktoré sa rozhodnú pre osobnú starostlivosť o dieťa sa nemôžu pokladať za „nepracujúce“, keďže práca, ktorú venujú výchove budúcich občanov by mala byť oceňovaná. Cieľom by malo byť otvoriť rodinám a jednotlivcom čo najväčšie množstvo opatrení s ohľadom na ich slobodné rozhodnutie a hlavne najlepší záujem dieťaťa. Dôležité je tiež otvoriť diskusiu o rozšírení témy zosúladovania, ktorá sa netýka iba starostlivosti o deti do šesť rokov veku. Zamestnaní muži a ženy sa v neskoršom veku musia vysporiadať aj so starostlivosťou o svojich rodičov, prípadne iných seniorov.

⁶⁷ Význam a dôležitosť práce pre každého jednotlivca vyjadrujú aj strategické ciele Medzinárodnej organizácie práce, ktorými sú napríklad: vytvárať väčšie príležitosti pre ženy a mužov na zabezpečenie dôstojného zamestnania a dôstojného príjmu, podporovať politiku zamestnanosti, znalosti, vedomosti a schopnosť zamestnať sa, vytváranie príležitostí k zamestnaniu...atď, bližšie pozri: <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/medzinarodna-spolupraca/medzinarodne-organizacie/medzinarodna-organizacia-prace-mop/strategicke-ciele-medzinarodnej-organizacie-prace-dostojna-praca.html>

Východisková analýza v oblasti zosúladenia starostlivosti o členov rodiny so zamestnaním

Flexibilné formy zamestnávania

Slovensko je na jednom z posledných miest vo využívaní pracovného pomeru na kratší pracovný čas v rámci krajín OECD.⁶⁸ Práve nedostatočné možnosti zamestnať sa na kratší pracovný čas po rodičovskej dovolenke často spôsobuje, že ženy-matky nastúpia na nízko kvalifikované pracovné pozície z dôvodu lepších časových možností postarať sa o dieťa, čo však úplne nevyužíva ich vedomostný potenciál a ľudský kapitál.⁶⁹

Graf 13: Miera zamestnanosti na čiastočný úväzok; OECD⁷⁰

Je potrebné zvýšiť atraktivitu pracovného pomeru na kratší pracovný čas pre zamestnávateľa aj pre zamestnanca, ktorý upravuje § 49 zákona č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov (ďalej „zákoník práce“) a to najmä pri práci, v ktorej nie je možné využívať prácu z domu. S pracovným pomerom na kratší pracovný čas často súvisia aj tzv. delené pracovné miesta, ktoré upravuje § 49a zákonníka práce. Podľa OECD bola priemerná zamestnanosť matiek na kratší pracovný čas s deťmi vo veku 0 - 14 rokov v roku 2019 v EÚ na úrovni 18,44 % a na Slovensku len na úrovni 5,01 %. Tu je však dôležité podotknúť, že na Slovensku sú využívané aj dohody o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru (ďalej len ako dohoda), no tieto dohody je problematické zachytiť v štatistikách čím nevieme určiť veľkosť skupiny rodičov pracujúcich na dohodu počas rodičovskej dovolenky.

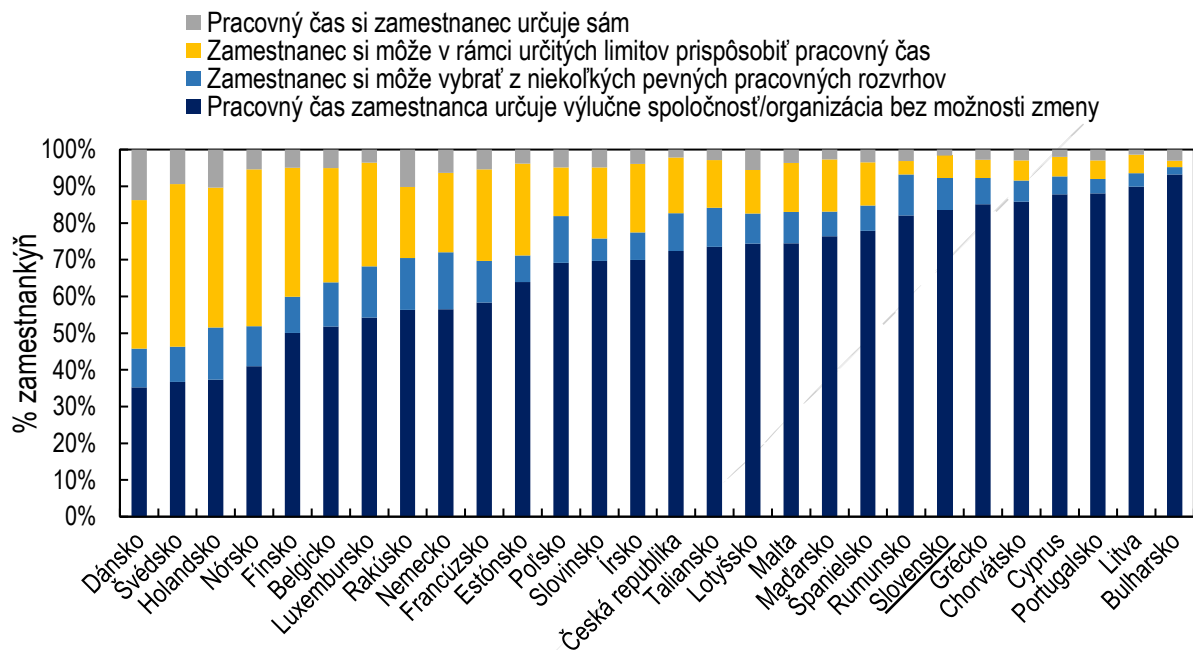
Uľahčenie opätovného zapojenia rodičov do práce prostredníctvom dostupnosti pružnej úpravy pracovného času po návrate z rodičovskej dovolenky

⁶⁸ OECD (2022), Part-time employment rate (indicator). doi: 10.1787/f2ad596c-en (Dostupné: 30 septembra 2022)

⁶⁹ Napríklad výrobná sféra je výrazne orientovaná na automobilový priemysel, alebo priemyselné podniky s nepretržitou prevádzkou kde sa pracuje na smeny a práca na čiastočný úväzok nie je možná ani žiaduca.

⁷⁰ [Employment - Part-time employment rate - OECD Data](#)

Hlavným aspektom zosúladovania starostlivosti o rodinu so zamestnaním je flexibilita v pracovnom čase, pružný pracovný čas, vhodná úprava alebo rozvrhnutie pracovného času. Možnosť zamestnancov upraviť si pracovný čas zobrazuje nasledujúci graf 14.

Graf 14: Možnosť zamestnancov nastaviť si rozvrhnutie pracovného času za rok 2015 vo vybraných krajinách; Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát OECD Family Database, 2022

Flexibilný pracovný čas pre rodičov v spojení s garanciou miesta v materskej škole pre deti do 5 rokov veku sa dokonca javí ako veľmi účinný nástroj na zvyšovanie miery pôrodnosti. Podpora služieb pre rodičov s deťmi a flexibilného pracovného času sa vyskytuje najmä v krajinách, medzi ktoré patrí Dánsko, Švédsko, ale aj Francúzsko. V týchto krajinách je podpora služieb pre rodičov s deťmi a flexibilného pracovného času silným faktorom, s ktorým pracujú rodinné politiky.

Okrem flexibility pracovného času je aj flexibilita miesta výkonu práce jedným z opatrení, ktoré pomáhajú rodičom skĺbiť rodinný a pracovný život, tam, kde to podmienky výkonu práce dovoľujú. Opatrenia garantujúce flexibilitu pracovného času a flexibilitu miesta výkonu práce môžu výrazne dopomôcť k vyššej úrovni súladu medzi rodinným a pracovným životom.

Nízka dostupnosť materských škôl ako bariéra nástupu rodičov do práce

Na zamestnanosť rodičov, osobitne matiek, má vplyv dostupnosť materských škôl.⁷¹ **Problém zamestnať sa majú najmä matky po skončení rodičovskej dovolenky, teda s deťmi od 3 - 6**

⁷¹ **KOMPONENT 6:** Dostupnosť, rozvoj a kvalita inkluzívneho vzdelávania na všetkých stupňoch (Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky). Potrebu zvýšiť dostupnosť predškolského vzdelávania pre deti do 5 rokov veku potvrdzuje aj Plán obnovy a odolnosti SR. Jeho cieľom je dosiahnuť garantovanú dostupnosť, respektíve vytvorenie právneho nároku na miesto v materskej škole respektíve v inom zariadení predprimárneho vzdelávania pre deti od 3 rokov. Popísané reformy v Pláne obnovy zahŕňajú aj investície do kapacít materských škôl kde sa prostredníctvom výzvy bude zriaďovateľom materských škôl poskytovať možnosť na čerpanie finančných prostriedkov na dobudovanie chýbajúcich kapacít tak, aby každému dieťaťu od troch rokov veku do nástupu na povinnú školskú dochádzku bolo umožnené zúčastňovať sa na predprimárnom vzdelávaní. Plán obnovy obsahuje záväzok pre SR na vybudovanie a rozšírenie škôl pre vytvorenie dodatočnej kapacity v objeme 12 352 miest do 4. Q 2025. bližšie pozri: <https://knowwww.eu/nodes/608eb269c2b2cf0008d67954>

rokov veku. Jednotlivé opatrenia na zlepšenie situácie v tejto oblasti je potrebné prispôbiť regionálnym potrebám a možnostiam. Pre materské školy bolo ku 15.9.2021 dokopy viac než 19 000⁷² nevyhovených žiadostí o prijatie. Zároveň podľa aktuálne platnej legislatívy, majú deti rok pred plnením povinnej školskej dochádzky prednosť pri prijímaní do materských škôl a preto môžeme predpokladať, že ide najmä o žiadosti zákonných zástupcov mladších ako 5-ročných detí. Najviac nevyhovených žiadostí bolo v materských školách je vo väčších mestách, a to najmä v Bratislave a v jej blízkom okolí ako Senec a Pezinok.

Dôležitosť poznania vlastnej demografickej situácia zo strany obce

Významnú úlohu zohrávajú obce, keďže práve regionálny pohľad na problematiku zvyšovania kapacít v materských školách je z pohľadu riadenia a plánovania ponuky efektívnejší. Tu je dôležité, aby obce sledovali demografickú situáciu a vývoj v ich regióne. Z krátkodobého hľadiska je dobré vedieť odhadnúť dopyt po materských školách, ktorý obec môže odhadnúť na základe analýzy počtu obyvateľov podľa veku s trvalým, respektíve prechodným pobytom. Takéto vekové rozdelenie občanov umožní obci odhadnúť aktuálny aj budúci dopyt po predškolských zariadeniach.

Na druhej strane, občania nemusia mať vždy nahlásený trvalý či prechodný pobyt tam, kde sa zdržiavajú a kde využívajú služby. Obce takto čelia nielen nižším príjmom, ale aj určitej miere nepresnosti v oblasti charakteristiky jeho obyvateľov a odhadu ich potrieb. Tento problém je možné vyriešiť napríklad zavedením nového statusu, alebo nahradením trvalého, respektíve prechodného pobytu za obvyklý pobyt. Pod obvyklým pobytom v jednoduchosti chápeme miesto, kde sa osoba zdržujete väčšinu roka mimo práce.⁷³

To by prinieslo obciam viac prostriedkov a uľahčilo im plánovať služby pre obyvateľov vrátane rozširovania kapacít materských škôl podľa dopytu v konkrétnom regióne.

Nepriemerane vysoká výška nákladov na materské školy

Pri porovnaní nákladov na materské školy štvorčlennej rodiny v krajinách V4, škandinávskych krajinách a Nemecka, práve štvorčlenná rodina na Slovensku alokuje najviac prostriedkov z rodinného rozpočtu na materské školy. Preto by priama a nepriama finančná podpora mala slúžiť na krytie nákladov (služieb a tovarov) spojených so starostlivosťou o dieťa. Pracujeme teda s tézou, že priama a nepriama fiškálna podpora by nemala byť všeobecnou dávkou dodávania likvidity v čase, kedy môže rodič nastúpiť na trh práce, ale mala by byť adresná na

---

K zvyšovaniu kapacít v predškolských zariadeniach sa zaviazala aj vláda v Programovom vyhlásení vlády. „Vláda SR presadí čo najväčšie využívanie eurofondov, vrátane alternatívnych zdrojov financovania s cieľom vybudovania dodatočných kapacít materských škôl, s cieľom postupného zavádzania nárokovateľnosti miesta v materskej škole. Zároveň vytvorí predpoklady na zjednodušenie ich zriaďovania aj v priestoroch základných škôl, u zamestnávateľov a ďalších zriaďovateľov a primerané legislatívne podmienky pre všetky typy materských škôl a iných zariadení starostlivosti pre deti v predškolskom veku s cieľom reagovať na nedostatočné kapacity a dosiahnuť vyššiu zaškolenosť detí v predškolskom veku. bližšie pozri: https://www.vlada.gov.sk/share/uvsvr/pvsvr_2020-2024.pdf

⁷² Je potrebné dodať, že tieto nevyhovené žiadosti môžu obsahovať aj duplicitné, ktoré rodičia predložili viacerým poskytovateľom.

⁷³ Podľa ŠÚ SR obvyklý pobyt je miesto, v ktorom osoba obvykle trávi každodenný čas oddychu bez ohľadu na dočasnú neprítomnosť na účely rekreácie, dovoleníek, návštev priateľov a príbuzných, podnikania, lekárskeho ošetrovania alebo náboženskej púte. Za osoby s obvyklým pobytom v špecifickej geografickej oblasti sa považujú len osoby, ktoré: (i) žijú v mieste svojho obvyklého pobytu nepretržite najmenej 12 mesiacov pred referenčným časom, alebo (ii) prišli na miesto svojho obvyklého pobytu počas 12 mesiacov pred referenčným časom s cieľom pobytu v trvaní najmenej jeden rok. Ak okolnosti uvedené v bode (i) alebo (ii) nie je možné stanoviť, obvyklý pobyt sa môže chápať ako miesto zákonného alebo registrovaného pobytu.

kompenzáciu nákladov (služieb a tovarov) spojených so starostlivosťou o dieťa. Takáto podpora by sa mala týkať najmä tých rodín, kde dieťa do veku 5 rokov nebolo prijaté do verejnej materskej školy pre nedostatočné kapacity a rodičia sú nútení umiestniť ho do súkromnej materskej školy. Osobitný zreteľ je nutné prikladať rodinám, kde výchovu dieťaťa zabezpečuje len jeden rodič, rodinám s nízkym príjmom, pre ktoré výdavky na predškolské vzdelávanie tvoria relatívne vyšší výdavok, a rodinám, ktoré v obci nemajú materskú školu, prípadne ju majú ďaleko a teda čelia dodatočným výdavkom na dopravu.

Pozitívny dopad zvýšenia účasti detí na programoch predprimárneho vzdelávania na vzdelávacie výsledky vo vyššom veku

Najväčší prínos tejto politiky je práve u detí zo znevýhodneného prostredia⁷⁴ a u chudobnejších rodín, čo znamená, že práve skorá predškolská starostlivosť a výchova môžu zlepšiť životné šance detí v budúcnosti a znížiť sociálno-ekonomické nerovnosti. Práve takéto opatrenia môžu z dlhodobého hľadiska mať pozitívne vplyvy na zníženie medzigeneračnej chudoby. Investície do kvalitného predprimárneho a tiež aj primárneho vzdelávania prinášajú spoločnosti najvyššie výnosy. Pritom dôraz je na kvalite ranej starostlivosti: špeciálne pre deti z nízko príjmových rodín je kvalitná raná starostlivosť najdôležitejším zdrojom rozvoja kognitívnych a spoločenských schopností. Pre rozhodnutia rodičov na trhu práce je často kľúčovou otázkou dostupnosť služieb starostlivosti o deti aj počas mimoškolských hodín. Ukazuje sa tiež, že práve deti z nízkopríjmových rodín by najviac získali využívaním služieb starostlivosti počas mimoškolských hodín.

Ochrana tehotných žien a matiek ako príspevok k lepšej podpore zosúladenia starostlivosti o rodinu so zamestnaním

Právna ochrana tehotných žien, v kontexte pracovného procesu, je v rámci európskej právnej úpravy predmetom Smernice 2006/54/ES o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania. Ochrana tehotných žien a zodpovedajúce pracovné podmienky v rámci pracovného procesu obsahujú ustanovenia zákonníka práce. Tehotná zamestnankyňa, ako objektívne slabšia strana zmluvného pracovnoprávneho vzťahu, má právo na ochranu svojho materstva, vrátane zdravia svojho dieťaťa počas tehotenstva, prostredníctvom osobitných ochranných ustanovení. Podmienkou uplatnenia nároku na ochranu je povinnosť včas informovať svojho zamestnávateľa o svojom stave a predložiť o tom lekárske potvrdenie. Ochranné ustanovenia zákonníka práce upresňujú podmienky, za ktorých je možné preradenie tehotnej ženy na inú prácu, dočasné pridelenie tehotnej ženy na inú prácu, zákaz výpovede, či okamžitého skončenia pracovného pomeru v tzv. ochrannej dobe, sprísnenie podmienok skončenia pracovného pomeru v skúšobnej dobe, alebo nemožnosť určenia nerovnomerne rozvrhnutého pracovného času bez jej súhlasu. Podľa základných zásad zákonníka práce prináleží tehotným zamestnankyniam zvýšená ochrana s dôrazom na zabezpečenie zdravého a neškodlivého pracovného prostredia. Nevýhodou ochranných ustanovení je, že sa

---

⁷⁴ Už dlhšie obdobie sa v podmienkach SR realizuje program Teach for Slovakia, ktorého cieľom je práve pomôcť deťom z marginalizovaných komunit úspeš. Z dostupných dát účastníci, ktorí pôsobili v školách zo sociálne znevýhodneného prostredia, počas jedného roka zvýšili základnú úroveň matematickej gramotnosti svojich žiakov z 5 % na začiatku školského roka na 30 až 40% ku koncu roka.

nedodržiavajú v praxi. K nedostatočnému dodržiavaniu ochranných opatrení v praxi často prispieva aj nedostatočná informovanosť. Uľahčenie komunikácie medzi tehotnými zamestnankyňami a zamestnávateľom, ako aj dôsledná kontrola dodržiavania týchto ochranných opatrení by rovnako zvýšili kvalitu života matiek.

Positívnu zmenou, ktorá sa udiala v roku 2022 je **predĺženie ochrannej lehoty** pre ženy v prípade tehotenstva do 6 mesiacov od zániku nemocenského poistenia. Ide o pronatalitné opatrenie, ale je to zároveň aj reakcia na mnohé prípady z praxe, kedy počas pandémie boli v niektorých sektoroch náhle ukončené pracovné pomery, najmä so zamestnankyňami na rodičovskej dovolenke.

Zosúladenie sa týka aj starostlivosti o rodičov, seniorov

Tému zosúladovania je potrebné rozšíriť. Opatrenia by sa nemali týkať iba detí do šesť rokov veku. Zamestnaní ženy a muži sa v neskoršom veku musia vysporiadať pri zosúladovaní rodiny a práce aj so starostlivosťou o svojich rodičov, prípadne iných seniorov.

Strategické smerovanie v oblasti zosúladenie starostlivosti o členov rodiny so zamestnaním

- Umožniť využívanie flexibilných foriem zamestnávania a pracovného času.
- Zlepšiť vymožitelnosť právnej ochrany tehotných žien a matiek.
- Zlepšiť dostupnosť (aj finančnú) materských škôl s dôrazom na dostupnosť pre nízkoprijemné rodiny a marginalizované rómske komunity a umožniť jej pluralitu.
- Rozšíriť opatrenia zosúladenia aj o ostatných členov rodiny.
- Zlepšiť životné šance detí v budúcnosti a znížiť sociálno-ekonomické nerovnosti.
- Zlepšiť dostupnosť služieb a zariadení pre rodičov s deťmi, taktiež mimoškolských aktivít aj počas prázdnin.
- Zvýšiť ochranu osamelých rodičov.
- Podporiť opatrenia na podporu a ochranu zamestnancov a zamestnankýň s opatrovateľskými povinnosťami.

Rámcové opatrenia v oblasti zosúladenie starostlivosti o členov rodiny so zamestnaním

- Preberanie inovatívnych príkladov dobrej praxe zo zahraničia pre rodičov s maloletými deťmi aj pri zamestnaní rodičov vo výrobnjej sfére.
- Prispôsobovanie dostupnosti materských škôl⁷⁵ o deti s ohľadom na regionálne potreby a možnosti.
- Zatraktívnenie flexibilných foriem zamestnania znížením ich daňovo-odvodového zaťaženia.
- Zmapovanie súčasného stavu predškolského vzdelávania, geografickej dostupnosti a kvality materských škôl, zjednodušenie a aktualizovanie požiadavky na začlenenie do

---

⁷⁵ Podobne pozri Vízia a stratégia rozvoja Slovenska do roku 2030, Zabezpečiť prístup ku kvalitným a inkluzívnym službám už od raného detstva prostredníctvom uceleného systému poskytovania služieb ranej starostlivosti pre deti a rodiny v riziku (deti so zdravotným znevýhodnením, zo sociálne znevýhodneného prostredia, či z marginalizovaných rómskych komunit) a zvýšenia predprimárnej zaškolenosti detí vo všetkých skupinách;

siete materských škôl, navrhnutie integrovaného systému a jeho zameranie špeciálne na zraniteľné rodiny.

4.5 Trh práce a zamestnanosť

Na Slovensku, ako už bolo uvedené, postupne starnú silné ročníky osôb zo 40-tych, začiatku 50-tych rokov a 70-tych rokov minulého storočia. Zároveň sa od začiatku 90-tych rokov minulého storočia výrazne znížila plodnosť a tým aj početnosť generácií, ktoré sa postupne dostávajú do produktívneho a reprodukčného veku. Z hľadiska ekonomicky produktívnej sily, ale aj reprodukčnej základne, nastala na Slovensku situácia, kedy početne silné kohorty odchádzajú a nahrádzané sú menej početnejšími generáciami, čo vytvára tlak na dôchodkový, ale i ďalšie systémy štátu.

Východisková analýza v oblasti trhu práce a zamestnanosti

Zmenil sa počet obyvateľov v jednotlivých regiónoch.

Kým v Bratislavskom kraji za 26 rokov stúpol počet obyvateľov o 16,6 % a v Prešovskom o 4,8 %, v Trenčianskom kraji poklesol o 5,7 % a v Nitrianskom o 5,9 % (tabuľka 1).

Zároveň, kým rast populácie v Bratislavskom kraji súvisí s rýchlym hospodárskym rastom miestnej ekonomiky, rast populácie v Prešovskom a Košickom kraji súvisí s rastom počtu marginalizovaného obyvateľstva. To implikuje rozdielne dopady na trh práce a tým aj potrebu rôzneho nastavenia potrebných verejných politík.

Celkový počet obyvateľov krajov vo vybraných rokoch									
kraj	počet obcí	Počet obyvateľov (tisíc)							%2021 /1996
		1996	2001	2006	2011	2016	2020	2021	
BSK	89	619	599	605	603	638	673	721	16,6
PSK	664	771	790	800	815	822	827	808	4,8
KSK	461	757	766	773	792	797	802	780	3,1
TTSK	251	549	551	555	555	560	565	565	3,0
ZSK	315	687	692	695	689	691	691	690	0,6
BBSK	518	664	662	656	661	652	644	623	-6,2
TNSK	276	610	606	600	594	589	584	575	-5,7
NSK	354	717	713	708	690	682	673	674	-5,9
Slovensko	2 928	5 374	5 380	5 391	5 398	5 431	5 459	5 439	1,2

Poznámka: %2021/1996% označuje percentuálnu zmenu počtu obyvateľov medzi rokmi 2021 a 1996. TN označuje Trenčiansky a TT Trnavský kraj.

Tabuľka 1: Agregátny nárast počtu obyvateľov skrýva výrazné presuny medzi jednotlivými kraji; ŠÚ SR, Stav trvale bývajúceho obyvateľstva (om7104rr), vlastné spracovanie

Výrazne poklesol počet obyvateľov v predproduktívnom veku.

V rovnakom období klesol počet obyvateľov Slovenska vo veku 14 a menej rokov o 27 % (tabuľka 2). Pokles počtu detí je regionálne nerovnomerný: kým v Bratislavskom kraji sa počet detí takmer nezmenil, Trenčiansky kraj stratil až 38 % a Nitriansky 36 % detí. Počet detí sa zvýšil len v ôsmich okresoch: Senec, Bratislava III, Pezinok, Košice - okolie, Bratislava I,

Bratislava II, Malacky a Kežmarok. Naopak, v okresoch Snina, Humenné, Považská Bystrica, Prievidza, Veľký Krtíš a Svidník klesol počet detí medzi 50,2 % a 42,6 %. To, samozrejme, má dôležité implikácie pre zabezpečenie dostatku pracovnej sily v nasledujúcich rokoch.

Počet obyvateľov krajov vo vybraných rokoch, 0-14 rokov								
kraj	počet obcí	Počet obyvateľov (tisíc)						%2020 /1996
		1996	2001	2006	2011	2016	2020	
BSK	89	119	93	79	83	102	118	-0,5
KSK	461	175	158	142	139	137	138	-21,4
PSK	664	200	183	162	151	147	149	-25,5
TTSK	251	116	99	84	77	79	83	-28,5
ZSK	315	160	142	123	110	107	109	-31,7
BBSK	518	141	123	105	98	95	95	-32,9
NSK	354	145	125	105	94	91	93	-36,1
TNSK	276	131	110	89	80	79	81	-37,8
Slovensko	2 928	1 187	1 032	890	832	836	866	-27,0

Poznámka: %2020/1996% označuje percentuálnu zmenu počtu obyvateľov medzi rokmi 2020 a 1996.

Tabuľka 2: Počet obyvateľov vo veku 14 rokov a menej sa s výnimkou Bratislavy znížil o 21 % až 38 %. Zdroj: ŠÚ SR, Stav trvale bývajúcего obyvateľstva k 30.6.(1.7.) (om7006rr)

Znížil sa počet obyvateľov v aktívnom veku v niektorých regiónoch.

Kým na národnej úrovni počet obyvateľov v aktívnom veku stúpol o 2,9 % a v Prešovskom kraji až o 13,5 % a v Košickom kraji o 7,7 %, v troch krajoch naopak klesol: v Nitrianskom o 5,0 %, Trenčianskom o 3,7 % a Banskobystrickom o 0,9 %.

Výrazne vzrástol počet seniorov.

Pokles detskej populácie na Slovensku je kompenzovaný nárastom počtu seniorov (vo veku 65 a viac rokov) o 49 % a ľudí v produktívnom veku o 2,9 % (tabuľka 3). Počet seniorov vzrástol najviac v Bratislavskom kraji, o 61 % a v Trnavskom kraji, o 57 %. Takýto masívny nárast počtu seniorov má a bude mať dôležité dopady na trh práce, kde seniori nahrádzajú chýbajúcu mladšiu pracovnú silu, na potrebu celoživotného vzdelávania a prostredníctvom zmeny spotrebiteľských preferencií na alokáciu výrobných faktorov a zmenu odvetvovej štruktúry hospodárstva.

Počet obyvateľov krajov vo vybraných rokoch, 65 a viac rokov								
kraj	počet obcí	Počet obyvateľov (tisíc)						%2020 /1996
		1996	2001	2006	2011	2016	2020	
BSK	89	72	73	75	83	100	117	61,3
TTSK	251	63	65	68	72	85	99	57,3
TNSK	276	70	74	78	82	95	109	54,4
KSK	461	81	86	89	92	108	125	53,6
PSK	664	80	85	90	90	105	121	50,3
ZSK	315	74	78	81	82	96	111	49,5
BBSK	518	84	84	86	87	100	114	36,7
NSK	354	93	94	96	96	110	124	34,3
Slovensko	2 928	617	638	664	685	799	919	48,8

Poznámka: %2020/1996% označuje percentuálnu zmenu počtu obyvateľov medzi rokmi 2020 a 1996.

Tabuľka 3: Počet obyvateľov vo veku 65 rokov a viac sa zvýšil takmer o polovicu, najviac na západe Slovenska. Zdroj: ŠÚ SR, Stav trvale bývajúceho obyvateľstva k 30.6.(1.7.) (om7006rr).

Chýbajúca pracovná sila v regiónoch Nitra, Trenčín a Banská Bystrica

V minulých dvadsiatich piatich rokoch počet obyvateľov Slovenska mierne rástol, ale výrazne sa menila jeho veková a regionálna štruktúra (migrácia smerom do hlavného mesta a do zahraničia). Na jednej strane sa zvýšil celkový počet obyvateľov hlavne v Bratislavskom, Prešovskom a Košickom kraji, na druhej strane nastal úbytok v Nitrianskom, Trenčianskom a Banskobystrickom kraji. Podobný vývoj zaznamenal počet obyvateľov v produktívnom veku. Počet detí v predproduktívnom veku však za minulých 25 rokov poklesol o 27 % a v niektorých krajoch až o 36 až 38 %.

Podľa domácich demografických prognóz bude veľkosť populácie v aktívnom veku v roku 2040 na Slovensku nižšia o 10 % oproti roku 2020. Nedostatok pracovnej sily sa prejaví vo všetkých krajoch s výnimkou Bratislavského; najviac v Nitrianskom, Trenčianskom a Banskobystrickom kraji. Podľa prognóz Eurostatu dopadne demografická kríza na Slovensko v porovnaní s inými štátmi EÚ horšie. Príkladom pre nás môže byť Česká republika, ktorá v prognózach vychádza z bývalých tranzitívnych ekonomík najlepšie. Pracovná migrácia pritom spôsobuje okrem iného trhanie prirodzených medzigeneračných rodinných väzieb a tým aj nedostupnosť pomocnej krátkodobej starostlivosti o deti starými rodičmi.

Mierou zamestnanosti sa vyrovnáme priemeru únie a eurozóny, regionálne rozdiely sú pritom obrovské

Slovensko sa mierou zamestnanosti 74,6 %⁷⁶ vo vekovej skupine 20 - 64 rokov v roku 2021 vyrovnalo priemeru únie (73,1 %⁷⁷ v rovnakej vekovej skupine), ale nie úspešným konvergujúcim novým členským štátom, ako je Česko, Estónsko či Slovinsko. Zároveň si Slovenská republika v rámci *Vymedzenia národných cieľov do roku 2030 v kontexte Akčného plánu na realizáciu Európskeho piliera sociálnych práv*⁷⁸ stanovila do roku 2030 cieľ miery

⁷⁶Ekonomická aktivita obyvateľstva podľa pohlavia - ročné údaje [pr2006rs] Dostupné online: https://datacube.statistics.sk/#/view/sk/VBD_SLOVSTAT/pr2006rs/v_pr2006rs_00_00_00_sk

⁷⁷ Employment rates by sex, age, migration status, citizenship and educational attainment level (%) – Dostupné online: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/bookmark/860d6e27-66e7-41f9-9485-cb0dbe8e9bea?lang=en>

⁷⁸ Dostupné online: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/26765/1>

zamestnanosti v danej vekovej skupine na úrovni 76,5 %. Regionálne rozdiely⁷⁹ na trhu práce sú vysoké – Bratislavský kraj so 83,44 % mierou zamestnanosti a s odstupom aj celé Západné Slovensko (77,3 %) ponúkajú najvyššiu pravdepodobnosť nájdenia si práce, kým Východné Slovensko s mierou zamestnanosti 68,5 % a Stredné Slovensko (73,9 %) ponúkajú podpriemernú pravdepodobnosť nájdenia si práce.⁸⁰

Regionálne disparity v miere zamestnanosti mužov sú jednými z najvyšších v únii. O čosi nižšie, ale stále nadpriemerné, sú disparity v miere zamestnanosti žien. Miera zamestnanosti mužov bola v Bratislavskom kraji 81,1 % a na Východnom Slovensku dosiahla úroveň 67,9 %. Miera zamestnanosti žien bola v Bratislavskom kraji 70,0 % a na Východnom Slovensku dosiahla 56,1 %. Miera zamestnanosti žien v porovnaní s priemerom únie a Eurozóny bola vo vekovej skupine 15 - 24 rokov a 25 – 34 rokov nižšia. Vo vekovej skupine 35 – 44 rokov bola miera zamestnanosti žien mierne nadpriemerná a vo vekovej skupine 45 – 54 rokov ešte výraznejšie nadpriemerná. Vo vekovej skupine 55 – 64 rokov sa v roku 2020 zvýšila na priemernú úroveň Eurozóny.

Najnižšia miera zamestnanosti osôb s primárnym vzdelaním v Európe

Slovensko malo najnižšiu mieru zamestnanosti osôb s primárnym vzdelaním v únii a dostatočne nevyužívalo ani osoby so sekundárnym a terciárnym vzdelaním. To platí pre mužov aj pre ženy: miera zamestnanosti žien s vysokoškolským vzdelaním bola štvrtá najnižšia v Európe. Na Východnom Slovensku pracovalo len 13,2 % populácie s primárnym vzdelaním, kým na Západnom 24 %. Miera zamestnanosti osôb so sekundárnym vzdelaním bola vyššia, v roku 2020 bola v Bratislavskom kraji 77,4 %, ale na Východnom Slovensku len 69,6 %. V miere zamestnanosti osôb s terciárnym vzdelaním viedla Bratislava s 85,7 %.

Dopad súčasnej krízy na budúcu uplatniteľnosť mladých ľudí na trhu práce

Nezamestnanosť a následne chudoba rodiny ovplyvňuje fungovanie rodiny, deťom prináša zvýšené riziko vo vzťahu k telesnému a duševnému vývinu. Negatívne vnímanie vlastného zdravia vytvára ich pesimistický pohľad na svet, či svoju budúcnosť a budúce zaradenie do spoločnosti. Deti chudobných rodín sprevádzajú komplikácie viažuce sa k nedostatočnej výžive, prípadne absencii lekárskej starostlivosti.⁸¹

Pandémia ochorenia COVID-19 nepochybne výrazne ovplyvnila aj oblasti vzdelávania. Urýchlil sa nástup digitalizácie školského systému a pomerne rýchlo sa prešlo od klasickej výučby k výučbe v domácom prostredí. I keď v súčasnej dobe ešte nie je možné jednoznačne konštatovať dôsledky vplyvu pandémie na uplatniteľnosť mladých ľudí na trhu práce, predpokladáme, že mnohým žiakom bez adekvátneho prístupu k dátovým službám táto forma výuky obmedzila možnosti napredovania, čo mohlo negatívne vplývať na budúcu zamestnateľnosť mladých ľudí, ako aj na celkové prehlbovanie disparít na pracovnom trhu.

---

⁷⁹NUTS II - Bratislavský kraj, západné Slovensko, stredné Slovensko, východné Slovensko

⁸⁰ Employment rates by sex, age and NUTS 2 regions. Dostupné online: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

⁸¹ Matoušek, O., & Pazlarová, H. (2014). *Podpora rodiny*. Portál.

Je preto nevyhnutné analyzovať príčiny nezamestnanosti a nachádzať možnosti na ich zmiernenie a odstránenie, a následne je nevyhnutná podpora nezamestnaných mladých ľudí a poskytovanie pomoci pri riešení tohto problému nielen sociálnymi opatreniami, ale aj sociálno-psychologickou pomocou a podporou.

Dopady nezamestnanosti na demografický vývoj

Neistota na trhu práce, prejavujúca sa vyššou fluktuáciou a nezamestnanosťou mladých, vplýva na rozhodnutie mať deti. Najmä v štátoch strednej, východnej a južnej Európy, vrátane Slovenska, je silný vzťah medzi nezamestnanosťou a úhrnnou plodnosťou. U mladších vekových kohort sa negatívne dopady ekonomickej recesie prejavujú odložením materstva na „lepšie“ časy a u starších vekových kohort vplývajú na rozhodnutie či vôbec mať ďalšie dieťa.⁸²⁸³ Účinné rodinné politiky by tak mali eliminovať faktor neistoty príjmu pred aj po starostlivosti o dieťa a znížiť významnosť faktora nezamestnanosti.

Trendy vo vývoji úhrnnej plodnosti v 31 európskych krajinách na vybraných indikátoroch ekonomickej recesie poukazujú na fakt, že dopady ekonomickej recesie na úhrnnú plodnosť sú špecifické pre rôzne skupiny obyvateľstva, a to v závislosti od dosiahnutého vzdelania, statusu zamestnania či migrácie v danej krajine. Obdobie ekonomickej recesie sa prejavuje v poklese hrubého domáceho produktu danej krajiny, čo následne vedie k zníženiu úhrnnej plodnosti s určitým časovým oneskorením. Vplyv ekonomickej recesie môže byť zmiernený vládnymi intervenciami a prorodinnými politikami.⁸⁴ Empirický vývoj miery nezamestnanosti a úhrnnej plodnosti v posledných dekádach na Slovensku zobrazuje graf 16. Tu je však dôležité poznamenať, že vplyv nezamestnanosti na úhrnnú plodnosť sa prejaví približne s dvojročným oneskorením.⁸⁵

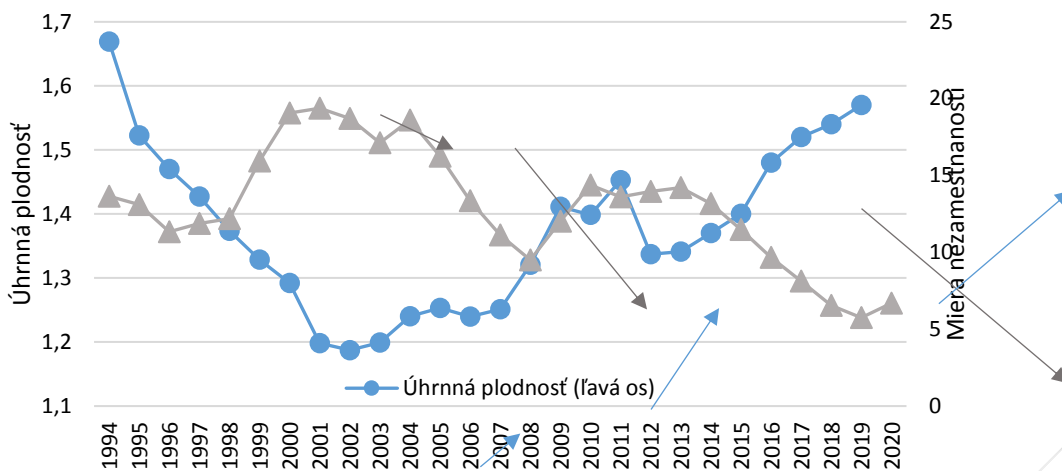
---

⁸²GOLDSTEIN, J. R.; KREYNFELD, M.; JASILIONIERE, A.; KARAMAN ÖRSAL, D. 2013. Fertility Reactions to the 'Great Recession' in Europe: Recent Evidence from Order-specific Data. In *Demographic Research*, 29(4), 85–104, [online]. [cit. 2019-07-19]. Dostupné na: <https://doi.org/10.4054/DemRes.2013.29.4>

⁸³CURRIE, J.; SCHWANDT, H. 2014. Short-and long-term effects of unemployment on fertility. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111.41: 14734-14739.

⁸⁴LANZIERI, G. 2013. Towards a "Baby Recession" in Europe? Differential Fertility Trends During the Economic Crisis, *Eurostat Statistics in focus*, 13.

⁸⁵COMOLLI, Ch. L. 2017. The Fertility Response to the Great Recession in Europe and the United States: Structural Economic Conditions and Perceived Economic Uncertainty. In *Demographic Research*, 36, 1549–1600, [online]. [cit. 2019-07-19]. Dostupné na: <https://doi.org/10.4054/DemRes.2017.36.51>

Graf 15: Vývoj miery plodnosti a nezamestnanosti na Slovensku; Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát OECD a Eurostatu, 2022

Strategické smerovanie v oblasti trhu práce a zamestnanosti

- Uľahčiť vstup mladých ľudí do pracovného procesu a na trh práce daňovými nástrojmi
- Znížiť regulačnú záťaž ekonomiky a uľahčiť vznik nových firiem a príležitostí pre podnikanie.
- Daňovo motivovať vznik nových pracovných príležitostí pre mladých ľudí, vrátane rodičov rodín s malými deťmi.
- Preskúmať možnosť úpravy daňovo-odvodovej legislatívy a regulácie zamestnávania vo verejnom sektore s cieľom zvýhodniť zamestnávania na čiastkové úväzky alebo obmedziť prekážky zamestnávania na čiastkové úväzky, a to najmä v prípadoch, keď čiastkový úväzok môže dopomôcť k lepšiemu zosúladieniu pracovného a rodinného života rodičov.
- Zvýšiť pôrodnosť integrovaným manažmentom všetkých súvisiacich opatrení.
- Rozvíjať regionálnu dostupnosť bývania, kvalitných verejných služieb a infraštruktúry s ohľadom na zvýšenie podpory mobility pracovnej sily.
- Zvyšovať produktivitu pracovnej sily zvyšovaním jej kvalifikácie formou finančne dostupného celoživotného vzdelávania a rekvalifikácie.
- Zvyšovať mieru zapojenia na trh práce, zamestnanosti a duálneho vzdelávania.
- Motivovať pracovnú silu zo zahraničia, vrátane navrátilcov zo Slovenska, k práci na Slovensku.

Rámcové opatrenia v oblasti trhu práce a zamestnanosti

- Zmapovanie súčasného stavu využívania čiastočných úväzkov a flexibilného pracovného času v národnom hospodárstve podľa rôznych kategórií a identifikovanie prekážok pri využívaní týchto foriem práce a ich odstránenie.

- Zmapovanie a navrhnutie politiky na zvýšenie účasti marginalizovaných rómskych komunít na trh práce s využitím Atlasu rómskych komunít 2019.⁸⁶
- Uprednostňovanie výstavby a zriaďovania priestorovo zlúčených služieb rodinám – škôl, ambulancií a centier starostlivosti o deti.
- Zadefinovanie štandardov pracoviska priateľského voči rodine.

4.6 Ekonomické a finančné nástroje

Ekonomická situácia spoločnosti výrazným spôsobom ovplyvňuje rozhodnutia jednotlivcov týkajúce sa zakladania nových rodín, či fungovania existujúcich rodín. Významným faktorom pri zakladaní novej rodiny je vyriešenie finančných otázok mladého páru týkajúce sa najmä zamestnaneckej perspektívy, primeranej stability mesačného príjmu, či schopnosť plniť si finančné záväzky súvisiace s bývaním. Ak zažívajú mladí ľudia v dôležitých oblastiach finančnú stabilitu a perspektívu, pozitívne reagujú aj v kontexte založenia novej rodiny a prijatia nových členov do rodiny.

Východisková analýza v oblasti ekonomických a finančných nástrojov

Rodinná politika na Slovensku je realizovaná prostredníctvom viacerých finančných nástrojov, a to **priamej finančnej podpory zo strany štátu** (napr. dávka materské, rodičovský príspevok, príspevok pri narodení dieťaťa, prídavok na dieťa atď.), formou daňového zvýhodnenia (napr. daňový bonus, odpočítateľná položka, nezdaniteľná časť základu dane na manžela/manželku) a cez **služby pre rodiny** (napr. predškolská starostlivosť, školská starostlivosť). Ďalšími nástrojmi, ktoré Slovenská republika v rámci rodinnej politiky pre rodičov s deťmi aktualizuje a implementuje, sú napríklad **opatrenia v oblasti zlepšenia zosúladenia starostlivosti o rodinu so zamestnaním**, najmä v kontexte zamestnanosti a trhu práce (napr. príspevok na starostlivosť o dieťa, starostlivosť o dieťa v detskej skupine), **legislatívne zakotvená možnosť zvýhodnenej úpravy pracovného času pre rodičov** (kratší pracovný čas, práca na delenom pracovnom mieste a pod.), samostatne upravené pracovné podmienky pre osamelých rodičov starajúcich sa o deti (napr. pohotovosť s nimi možno len dohodnúť, nie nariadiť), **opatrenia v oblasti podpory zamestnanosti mladých ľudí po skončení SŠ a VŠ**, ako aj **opatrenia v oblasti podpory bývania** (napr. daňový bonus na zaplatené úroky z úveru na bývanie).

Výdavky na rodinnú politiku, ktoré štáty započítavajú a následne uvádzajú v štatistikách pre OECD v medzinárodnom meradle, obsahujú viacero druhov výdavkov, ktoré sa v jednotlivých štátoch líšia, pričom medzi základné patria: **súbor priamych peňažných dávok rodičom s deťmi, služby pre rodiny** (predškolská a školská starostlivosť, ale nepatrí sem zdravotná starostlivosť) a **daňové zvýhodnenia pre rodičov s deťmi**. V tomto kontexte je potrebné chápať nižšie uvedené ukazovatele.

⁸⁶ <https://www.romovia.vlada.gov.sk/atlas-romskych-komunit/atlas-romskych-komunit-2019/>

	Fiškálne (dávk, bonusy, zľavy)	Nefiškálne (služby, podmienky)
Priame	Finančné transfery (napr. dávka materské, rodičovský príspevok), príspevok pri narodení dieťaťa a d'.	Garantovaná dostupnosť a cena zariadení predškolskej starostlivosti, dostupné zariadenia sociálnych služieb pre seniorov, zvýšenie kvality a dostupnosti zdravotnej starostlivosti
Nepriame	Úľavy na daniach, odpočítateľné položky, daňové bonusy na dieťa	Flexibilný pracovný čas pre rodičov detí, dostupnosť bývania, zamestnanosť mladých ľudí (schopnosť ekonomicky sa osamostatniť)

Tabuľka 4: Skupiny verejných politík so zameraním na zvýšenie úhrnnej miery plodnosti, vlastné spracovanie

Súbor **priamych peňažných transferov pre rodiny** zahŕňa štátne peňažné prevody rodinám, často vo forme prídavkov na deti⁸⁷, alebo rôznych iných dávok určených pre rodičov alebo deti. Niektoré krajiny tiež poskytujú dávky zamerané na špecifické skupiny (napr. osamelý rodič s dieťaťom alebo náhradné rodiny a pod.), alebo na základe rodinných charakteristík, špecifických charakteristík dieťaťa a/alebo situácie rodičov na trhu práce.

Do výdavkov určených na **služby pre rodiny s deťmi** je v európskych krajinách zahrnuté priame financovanie alebo dotovanie zariadení starostlivosti o deti a predškolského vzdelávania, verejná podpora starostlivosti o deti prostredníctvom účelových platieb rodičom, verejné výdavky na pomoc mladým ľuďom na pobytové zariadenia a verejné výdavky na rodinné služby vrátane zariadení v centrách a služieb domácej pomoci pre rodiny v núdzi. V niektorých európskych krajinách je v rámci služieb pre rodiny zahrnutá aj pomoc mladým ľuďom na pobytové zariadenia, výdavky na rodinné služby, výdavky na centrá pre rodiny a financovanie služieb v centrách pomoci pre rodiny v núdzi, čo na Slovensku spadá do kategórie sociálnej politiky.

Daňová podpora pre rodiny s deťmi je v týchto krajinách poskytovaná prostredníctvom daňového systému a zahŕňa oslobodenia od dane (napr. príjmy z dávok štátnej sociálnej podpory rodiny, ktoré sa nezahŕňajú do základu dane); daňové úľavy na deti (sumy na deti, ktoré sa odpočítavajú od vypočítanej dane z príjmu) a ďalšie daňové úľavy.

V bezprostredne predchádzajúcom období (2021)⁸⁸ krajiny OECD vynakladali výdavky na rodinnú politiku⁸⁹ v priemere 2,34 % HDP s veľkými rozdielmi medzi krajinami. Zatiaľ čo verejné výdavky na rodinnú politiku sa v Dánsku, Francúzsku, Maďarsku a Švédsku blížila k 3,5 % HDP, v Španielsku, Turecku a Spojených štátoch sú oveľa nižšie, pod 1,5 % HDP.

⁸⁷ K prídavkom na deti - v niektorých štátoch OECD sú prídavky vyplácané podľa testovania výšky príjmu rodičov, alebo s určitými úrovňami platieb, ktoré sa líšia v závislosti od veku dieťaťa alebo počtu detí v rodine.

⁸⁸ OECD Family Database. Public spending on family benefits, 01/2021 https://www.oecd.org/els/soc/PF1_1_Public_spending_on_family_benefits.pdf

⁸⁹ Výdavkami na rodinnú politiku sa v európskom kontexte myslia výdavky na kategóriu rodina s deťmi, alebo rodičia s deťmi, tieto výdavky nezahŕňajú bezdetných manželov, pretože títo ešte nemôžu poberať dávky určené rodičom detí.

V roku 2017 štáty OECD⁹⁰ vynakladali verejné **výdavky na rodiny a deti** v priemere 2,40% HDP, pričom **hodnota výdavkov v Slovenskej republike sa pohybovala pod priemerom OECD s hodnotou okolo 2,02% HDP.**

V mnohých krajinách OECD vrátane Belgicka, Nemecka, Francúzska, Írska, Portugalska a Švajčiarska je podpora rodín s deťmi zakotvená v daňovej legislatíve tak, že **pri danej výške príjmu platí, že čím je väčšia rodina, t. j. čím je viac detí v rodine, tým majú nižší zdaniteľný príjem.** Na Slovensku, pri rovnakej výške príjmu, to platí len do určitej miery. V poslednom období legislatívnych zmien je napr. daňový bonus nastavený výhodnejšie pre lepšie zarábajúce rodiny s nižším počtom detí, pričom porovnateľná rodina s rovnakým príjmom, ale vyšším počtom detí by mala nárok v celkovej sume na nižší daňový bonus⁹¹. Tieto opatrenia v Európe nemusia byť daňovými výdavkami (nezakladajú odchýlku od štandardného daňového systému), ale takéto politiky jednoznačne stanovujú finančnú podporu pre rodiny s deťmi. Položka daňové zvýhodnenia predstavovala na Slovensku hodnotu 0,32 % HDP, v porovnaní s Českou republikou, ktorá poskytla vyššie daňové úľavy vo výške 0,94 % HDP (táto hodnota je vysoko nad priemerom krajín OECD), v Poľsku táto hodnota bola 0,38 % HDP a v Maďarsku 0,74 % HDP.

Porovnávajúc okolité európske štáty, ktoré svoj podiel celkových výdavkov na rodiny a deti postupne od roku 2001⁹² až do súčasnosti⁹³ neustále zvyšujú, Slovenská republika vykazuje dlhodobo veľmi nízke výdavky, pod priemerom krajín V4, pod priemerom krajín OECD a počas 20 ročného obdobia nevykazuje žiadne navýšenie podpory pre rodiny, naopak výsledkom je stagnácia na úrovni 2,0 % HDP.

Na Slovensku chýba systém kvalitných a dostupných služieb pre rodiny.⁹⁴

V tomto pilieri rodinnej politiky – vo výdavkoch na služby pre rodiny s deťmi – Slovensko podobne ako Česká republika, v porovnaní s ostatnými štátmi OECD veľmi zaostáva. V roku 2011 bolo vynaložené iba 0,52 % HDP na podporu služieb (predškolská starostlivosť, školské kluby, mimoškolské aktivity), zatiaľ čo priemer krajín OECD sa pohyboval na úrovni 0,87 % HDP. V roku 2017 v SR došlo k zvýšeniu na 0,58 % HDP, podobne Česká republika 0,54% HDP, Poľsko 0,61% HDP a Maďarsko 1,12% HDP, pričom priemer v krajinách OECD predstavoval hodnotu 0,94% HDP. Len niekoľko európskych štátov vykazovalo nižšie alebo rovnaké výdavky ako Slovensko na služby rodinám. Boli to štáty ako Švajčiarsko, Portugalsko, Grécko a Írsko. V ostatných krajinách OECD je výrazným trendom rodinných politik **investovanie do vzdelávania a rozvoja služieb pre rodiny.** Z tohto hľadiska plánované rozšírenie kapacít materských škôl za účasti spolufinancovania z európskych fondov, najmä z Plánu obnovy

⁹⁰ Pozri bližšie tamtiež OECD Family Database., vid' pozn.č.1

⁹¹ Uvedené zmenila novela zákona o dani z príjmu, ktorá bola súčasťou rodinného balíčka, ktorý predstavilo MF SR, kedy bola pri daňovom bonuse zrušená pevná suma na dieťa a výpočet daňového bonusu ovplyvňuje posudzovaná výška príjmu rodičov manželov, rodičov partnerov, rodiča - osamelej matky. Takto rodiny s nižším príjmom a vyšším počtom detí majú nevýhodnejšiu právnu úpravu v podobe nižšieho daňového bonusu ako to platilo v doterajšej právnej úprave s fixnou sumou na dieťa.

⁹² OECD Family Database - By country - Public policies for families and children, 2001 -2018. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=FAMILY#>

⁹³ Posledné porovnanie dostupné dáta OECD boli za rok 2018

⁹⁴ Pri vyhodnotení štatistiky pre materské školy/ štátne zariadenia predškolskej starostlivosti pre deti od 3-6 rokov bolo ku 15.9.2021 spolu viac než 19 000 nevyhovievých žiadostí rodičov o umiestnenie dieťaťa . Zároveň podľa aktuálne platnej legislatívy majú deti rok pred plnením povinnej školskej dochádzky prednosť pri prijímaní do materských škôl a preto môžeme predpokladať, že ide najmä o žiadosti zákonných zástupcov mladších ako 5-ročných detí.

a odolnosti, by sa malo bezodkladne realizovať. Nedostatok kvalitných a cenovo dostupných predškolských zariadení predstavuje významnú prekážku pre účasť rodičov na trhu práce.

Prepad životnej úrovne rodín v dôsledku rastúcej inflácie

V súčasnosti, v dôsledku rastúcej inflácie a poklesu reálnych miezd, klesá kúpyschopnosť obyvateľstva a dochádza k prepadu životnej úrovne rodín, najmä u strednej a sociálne slabšej vrstvy obyvateľstva, čo zároveň negatívne ovplyvňuje aj ekonomický vývoj na Slovensku. V kontexte reálnych možností rodičov prijať ďalšie dieťa do rodiny tieto faktory vyvolávajú nežiadúce účinky v podobe predlžovania biologického čakania na „lepšie časy“. Náklady na starostlivosť o deti sú na Slovensku jedny z najvyšších v OECD.⁹⁵ Čisté náklady rodičov na starostlivosť o dve deti predstavujú v priemere 17 % mediánu ženských zárobkov na plný úväzok v prípade domácnosti s dvoma zárobkami na úrovni stredného príjmu. Na Slovensku predstavujú náklady na zabezpečenie výchovy a výživy detí viac ako tretinu mediánu zárobkov žien. Radíme sa nimi vedľa štátov ako Kanada, Írsko, Švajčiarsko a Spojené štáty. Omnoho nižšie náklady sú v štátoch, kde rodiny s deťmi môžu využívať dostatočný počet štátom podporovaných centier starostlivosti o deti.

Inštitút pre výskum práce a rodiny v roku 2014 vydal výsledky empirického výskumu, podľa ktorého sa štyri z desiatich záverov týkali možnosti zárobku ako nástroja zabezpečenia rodiny. Výskum potvrdil potrebu integrovaného prístupu v rodinnej politike podporou opatrení na zvýšenie zamestnanosti mladých rodičov, a tým aj zárobku rodín a zlepšením prístupu k službám predškolskej starostlivosti o deti.⁹⁶

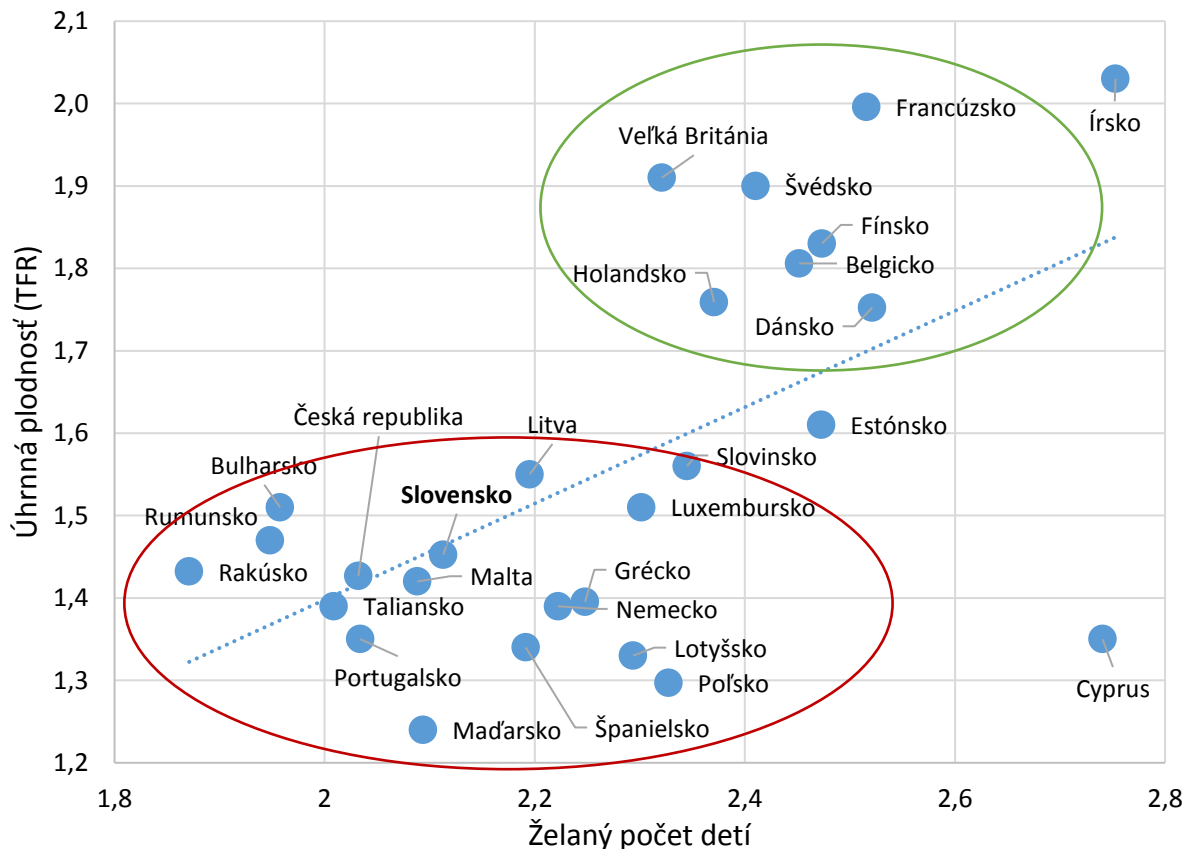
---

⁹⁵ Databaza OECD 2020.
(ol., 2010)

Nesúlad medzi želanou veľkosťou rodiny a skutočným počtom detí

Verejné politiky by mali cieľiť na to, aby prestal existovať rozpor medzi želanou veľkosťou rodiny (zamýšľaným počtom detí, resp. ideálny počet detí prezentovaný ženami) a skutočným počtom detí. Inak povedané, verejné politiky by mali zabezpečiť súlad medzi zamýšľanými a prejavými preferenciami v oblasti veľkosti rodiny. Podpora služieb pre rodiny a zvýhodnenie flexibilného pracovného času pre rodičov s deťmi sú najmä v krajinách Dánska, Francúzska a Švédska veľmi silným faktorom, s ktorým rodinné politiky operujú (graf 16).

Graf 16: Úhrnná plodnosť vs. želaný počet detí v roku 2011, vlastné spracovanie na základe dát z OECD Family Database, 2021

Vplyv ekonomickej nestability na rozhodnutia rodičov mať ďalšie deti

Výdavky na aktívnu politiku na trhu práce sú na Slovensku nízke, vo veľkej miere závisia od financovania EÚ a preto im chýba udržateľné financovanie zo štátneho rozpočtu. Mali by sa zintenzívniť aktivačné politiky a odborná príprava s cieľom pomôcť nezamestnaným pri prechode na nové zamestnanie po kríze a znížiť dlhodobú nezamestnanosť najmä v kritických regiónoch. Zvýšenie národného financovania opatrení na stimuly zamestnanosti bolo zrealizované, avšak finančné zdroje na odbornú prípravu zostali nízke. Podiel nezamestnaných dospelých, ktorí sa zúčastňujú formálneho a neformálneho vzdelávania súvisiaceho s prácou je najnižší spomedzi krajín OECD. Z výskumov celoživotných príjmových funkcií (vývoj príjmu počas kariéry) vyplýva, že výpadok z trhu práce ovplyvňuje nasledujúci vývoj príjmovej funkcie

daného jednotlivca. Neistota na trhu práce, prejavujúca sa vyššou fluktuáciou a nezamestnanosťou mladých, vplýva na rozhodnutie mať deti. Obdobie výpadku z trhu práce je jedným z dôležitých faktorov, ktorý má vplyv na profesionálne uplatnenie ženy/matky, a to aj niekoľko rokov po návrate z rodičovskej dovolenky na trh práce.⁹⁷ Tento fakt sa prejavuje na ekonomickej situácii rodín s malými deťmi, pričom na Slovensku je miera rizika chudoby rodín s 3 a viac deťmi 36,3 % a v prípade neúplných rodín je 33,6 %.⁹⁸ Účinné rodinné politiky by tak mali eliminovať faktor neistoty príjmu pred aj po starostlivosti o dieťa a znížiť významnosť faktora nezamestnanosti. Na rozhodnutie mužov a žien mať (ďalšie) dieťa vplývajú aj regióny a obce, ktoré sa často angažujú v iniciatívach a programoch podporujúcich rodiny a vytvárajú priaznivé prostredie pre deti.

Priame finančné dávky ako dôležitý nástroj prarodinnnej politiky

Základnými priamymi finančnými nástrojmi rodinnej politiky, ktoré napomáhajú rodičom pri riešení otázok zakladania alebo rozširovania rodiny, sú priame peňažné dávky a príspevky poskytované oprávneným osobám, ktorými sú buď rodičia alebo priamo dieťa, po splnení zákonom stanovených podmienok. Patria sem viaceré peňažné dávky a príspevky, napríklad tehotenské alebo tehotenské štipendium, príspevok pri narodení dieťaťa, materské pre matky, materské pre otcov, rodičovský príspevok, prídavok na dieťa, príspevok na starostlivosť o dieťa, príspevky na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa atď., pričom niektorých z nich sa priaznivo dotkli nedávne legislatívne zmeny.

Finančná pomoc rodinám s deťmi do troch rokov

- **Dávka „tehotenské“** je jednou z najmladších legislatívne zakotvených peňažných transferov, na Slovensku bola zavedená zákonom⁹⁹ od apríla 2021. Dávka sa poskytuje tehotnej žene od 27.týždňa pred očakávaným dňom pôrodu, podmienkou vzniku nároku je existujúce nemocenské poistenie alebo trvanie ochrannej lehoty, zároveň získanie 270 dní nemocenského poistenia v posledných 2 rokoch, pred predpokladaným dňom vzniku nároku. Dávka predstavuje 15 % denného vymeriavacieho základu, minimálne 10 % denného vymeriavacieho základu určeného z 2-násobku priemernej mzdy spred 2 rokov. Podľa poslednej legislatívnej úpravy tzv. **ochrannej lehoty**¹⁰⁰ (06/2022) nárok na tehotenské (ako aj iné nemocenské dávky) budú mať ženy nielen vtedy, keď v čase skončenia pracovného pomeru zistia že sú tehotné, ale aj vtedy, ak otehotnejú do pol roka po zániku nemocenského poistenia (napr. po skončení zamestnania, alebo povinného poistenia SZČO). Zaujímavosťou právnej úpravy dávky tehotenské je, že umožňuje súbeh s príjmom zo zamestnania, ako aj s poberaním dávky materské v období na konci tehotenstva (6-8 týždňov pred samotným dátumom pôrodu).

⁹⁷ Rossin-Slater, 2017; Čerman a Dujava, 2021

⁹⁸ [Miera rizika chudoby podľa typu domácnosti \[ps2034rs\] - DATAcube. \(statistics.sk\)](#)

⁹⁹ Novelou zákona 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení vstúpila do platnosti od 1. apríla 2021 nová nemocenská dávka – tehotenské, ktorá je určená pre nastávajúce mamičky. Tehotná žena musí byť poistenkyňou Sociálnej poisťovne a slúži na kompenzáciu zvýšených výdavkov v tehotenstve.

¹⁰⁰ Pozri § 32 Ochranná lehota zákona č.461/2003 Z.z o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov,

- **Dávka „tehotenské štipendium“**, ktorá je legislatívnou novinkou v SR, upravená zákonmi¹⁰¹ od apríla 2021. Účelom novej právnej úpravy bolo pokryť zvýšené výdavky spojené so zdravotným stavom študentky a príprava na narodenie dieťaťa. Poskytuje sa plnoletým študentkám strednej školy, alebo vysokej školy, ktoré majú trvalý pobyt na území SR, pričom je vylúčený súbeh poberania dávky tehotenské a tehotenské štipendium.
- **Dávka „materské“ pre matku dieťaťa** je poskytovaná tehotnej žene a matke po pôrode, po splnení zákonom stanovených podmienok¹⁰², počas čerpania materskej dovolenky spravidla 34 týždňov (spravidla 28 týždňov po pôrode, pričom 6 – 8 týždňov si môže tehotná žena čerpať pred pôrodom). V poslednom období (schválené od 06/2022) bola v prospech tehotných žien a matiek, legislatívne upravená tzv. ochranná lehota¹⁰³ súvisiaca so splnením podmienky nemocenského poistenia aj v kontexte dávky materské. Nová právna úprava má priaznivé dopady najmä na ženy, ktorým zaniklo nemocenské poistenie ešte pred otehotnením. Nárok na materské budú mať nielen vtedy, keď v čase skončenia pracovného pomeru zistia že sú tehotné, ale aj vtedy, ak otehotnejú do pol roka (180 dní) po zániku nemocenského poistenia (napr. po skončení zamestnania, alebo povinného poistenia SZČO). *Nevýhodou poberania dávky materské je nemožnosť súčasne poberať rodičovský príspevok na staršie dieťa.*¹⁰⁴
- **Príspevok pri narodení dieťaťa** je dávka, ktorá má rodinám pomôcť pokryť zvýšené výdavky v súvislosti s narodením dieťaťa. Nárok na príspevok pri narodení dieťaťa vzniká matke dieťaťa, ak splní zákonom stanovené podmienky. Od 1. apríla 2022 sa príspevok pri narodení dieťaťa poskytuje ako proaktívna dávka, tzn. bez nutnosti podávania žiadosti, či predkladania potvrdení od lekárov. Konanie začína ex lege na základe doručenej informácie o zápise narodeného dieťaťa do registra fyzických osôb. Príslušný úrad práce, sociálnych vecí a rodiny začne overovať v dostupných informačných systémoch splnenie jednotlivých podmienok nároku na príspevok pri narodení dieťaťa. Medzi tieto podmienky nároku patrí napríklad bydlisko na území Slovenskej republiky, pravidelné zúčastňovanie sa na preventívnych prehliadkach u gynekológa od štvrtého mesiaca tehotenstva, neopustenie nemocnice po pôrode v rozpore so zákonom, uzatvorenie dohody o poskytovaní zdravotnej starostlivosti pre dieťa. Po schválení sa príspevok pri narodení dieťaťa vypláca na bankový účet, ktorý matka oznámila alebo na účet, na ktorý sa jej poskytovalo tehotenské alebo tehotenské štipendium. Výška príspevku pri narodení dieťaťa sa odvíja od poradia pôrodu. Ak je dieťa narodené z prvého až tretieho pôrodu, suma príspevku pri

¹⁰¹ Na tehotenské štipendium má nárok plnoletá študentka v zmysle § 96b zákona č. 131/2002 Z.z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov alebo v zmysle § 149a zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Za študentku sa na účely tehotenského štipendia považuje aj osoba, ktorej bolo štúdium prerušené z dôvodu tehotenstva.

¹⁰² Pozri § 48 a nasl. zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

¹⁰³ Pozri taktiež zák.č.461/ 2003 Z.z. - § 32 ods. 2 písm. c): „Ochranná lehota poistenkyne, ktorej prvý deň 42. týždňa pred očakávaným dňom pôrodu prvýkrát určeným lekárom spadá do obdobia 180 dní odo dňa zániku posledného nemocenského poistenia, je osem mesiacov, ak jej nevzniklo nové nemocenské poistenie...“

¹⁰⁴ Rodičovský príspevok upravuje zákon č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

narodení dieťaťa je 829,86 eura. Ak sa dieťa narodilo zo štvrtého a ďalšieho pôrodu, príspevok pri narodení dieťaťa sa poskytuje už len sume 151,37 eura. Od 1. apríla 2022 sa poradie pôrodu určuje bez ohľadu na žitie dieťaťa.

- **Dávka „materské“ pre otca dieťaťa** - otec dieťaťa má podobne ako matka zo zákona nárok na otcovskú dovolenku z pracovného pomeru, ktorú si môže vyčerpať v celku, ale aj po častiach. Počas tejto dovolenky má otec dieťaťa nárok na dávku materské najskôr od 6 týždňov veku dieťaťa do 3 rokov veku dieťaťa, a to za predpokladu, že matka nepoberá na dieťa dávku materské alebo rodičovský príspevok. Zákon stanovuje podobné podmienky vzniku nároku na materské ako žene. Novinkou právnej úpravy je možnosť čerpania časti materského, ktorú si môže vyčerpať otec dieťaťa do 6 týždňov od pôrodu, za účelom pomoci matke a vytvorenia vzťahovej väzby s dieťaťom. Pričom tieto dva týždne sa mu započítavajú do celkového obdobia 28 týždňov kedy sa môže osobne starať o dieťa a má nárok na „materské“ pre otca. Legislatívnou zmenou (od 5/2021) sa zrušila administratívna podmienka predloženia písomnej dohody medzi rodičmi o prevzatí dieťaťa do osobnej starostlivosti otcom dieťaťa.
- **Rodičovský príspevok** sa poskytuje od narodenia dieťaťa ak sa matke neposkytuje materské. Rodičovský príspevok sa poskytuje z dôvodu zabezpečenia zdravého vývoja dieťaťa až do troch rokov veku dieťaťa¹⁰⁵, resp. do šiestich rokov veku v prípade dlhodobo nepriaznivého zdravotného stavu dieťaťa. Právny poriadok SR rešpektuje princíp ochrany slabšej strany, alebo ochrany zraniteľnejšieho subjektu pri strete viacerých významných práv - právo na prácu pre rodičov, právo na spravodlivú odmenu, právo rodičov na uspokojivé životné podmienky, či právo zamestnávateľa na osobný výkon práce zamestnanca na jednej strane a na druhej strane právo malého dieťaťa na život, na zdravie a zdravý fyzický a psychický vývin. Z uvedených dôvodov právo ochraňuje slabšiu stranu – dieťa, rešpektuje jeho právo na zdravie a zdravý vývin od narodenia a preto zákonník práce umožňuje riadnu osobnú starostlivosť o dieťa pre matku alebo otca. Po ukončení materskej dovolenky ju definuje ako rodičovská dovolenka, pričom ospravedlňuje dlhodobú neprítomnosť takejto zamestnankyne/zamestnanca v práci do dovŕšenia 3 rokov veku dieťaťa. Počas trvania rodičovskej dovolenky má jeden z rodičov nárok na jeden rodičovský príspevok.¹⁰⁶ V súčasnosti sa poskytuje príspevok v dvoch rozdielnych sumách,¹⁰⁷ pričom nárok na vyššiu sumu má rodič, ktorému sa poskytovalo na dieťa, na ktoré žiada rodičovský príspevok materské alebo obdobná dávka v členskom štáte. Obdobie trvania rodičovskej dovolenky a s ním spojené čerpanie rodičovského príspevku počas tohto obdobia zákon stanovuje do dovŕšenia 3 rokov veku dieťaťa (výnimky z dôvodu dlhodobo nepriaznivého zdravotného stavu dieťaťa upravuje zákon).

---

¹⁰⁵ Prof. James Heckman: „Prvé tri roky života hrajú v živote človeka rozhodujúcu rolu - rozhodnú o emocionálnych, kognitívnych a intelektuálnych schopnostiach dieťaťa. Deti, ktoré potom dostanú konzistentné predškolské vzdelanie a starostlivosť majú väčšiu pravdepodobnosť uspieť v rámci ďalšieho vzdelávania, vyhnúť sa problémom so zákonom a byť úspešný a produktívny v celom svojom živote...“ nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu v roku 2000, Univerzita of Chicago, k téme sociálnej nerovnosti).

¹⁰⁶ Zákon č.571/2009 Z.z. o rodičovskom príspevku v znení neskorších predpisov. O rodičovskom príspevku rozhoduje a rodičovský príspevok oprávnenej osobe vypláca úrad práce, sociálnych vecí a rodiny príslušný podľa miesta jej trvalého pobytu.

¹⁰⁷ za rok 2022 základná suma RP- 280 eur, alebo vyššia suma RP - 383,80 eur. Od 1.1.2023 je nižší RP 301 eur a vyšší RP 412,60 eura.

Finančná situácia mladej rodiny v čase starostlivosti o deti vo veku od 0 - 6 rokov je ekonomicky náročná, často zaznamenáva výrazný pokles príjmu a niekedy aj prepád životnej úrovne celej rodiny s malými deťmi, najmä ak jeden z rodičov uprednostní osobnú starostlivosť o deti. Legislatívna úprava na Slovensku umožňuje obidvom rodičom pracovať aj počas poberania rodičovského príspevku. Splnenie podmienok nároku na rodičovský príspevok nijako neobmedzuje poberateľa vo výkone zárobkovej činnosti. Oprávnená osoba, ktorá poberá rodičovský príspevok tak môže pracovať, či podnikáť, musí však ostať zachovaná podmienka, že je zabezpečená starostlivosť o dieťa. Vzhľadom k tomu, že sa nevyžaduje osobná starostlivosť, podmienka zabezpečenia starostlivosti o dieťa sa považuje za splnenú aj v prípade, ak sa o dieťa počas výkonu zárobkovej činnosti rodičov stará starý rodič, či je dieťa umiestnené v zariadení starostlivosti o deti do troch rokov veku. Rodičovský príspevok možno na základe uvedeného považovať za maximálne flexibilnú dávku, ktorá rodičom umožňuje slobodný výber, či chcú dieťaťu poskytovať osobnú starostlivosť až do troch rokov veku dieťaťa alebo sa vrátia do pracovného procesu a starostlivosť o dieťa zabezpečia iným spôsobom, pričom pri oboch voľbách štát podporuje rodinu rovnako.

Rodičovský príspevok ako celok predstavuje jednu z najnákladnejších dávok rodinnej politiky vo vzťahu k rozpočtu, avšak zároveň je najvýraznejším finančným nástrojom za účelom predchádzania prepadu rodín s malými deťmi do chudoby.

Zapojenie obidvoch rodičov do starostlivosti o deti má veľký význam pre lepšiu funkčnosť rodinných vzťahov a kvalitu života celej rodiny. Súčasné nastavenie rodičovského príspevku umožňuje zapojenie sa do starostlivosti o deti aj starých rodičov, čím sa udržiavajú aj medzigeneračné vzťahy.

Návrhom na zlepšenie v oblasti poskytovania rodičovského príspevku by bolo prehodnotenie možnosti poskytovania aspoň čiastočnej sumy rodičovského príspevku aj na staršie dieťa ak sú v rodine dve deti do troch rokov veku, obdobne ako je to napríklad pri dvojičkách.

- **Príspevok na starostlivosť o dieťa**¹⁰⁸ je určený rodičom s cieľom finančnej podpory v súvislosti s úhradou výdavkov vynaložených na starostlivosť o dieťa do troch rokov veku dieťaťa, resp. do šiestich rokov v prípade dlhodobo nepriaznivého zdravotného stavu. Základnou podmienkou nároku na príspevok na starostlivosť o dieťa je aktívne dôchodkové poistenie ako zamestnanec alebo ako samostatne zárobkovo činná osoba. Výnimku tvoria rodičia, ktorí sú dennými študentmi. Rodič aj dieťa musia mať trvalý pobyt na území Slovenskej republiky a dieťaťu sa musí poskytovať starostlivosť na základe dohody o poskytovaní starostlivosti uzatvorenej medzi rodičom dieťaťa a poskytovateľom starostlivosti. Príspevok na starostlivosť o dieťa sa poskytuje v prípade poskytovateľa starostlivosti, ktorý je právnickou osobou alebo samostatne zárobkovo činnou osobou vo výške dohodnutej úhrady, avšak maximálne v sume 280

---

¹⁰⁸ Podľa zákona č. 561/2008 Z. z. o príspevku na starostlivosť o dieťa: „Poskytovaním príspevku na starostlivosť o dieťa štát prispieva rodičovi alebo fyzickej osobe, ktorej je dieťa zverené do starostlivosti, na úhradu výdavkov vynaložených na starostlivosť o dieťa. Príspevok na starostlivosť o dieťa sa poskytuje do troch rokov veku dieťaťa alebo do šiestich rokov veku dieťaťa s dlhodobo nepriaznivým zdravotným stavom.“ Financovanie uvedeného príspevku bolo podporené z eurofondov do decembra 2023.

eur. Ak dieťa navštevuje zariadenie, ktoré je zaradené do siete škôl a školských zariadení Slovenskej republiky, príspevok sa poskytuje maximálne v sume 80 eur.

Príspevok na starostlivosť o dieťa možno poskytovať aj keď sa o dieťa stará napríklad starý rodič, či samotný rodič, avšak v tomto prípade sa poskytuje len v sume 41,10 eura. Výhodou príspevku na starostlivosť o dieťa je, že sa oproti rodičovskému príspevku poskytuje na každé dieťa, tzn. ak majú rodičia dvojčičky alebo dve malé deti krátko po sebe do 3 rokov a deťom sa poskytuje formálna starostlivosť, príspevok na starostlivosť o dieťa je pre takúto rodinu výhodnejší.

- Od júna 2022 je možné príspevok na starostlivosť o dieťa poskytovať aj v prípade, že je **dieťaťu poskytovaná starostlivosť v tzv. detskej skupine**, ktorej zriadenie a fungovanie upravuje osobitný predpis.¹⁰⁹ Pre takúto formu starostlivosti sa príspevok poskytuje v maximálnej sume 160 eur.

Finančná pomoc pre všetky rodiny s nezaopatrenými deťmi

- **Prídavok na dieťa** - je plošnou dávkou, ktorou štát prispieva rodičovi na výchovu a výživu každého dieťaťa¹¹⁰ a čiastočnú úhradu školských potrieb. Poskytuje sa od narodenia dieťaťa najdlhšie do 25 rokov veku. V období od narodenia dieťaťa do ukončenia povinnej školskej dochádzky musí rodič spĺňať len podmienku trvalého alebo prechodného pobytu na území SR a starostlivosti o nezaopatrené dieťa¹¹¹ a prídavok na dieťa sa vypláca od podania žiadosti automaticky. Po ukončení povinnej školskej dochádzky sa prídavok na dieťa poskytuje naďalej v prípade ak dieťa pokračuje v štúdiu na strednej škole a následne na vysokej škole v dennej forme štúdia. Prídavok na dieťa sa poskytuje do skončenia štúdia, najdlhšie však do dovŕšenia 25 rokov veku dieťaťa. Od 1.1.2023 sa prídavok na dieťa zvýši na 60 eur mesačne pre každé dieťa a v septembri 2023 o sumu 110 eur na každé nezaopatrené dieťa, ktoré prvýkrát nastúpilo do prvého ročníka základnej školy. Takéto jednorazové zvýšenie prídavku na dieťa slúži na čiastočnú úhradu školských pomôcok pri nástupe dieťaťa do školy, kedy sú náklady rodín mimoriadne zvýšené najmä v súvislosti s nákupom školskej tašky a základného vybavenia školáka. Prídavok na dieťa predstavuje po rodičovskom príspevku druhú z najdrahších dávok. Návrhom na zlepšenie právnej úpravy by mohlo byť odstupňovanie prídavku na dieťa podľa veku s ohľadom na vynaložené náklady na deti v jednotlivých vekových kategóriách. Určenie, či by prídavok na dieťa mal stúpajúcu alebo naopak klesajúcu tendenciu by malo vychádzať z dôkladných analýz o výške výdavkov na deti v jednotlivých vekových kategóriách.
- **Daňové nástroje** Daňové zvýhodnenia pre rodičov s deťmi sú jednou z foriem podpory ekonomicky aktívnych občanov na trhu práce a ich úlohou je zníženie daňovej

¹⁰⁹ Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov

¹¹⁰ Prídavok na dieťa je dávka, ktorou štát prispieva oprávnenej osobe na výchovu a výživu nezaopatreného dieťaťa v zmysle zákona č. 600/2003 Z.z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov. Výška prídavku na dieťa pre rok 2022 bola vo výške 25,88 € mesačne, od 1. júla 2022 zvýšená na 30 eur mesačne a od 1.1.2023 sa opätovne zvýši na 60 eur mesačne.

¹¹¹ S výnimkou plnenia povinnej školskej dochádzky – ak riaditeľ školy oznámi príslušnému úradu práce, sociálnych vecí a rodiny, že si dieťa neplní povinnú školskú dochádzku (je záškolák), na prídavku na dieťa sa minimálne na obdobie troch kalendárnych mesiacov určí osobitný príjemca, ktorým spravidla býva obec. Určením osobitného príjemcu sa má doceliť účelné využívanie prídavku na dieťa.

povinnosti. Daňové úľavy sú adresované najmä rodičom s vyšším príjmom, v období hospodárskej krízy však predstavujú veľké riziko najmä v situácii, kedy niektorý z rodičov stratí zamestnanie, s ním aj príjem a tým aj možnosť uplatniť si daňové úľavy. V oblasti podpory rodiny je v právnom systéme Slovenskej republiky legislatívne upravený daňový bonus na nezaopatrené dieťa a nezdaniateľná časť základu dane na daňovníka a na manželku/manžela¹¹². Daňové stimuly pre rodiny vo forme daňového bonusu a nezdaniateľnej časti základu dane zvyšujú čistý príjem rodín, v ktorých aspoň jeden rodič pracuje. Táto forma podpory je prioritne zacielená na pracujúce rodiny, avšak možno ju považovať aj za istý druh motivácie k výkonu zárobkovej činnosti rodičov.

Niektoré štáty ukazujú, že ak sú daňové nástroje vhodne použité, napr. ciele na motiváciu žien na skorší návrat do zamestnania (Maďarsko, Spojené kráľovstvo) a tým aj zlepšenie ekonomickej situácie rodiny, nepriamo tak pozitívne vplyvajú na ochotu mladých rodičov mať nové potomstvo. Daňový bonus je nástroj¹¹³, ktorý má za cieľ podporiť príjem rodín pracujúcich rodičov, a to v závislosti od výšky príjmu. Z pohľadu výšky verejnej podpory a počtu podporených detí je daňový bonus na dieťa najnákladnejším a najuniverzálnejším daňovým výdavkom. Daňový bonus je výraznou podporou najmä pre nízko príjmové rodiny alebo rodiny s jedným príjmom.

Finančná pomoc náhradným rodinám

Príspevky na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa sú sociálne dávky, ktorými štát podporuje náhradné rodiny. Štát do náhradnej rodiny poskytuje niekoľko druhov príspevkov – jednorazový príspevok dieťaťu pri jeho zverení do náhradnej starostlivosti, jednorazový príspevok dieťaťu pri zániku náhradnej starostlivosti, opakovaný príspevok dieťaťu zverenému do náhradnej starostlivosti, príspevok dieťaťu na úhradu zvýšených výdavkov, opakovaný príspevok náhradnému rodičovi, osobitný opakovaný príspevok náhradnému rodičovi a príspevok na vzdelávanie náhradného rodiča.

- **Jednorazový príspevok dieťaťu pri jeho zverení do náhradnej starostlivosti** slúži najmä na zakúpenie základného vybavenia pre dieťa ako napríklad posteľ, skriňa, oblečenie. Tento príspevok sa poskytuje až na základe riadneho zverenia do niektorej z foriem náhradnej starostlivosti.
- **Jednorazový príspevok dieťaťu pri zániku náhradnej starostlivosti** sa poskytuje dieťaťu pri dovŕšení plnoletosti a slúži na podporu osamostatnenia. Podmienkou je, že zverenie do náhradnej starostlivosti pred dovŕšením plnoletosti muselo trvať minimálne jeden rok.
- **Opakovaný príspevok dieťaťu** sa poskytuje dieťaťu, ktoré v konaní zastupuje náhradný rodič na podporu uspokojovania potrieb dieťaťa, najmä na výživu, výchovu, vzdelávanie a bývanie dieťaťa. Tento príspevok je možné poskytovať dieťaťu aj po

¹¹² Daňové zvýhodnenia upravuje zákon č. 595/2003 Z.z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov.

¹¹³ Z pohľadu počtu podporených detí má daňový bonus charakter univerzálneho a plošného nástroja znižujúceho efektívnu mieru zdanenia, avšak tento nástroj nemá výraznejšiu redistribučnú funkciu.

zániku náhradnej starostlivosti pokiaľ sa aj naďalej považuje za nezaopatrené dieťa a býva v spoločnej domácnosti s náhradnými rodičmi.

- **Príspevok dieťaťu na úhradu zvýšených výdavkov** je jeden z nových príspevkov, účinnosť nadobudol 1. júla 2022. Cieľom tohto príspevku je pomoc štátu s úhradou zvýšených výdavkov súvisiacich napríklad so športovou či umeleckou činnosťou. Za takéto výdavky možno považovať napríklad kúpu hudobného nástroja.
- Rovnako ako deti zverené do náhradnej starostlivosti, štát podporuje aj náhradných rodičov. V prípade, že nie sú príbuzní v priamom rade, poskytuje im **opakovaný príspevok náhradnému rodičovi**. Ak má náhradný rodič zverených súrodencov, tento príspevok sa úmerne s počtom súrodencov zvyšuje. Pokiaľ má náhradný rodič zverené do svojej starostlivosti dieťa, ktoré je občanom s ťažkým zdravotným postihnutím, štát mu poskytuje tzv. **osobitný opakovaný príspevok náhradnému rodičovi**, ktorého cieľom je podpora výkonu osobnej starostlivosti o postihnuté deti. Posledným príspevkom určeným pre náhradných rodičov je *príspevok na vzdelávanie náhradného rodiča*. Rovnako ako príspevok dieťaťu na úhradu zvýšených výdavkov, je to nový príspevok. Novým príspevkom chce štát podporiť neustále vzdelávanie sa náhradných rodičov súvisiace s poskytovanou starostlivosťou o zverené dieťa a tým zlepšovať a podporovať náhradnú starostlivosť.

Príspevky na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa sú uceleným nástrojom na podporu náhradných rodín. Výchova dieťaťa, ktoré nemôže vyrastať vo svojej biologickej rodine, v náhradnej rodine je podstatne lepšia ako výchova dieťaťa v centre pre deti a rodinu. Dieťa sa tak prirodzene učí bežnému fungovaniu rodiny ako takej. Finančná stránka je častým dôvodom na zvažovanie rodín, či sa rozhodnúť pre poskytovanie náhradnej starostlivosti. Štát sa prostredníctvom uvedených príspevkov snaží do značnej miery pokryť výdavky na dieťa, ktoré si náhradná rodina rozhodne vziať do svojej starostlivosti.

Možným opatrením v tejto oblasti by bolo zváženie aspoň čiastočného poskytovania opakovaného príspevku náhradnému rodičovi v prípade, že je náhradným rodičom príbuzný v priamom rade. Zväčša sú týmito príbuznými starí rodičia, ktorí sú často už len poberateľmi starobných dôchodkov a starostlivosť o nezaopatrené dieťa, ktoré študuje je pre nich často veľkou záťažou ich rodinného rozpočtu.

Strategické smerovanie v oblasti ekonomických a finančných nástrojov

- Realizovať reprezentatívne zisťovanie populačnej klímy a potrieb rodín a mladých ľudí pri zakladaní rodiny, resp. identifikácie bariér v tomto smere.
- Zlepšiť sociálno-ekonomickú situáciu rodín a detí
- Hľadať riešenia smerujúce k ekonomickej stabilite štátu a finančnej stabilite rodičov a rodín
- Zabezpečiť finančnú ochranu rodín ako celku a jednotlivých členov rodiny, najmä detí
- Vytvárať ekonomické podmienky, ktoré povzbudia mladých ľudí, aby sa rozhodli založiť si rodinu

- Zmenšiť rozdiely medzi želaným a skutočným počtom detí v rodinách
- Navrhnuť zmeny v systéme daňových úľav v prospech rodín a rodičov
- Zvyšovať finančnú gramotnosť rodičov
- Vytvoriť osobitnú ochranu ekonomicky najzraniteľnejších rodín
- Zjednodušiť systém rodinných dávok

Rámcové opatrenia v oblasti ekonomických a finančných nástrojov

- Prijatie opatrení smerujúcich k ekonomickej stabilite s ohľadom na rodiny/rodičov s deťmi.
- Prijatie opatrení na zmiernenie rastu inflácie a zmiernenia následkov navyšovania cien energií, a zmiernenie negatívnych dopadov na rodiny.
- Zavedenie progresívneho daňového zvýhodnenia na vyživované deti, odstupňované podľa počtu detí (najlepšiu prax v tejto oblasti predstavuje napr. Česká republika).
- Implementovanie vzdelávacích programov na zvýšenie finančnej gramotnosti rodičov.
- Prehodnotenie poskytovania rodičovského príspevku v rodinách s dvomi alebo viacerými deťmi do troch rokov veku.
- Prehodnotenie poskytovania prídavku na dieťa odstupňovaného podľa veku dieťaťa.
- Prehodnotenie poskytovania opakovaného príspevku náhradnému rodičovi v prípade, že náhradným rodičom je príbuzný v priamom rade.
- Otvorenie diskusie ohľadom flexibility čerpania rodičovského príspevku.

4.7 Bývanie

Primerané bývanie je jednou z kľúčových podmienok pre dôstojný život jednotlivca, rodiny, taktiež je to dôležitá podmienka pre zakladanie rodín. Podľa empirických výskumov dostupnosť primeraného bývania nepriamo ovplyvňuje populačné správanie mladých rodín, skôr vo význame načasovania narodenia detí, ako v ich počte. V súčasnosti sme však svedkami výrazne znižujúcej sa dostupnosti bývania nielen na Slovensku, ale v globálnom meradle, a preto nie je možné uvedené skutočnosti prehliadať. Vhodne vyriešená situácia s bývaním môže mať pozitívny vplyv na život rodín a úroveň reprodukcie.

Východisková analýza v oblasti bývania

Súčasný stav v bývaní na Slovensku je výsledkom dlhodobého vývoja, pričom zásadným momentom, ktorý ovplyvnil aj sektor bývania, boli spoločensko-ekonomické a politické zmeny po roku 1989. Ukončenie podpory systému komplexnej bytovej výstavby realizovanej štátom a následné umožnenie transformácie vlastníctva bytového fondu z vlastníctva miest, obcí a bytových družstiev do vlastníctva používateľov týchto bytov výrazne ovplyvnili celkovú dostupnosť bývania. Cenová deregulácia služieb spojených s bývaním, ako aj samotné ceny bytov, sa stali významnými faktormi ovplyvňujúcimi dostupnosť bývania v krajine.

Fyzický nedostatok bytov ako faktor dlhodobo neumožňujúci uspokojiť potrebu bývania obyvateľov

Z hľadiska kvantitatívneho Slovensko trpí dlhodobo nedostatkom bytov, čo neumožňuje uspokojovať individuálne potreby bývania. Uvedené najlepšie ilustruje ukazovateľ vybavenosti bytmi, teda počtom bytov na 1 000 obyvateľov. Podľa prvotných údajov zo „Sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2021“, Slovensko k 1.1.2021 disponovalo 410 bytmi (všetkých bytov vrátane neobývaných) na 1 000 obyvateľov.¹¹⁴ Oproti roku 2011 to síce predstavuje zlepšenie o 40 bytov na 1 000 obyvateľov, avšak stále je uvedený výsledok ďaleko za priemerom EÚ. K dosiahnutiu priemernej úrovne Slovensku chýba viac ako 400 000 bytov. Uvedený deficit dlhodobo výrazne obmedzuje možnosti obyvateľov obstaráť si primerané bývanie a zároveň je jedným z faktorov, ktoré spolupôsobia na rastúce ceny nehnuteľností na bývanie.

Vplyv zmien v štruktúre obyvateľstva na trh s bytmi

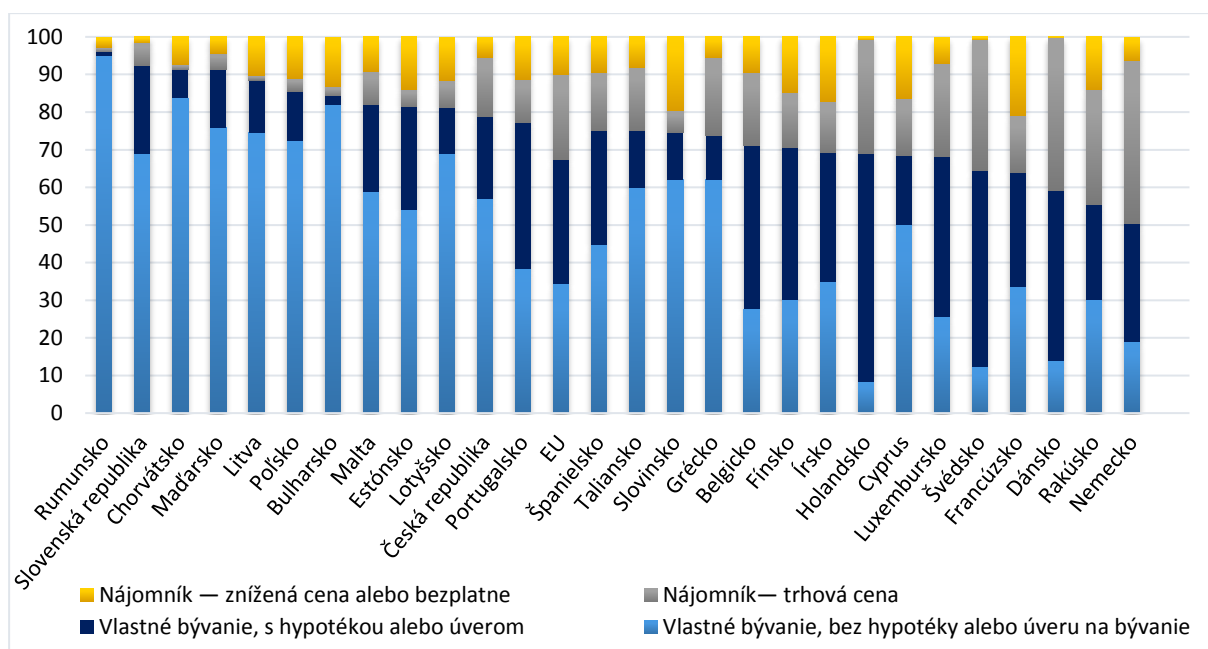
Demografické zmeny nebudú mať len výrazný vplyv na trh práce alebo výdavky verejných financií. Budúce zmeny v populačnom vývoji obyvateľstva, ktoré sú charakterizované najmä zvyšovaním priemerného veku populácie a znižovaním pôrodnosti, v horizonte 30 až 50 rokov výrazne ovplyvnia aj sídelnú štruktúru Slovenska a teda ešte viac zvýrazia regionálne disparity. Obdobný scenárom si prešlo napr. aj Japonsko a je pravdepodobné, že niektoré oblasti SR sa zmenia na oblasti prázdnych domov a bytov. To síce na jednej strane znamená, že výrazný tlak na rozvoj novej výstavby bytov by sa mohol utlmiť, avšak otázka bývania bude naopak znamenať kvalitatívnu a nie kvantitatívnu výzvu pre spoločnosť.

Absencia rozvinutého trhu s nájomným bývaním na Slovensku

Z hľadiska vlastníckej štruktúry viac ako 90 % bytov je obývaných vlastníkmi, čo zaraďuje Slovensko medzi krajiny s najvyšším podielom vlastníckeho bývania v EÚ, ale aj vo svete. Masívna privatizácia bytového fondu v 90-tych rokoch minulého storočia zdecimovala nájomný sektor na minimum. Podľa údajov Eurostatu v roku 2020 len 1,6 % slovenskej populácie žilo v nájomnom bývaní s regulovaným nájomom a 6,1 % žilo v trhovom nájomnom bývaní. Je možné tak konštatovať, že od vzniku Slovenska, ako samostatného štátu, nájomné bývanie nemá u nás výraznejšiu tradíciu tak, ako je to v iných krajinách. Vysoký podiel vlastníckeho bývania však neznamená, že by bola automaticky primerane uspokojená potreba bývania (graf č. 17). Nízky podiel nájomného bývania, predovšetkým jeho cenovo dostupných foriem, neprispieva k znižovaniu konkurencie na trhu s bývaním a tlaku na rast cien bývania.

---

¹¹⁴ Dostupné on-line: <https://www.scitanie.sk/byty/zakladne-vysledky/pocet-bytov/SR/SKO/SR>

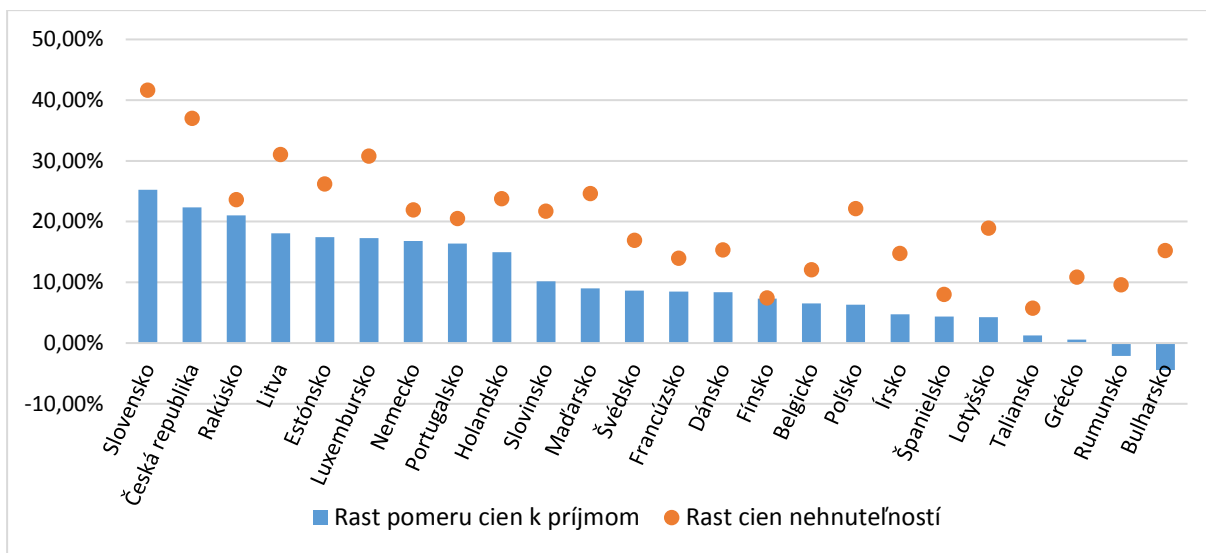

Graf 17: Rozdelenie obyvateľov podľa vlastníckeho vzťahu, 2020 (% obyvateľov); Zdroj: Eurostat

Rast cien bývania a pokles finančnej dostupnosti bývania

Posledná stagnácia cien bývania bola zaznamenaná v roku 2008 ako výsledok finančnej krízy. Od uvedeného času však ceny opätovne naďalej rástli, ako dôsledok vysokého dopytu po bývaní a obmedzenej ponuky. Podľa Správy o finančnej stabilite¹¹⁵ na konci roka 2021 dosiahol medziročný rast cien nehnuteľností úroveň 22,1 %. V roku 2022 ich rast ďalej zrýchľoval, v marci dosiahol 23,3 %. Na sekundárnom trhu zaznamenali rast cien všetky regióny a všetky typy bytov, pričom ku koncu roka sa výraznejšie zrýchľil rast cien nehnuteľností najmä v krajských mestách. Rast cien nehnuteľností na bývanie v súčasnosti predbieha rast príjmov domácností. Dostupnosť bývania je síce stále relatívne dobrá, ale pri rastúcich cenách nehnuteľností určených na bývanie sa rýchlo zhoršuje. Avizovaný rast úrokových sadzieb dostupnosť bývania ešte viac zníži. Rast cien nehnuteľností a zhoršenie dostupnosti bývania v EÚ približuje graf č. 18.

¹¹⁵ Národná banka Slovenska: Správa o finančnej stabilite (máj 2022). Dostupná online: <https://nbs.sk/publikacie/sprava-o-financnej-stabilite/sprava-o-financnej-stabilite-maj-2022/>

Graf 18: Rast cien nehnuteľností a zhoršenie dostupnosti bývania v EÚ (Zmena pomeru cien nehnuteľností k príjmom a rast cien nehnuteľností v rokoch 2019 – 2021); Zdroj: Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj, NBS, Cenová mapa nehnuteľností

Zadlženosť domácností ako vážny celospoločenský problém

Podľa údajov Európskej centrálnej banky, v prvom kvartáli 2022, dosiahla úverová zadlženosť slovenských domácností úroveň 48,67 % HDP. Stále síce platí, že v porovnaní s priemerom EÚ (32 %) menšia časť populácie Slovenska (23,3 %) žije v byte zaťaženom úverom na bývanie, avšak objem úverov na bývanie si zachováva rastúcu tendenciu. Na zvýšené riziká na trhu bývania a úverovania upozornil aj Európsky výbor pre systémové riziká (ďalej „ESRB“) vo forme varovania pre Slovensko.¹¹⁶ Podľa ESRB sú hlavnými zraniteľnými miestami zvyšujúce sa riziko nadhodnotenia cien nehnuteľností spojené s vysokým tempom rastu cien nehnuteľností, ako aj rastúca zadlženosť domácností spolu s oblasťami rizík spojených so zvyšujúcou sa zadlženosťou domácností a poskytovaním úverov na bývanie. Z pohľadu Národnej banky Slovenska (ďalej „NBS“) významné riziká predstavuje poskytovanie úverov na bývanie nižším príjmovým skupinám, predlžujúce sa obdobie splácania úverov do dôchodkového veku a relatívne nižšia úroveň úspor slovenských domácností. NBS odhaduje, že v priebehu trojročného horizontu môže v základnom scenári zlyhať 2,6 % úverov na bývanie a 8,3 % spotrebiteľských úverov.¹¹⁷ Významný vplyv na celkovú situáciu bude zohrávať rastúca miera inflácie, najmä ak by trvala dlhšie obdobie.

Výdavky spojené s bývaním

Výdavky na bývanie, vodu, plyn a energie podľa údajov Eurostatu za rok 2020 predstavovali 30,7 % všetkých spotrebných výdavkov domácností v SR. Výdavky slovenských domácností za bývanie, vodu, plyn a energie tvorili najväčší podiel zo všetkých výdavkov medzi krajinami EÚ (pričom priemer na úrovni všetkých členských krajín EÚ je 25,7 %). Na druhej strane však

¹¹⁶ Dostupné on-line: https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/warnings/esrb.warning211202_on_residential_real_estate_slovakia~3202facca9.sk.pdf

¹¹⁷ Národná banka Slovenska: Správa o finančnej stabilite (máj 2022), s.59. Dostupná online: <https://nbs.sk/publikacie/sprava-o-financnej-stabilite/sprava-o-financnej-stabilite-maj-2022/>

podiel populácie, ktorá je nadmerne zaťažená výdavkami na bývanie¹¹⁸, bol v roku 2020 podľa Eurostatu len 3,2 % (oproti roku 2019 pokles o 2,5 p. b.).¹¹⁹ Pozitívny je aj fakt, že podiel domácností, ktoré dávajú na bývanie (mimo splátky hypotéky) viac ako 40 % svojich disponibilných príjmov, je len 1,8 %¹²⁰ a patrí medzi nižšie hodnoty v rámci EÚ. Na druhej strane výdavky na bývanie majú vplyv na riziko chudoby alebo sociálneho vylúčenia domácností. V skupine ľudí v riziku chudoby je situácia závažnejšia, nakoľko až 26,8 % z nich žije v domácnostiach s výdavkami na bývanie vo výške viac ako 40 % disponibilného príjmu domácností. Po dvoch rokoch koronakrízy čelí Slovensko novým výzvam. Aj v súvislosti s vojnou na Ukrajine ceny energií neúmerne rýchlo rastú, čo bude mať výrazne negatívny dopad na situáciu domácností.

Slovensko má podľa údajov Eurostatu vysoko nadpriemerný podiel „preplnených“ domácností a domácností, kde žijú rodičia s dospelými deťmi. Podľa údajov Eurostatu až v 65,2 %¹²¹ domácnostiach na Slovensku žijú rodičia spolu s dospelými deťmi vo veku 18 až 34 rokov. Od roku 2008 sa tento stav takmer vôbec nezmenil. V preplnených bytoch a domoch žilo až 30,1 % osôb na Slovensku, čo je vysoko nad priemerom EÚ (17,5 %).¹²² Najčastejšie sú touto situáciou zasiahnuté domácnosti s tromi a viac deťmi (56,9 %), ako aj jednotlivci s najmenej jedným dieťaťom (51,5 %). Vysokú mieru preplnenosti vykazujú na Slovensku aj ostatné domácnosti. Dôvodov, tak z pohľadu spolužitia s rodičmi, ako aj miery preplnenosti, je viacero. Po prvé sa na uvedenom stave podieľa vyššie popísaný enormný fyzický nedostatok bytov, ďalej z hľadiska výstavby sa na Slovensku dlhodobo (aj počas rokov 1945-1990) stavali menšie byty a byty s menším počtom izieb a v neposlednom rade netreba zabúdať aj na kultúrne zvyklosti (stále pretrvávajúcu medzigeneračnú solidaritu).

Strategické smerovanie v oblasti bývania

Právo na bývanie je vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv aj v Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach zakotvené ako súčasť práva na dôstojnú životnú úroveň. V podmienkach SR na bývanie nie je právny nárok, avšak štát v súlade s medzinárodnými záväzkami vytvára prostredie, ktoré by malo umožňovať domácnostiam zabezpečiť si primerané bývanie. Z tohto pohľadu štát viac intervenuje (najmä v legislatívnej podobe) v snahe pomôcť najviac zraniteľným skupinám. Aktívna úloha na poli bytovej politiky je v kompetencii samosprávy. Aktivita obcí v oblasti obstarávania nájomných bytov má stagnujúcu až klesajúcu tendenciu.

Rámcový dokument štátu, ktorý definuje víziu a ciele štátu v oblasti bývania je „Bytová politika Slovenskej republiky do 2030“¹²³ schválená uznesením vlády SR č. 728 z 8. decembra 2021. **Dlhodobým zámerom** štátnej bytovej politiky je postupné zvyšovanie celkovej úrovne bývania

¹¹⁸ Za nadmernú záťaž výdavkami na bývanie podľa definície Eurostatu je považovaný stav, keď celkové výdavky domácností na bývanie sú vyššie ako 40% ich disponibilného príjmov (očistených o príspevky na bývanie).

¹¹⁹ Dostupné on-line: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TESSI160>

¹²⁰ Dostupné on-line: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TESSI164>

¹²¹ Dostupné on-line: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_lvps08

¹²² Dostupné on-line: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TESSI170/>

¹²³ Dostupné on-line: <https://www.mindop.sk/bytova-politika-sr-do-roku-2030>

tak, aby bolo pre obyvateľstvo dostupné, a aby si každá rodina mohla zabezpečiť primerané bývanie. Uvedené je samozrejme aplikovateľné v plnom rozsahu aj na rodinnú politiku, zlepšovanie podmienok bývania mladých a rodín a aj na každú domácnosť.

Rozvoj bývania zohráva významnú úlohu v rozvoji hospodárstva štátu nielen preto, že umožňuje zlepšovať kvalitu bývania obyvateľstva, ale využíva potenciál územia na rozvoj regiónov, vytvára nové pracovné miesta, podmienky pre zabezpečenie pracovnej sily a pre rozvojové aktivity ostatných odvetví a to konkrétne prostredníctvom nasledovného strategického smerovania:

- Zvyšovať fyzickú a cenovú dostupnosť bývania.
- Zvyšovať podiel nájomného bývania.
- Zvyšovať kvalitu bývania.

Rámcové opatrenia v oblasti bývania

- Poskytnutie podpory obciam a mestám pri výstavbe nájomných bytov.
- Zvýhodnenie postavenia rodičov s malými deťmi medzi nájomcami v štátom podporovanom nájomnom bývaní.
- Zvýhodnenie postavenia jedincov/manželov/rodičov s malými deťmi medzi nájomcami v štátom podporovanom nájomnom bývaní, ktorí sa starajú o rodičov alebo seniorov v spoločnej domácnosti.
- Zvýhodnenie postavenia mladých ľudí po ukončení vysokoškolského štúdia medzi nájomcami v štátom podporovanom nájomnom bývaní.
- Zachovať možnosti podpory mladých rodín v rámci existujúcich nástrojov bytovej politiky.
- Zefektívniť verejnú politiku v oblasti prevencie straty bývania.

4.8 Návratová migrácia

Mobilita pri štúdiu, či práci patrí medzi hlavné piliere politik Európskej únie, a to najmä z pohľadu fungovania voľného trhu. Pracovnú a študijnú migráciu v priestore voľného pohybu osôb teda nemožno regulovať. Z makroekonomického hľadiska sú dopady migrácie v EÚ hodnotené prevažne pozitívne. Z mikroekonomického hľadiska môže mať migrácia za štúdiom i prácou často aj negatívne dopady v rodinnej a spoločenskej, teda aj demografickej oblasti. Migrácia našich obyvateľov totiž neznamená iba priamu stratu obyvateľstva, ale aj stratu reprodukčného potenciálu, teda obyvateľov vo veku s vysokou plodnosťou.¹²⁴ Problém s udržaním najšikovnejších ľudí tiež znamená, že strácame tých, ktorí by mali byť motorom inovácií, ktoré sú zdrojom dlhodobého ekonomického rastu. Odchod mladých ľudí tiež pretŕha medzigeneračné väzby.

Na národnej úrovni je aktuálne v platnosti viacero strategických dokumentov, ktoré reagujú na aktuálny stav návratovej migrácie. Opatrenia na zjednodušovanie procesov v pobytovej a

---

¹²⁴ Dostupné on-line: <https://dennikn.sk/2755842/vojna-bude-pre-ukrajinu-bolestiva-aj-demograficky/?ref=list>

pracovnej legislatíve boli definované aj v Stratégii pracovnej mobility SR v roku 2018.¹²⁵ Taktiež opatrenia na podporu mobility zo zahraničia sú súčasťou Plánu obnovy v Komponente 10: Lákание a udržanie talentov.¹²⁶ Opatrenia na podporu mobility zo zahraničia sú definované v aktuálnom Národnom programe reforiem SR 2020.¹²⁷

Východisková analýza v oblasti návratovej migrácie

Vysoký podiel ekonomicky aktívnych obyvateľov pracujúcich v zahraničí

Podľa OECD až 9,5 % slovenskej populácie žije v zahraničí, priemer krajín OECD je 5,2 %.¹²⁸ Podľa registra zdravotných poisťovní klesol počet ľudí žijúcich na Slovensku za posledných 15 rokov o 300 tisíc, čo predstavuje približne 5 % obyvateľstva, a každý rok naďalej klesá. Podľa údajov za rovnaké obdobie má viac ako polovica odchádzajúcich menej ako 30 rokov. Priemerne polovica tých, čo odišli medzi rokmi 2000 až 2012, sa vrátila do roku 2015. Oficiálne pracuje v zahraničí 150 tisíc Slovákov. To predstavuje 7,5 % zo všetkých ekonomicky aktívnych obyvateľov a väčšina z nich, 70 %, je vo veku do 40 rokov. Je to druhý najvyšší podiel v OECD. Podobne vysoký je len v niektorých menších štátoch ako je Luxembursko, Island a Slovinsko. Podiel v úspešne sa rozvíjajúcom Estónsku je 8 % a priemerný podiel v OECD sú 2 %.¹²⁹ Z končiacich vysokoškolských študentov odchádza do zahraničia približne každý desiaty, čo predstavuje odchod investície štátu do vzdelania vo výške 44,8 mil. eur. S výnimkou Luxemburska má Slovensko najvyšší podiel vysokoškolákov študujúcich v zahraničí (19%). Najčastejšie končia mimo Slovenska absolventi lekárskeho fakúlt.¹³⁰

Príčiny odchodu vzdelaných a kvalifikovaných ľudí do zahraničia¹³¹

Na jednej strane sú príčinou odchodu do zahraničia tzv. push faktory, teda také, ktoré mladých ľudí takpovediac „vyháňajú“ zo Slovenska. Patrí k nim nezamestnanosť, nedostatočné možnosti profesijného uplatnenia, politická situácia, nedostatočne fungujúce inštitúcie štátu a mnohé iné sociálne javy, ktoré odrádzajú mladých ľudí od života v takejto spoločnosti.

Na druhej strane, v tejto oblasti pôsobia tzv. pull faktory, ktoré „ťahajú“ mladých smerom do zahraničia. Zahraničie, najmä smerom na západ, priťahuje najmä spoločensko-ekonomickými výhodami nového prostredia, ako je kvalitné štúdium, práca v odbore či možnosť seberealizácie, príjem, životný štýl. Medzi ďalšie faktory v rozhodovaní, prečo zo Slovenska odísť, patrí aj usporiadanie spoločnosti. Fungujúci trh a inštitúcie bez rozdielu ku ktorému sektoru prináležia, demokracia, kultúra tolerantnosti a princíp otvorenia sa svetu, ale aj zdravé životné prostredie sú motiváciou odchodu mnohých ľudí.

¹²⁵ Stratégia pracovnej mobility SR (október 2018), <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/23260/1>

¹²⁶ Plán obnovy a odolnosti SR, https://www.planobnovy.sk/site/assets/files/1058/komponent_10_lakanie_a_udrzanie_talentov_1.pdf

¹²⁷ Národný program reforiem SR 2020, <https://www.mfsr.sk/files/sk/financie/institut-financnej-politiky/strategickematerialy/narodny-program-reforier/npr-2020.pdf>

¹²⁸ Ekonomický prehľad Slovenska 2019, https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-slovak-republic-2019_eco_surveys-svk-2019-en

¹²⁹ OECD (2021) Education at a Glance 2021: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris.

¹³⁰ Odliv mozgov po slovensky (IFP komentár, 2017), <https://www.mfsr.sk/sk/media/komentare-ifp-uhp/odliv-mozgov-po-slovensky-januar-2017.html>

¹³¹ Dostupné on-line: https://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory/Unik_mozgov.pdf

Nízka návratnosť absolventov po štúdiu v zahraničí

Slovenskí študenti študujúci v zahraničí uvádzajú ako relevantné dôvody štúdia v zahraničí: renomé a vedecké výsledky zahraničných vysokých škôl, možnosť získať zahraničné skúsenosti a dostať osobnostný rast spoznávaním podmienok života v zahraničí, obohatenie spoznávaním iného myslenia a kultúry, lepšia uplatniteľnosť na trhu práce v zahraničí, a to už počas štúdia, lepšie podmienky pre vedeckú činnosť, lacnejšie štúdium, lepšie sociálne podmienky, úcta k študentom, prostredie partnerstva, dobrá komunikácia na vysokej škole a ochota ich zamestnancov, možnosť kratšej dĺžky štúdia, či výber úzkoprofilových odborov štúdia.

Tak, ako k odchodu, aj pre návrat domov sa jednotlivec nerozhoduje spontánne bez bilancie svojej životnej dráhy. **Motivačné faktory pre návrat: najviac osobná situácia, perspektíva trvalejšieho zamestnania, rodinná situácia, spoločenská situácia, bezpečnostné okolnosti, úroveň služieb, informácie z internetu a od známych ľudí, politická situácia, podmienky podnikania, pocit vo vzťahu ku korupcii, či iné psychologické faktory vzťahu k domovine.**

Odchod vysokokvalifikovaných osôb do zahraničia ako hrozba aj príležitosť

Na emigráciu ľudí s terciárnym vzdelaním sa možno pozeráť ako na „odliv mozgov“, ktorý má viacero negatívnych dôsledkov. Krajina prichádza o investíciu do vzdelania. Ročné náklady na vysokoškolské vzdelanie 12 až 14% absolventov, ktorí odišli v rokoch 2010 až 2013, dosiahli odhadom 44,8 mil. eur.¹³² Kvôli emigrácii krajina prichádza aj o výnosy z daní a odvodov zamestnancov s najvyšším mzdovým potenciálom. Odliv môže viesť k nedostatkom odborníkov v určitých sektoroch. Na druhej strane, migrácia vysokokvalifikovaných pracovníkov je príležitosťou, pretože po návrate na Slovensko prinášajú väčšie skúsenosti, kvalitný know-how a ľudský kapitál.

Lákание a udržanie talentovaných ľudí zo zahraničia

Plán obnovy a odolnosti¹³³ v komponente 10. popisuje Slovensko patriace ku krajinám s najhoršími demografickými vyhlídkami v Európskej únii, preto je cieľom „vytvoriť účinné politiky na podporu študijnej a pracovnej mobility, aktívne motivovať vysokokvalifikovaných expertov zo zahraničia, vrátane návratcov zo Slovenska, študentov, či podnikateľov k príchodu na Slovensko a benefitovať tým z medzinárodného obehu mozgov. V horizonte piatich rokov je cieľom zvýšiť podiel vysokokvalifikovaných ľudí zo zahraničia na celkovom počte pracujúcich v Slovenskej republike z 0,5% na 1% (cca 25 000 ľudí v roku 2026) a vyrovnáť saldo odchádzajúcich a prichádzajúcich študentov na slovenské vysoké školy.“¹³⁴

---

¹³² Odliv mozgov po slovensky (IFP komentár, 2017), <https://www.mfsr.sk/sk/media/komentare-ifp-uhp/odliv-mozgov-po-slovensky-januar-2017.html>

¹³³ <https://www.planobnovy.sk/site/assets/files/1019/kompletny-plan-obnovy.pdf>

¹³⁴ Komponent sa zameriava na tieto skupiny a) slovenskí občania, ktorí ešte nie sú dlhodobo usadení v zahraničí alebo ešte neopustili Slovensko (napr. študenti, osoby na začiatku zahraničnej profesijnej kariéry), b) slovenskí občania dlhodobo usadení v zahraničí a cudzí štátni príslušníci s rodinnými a kultúrnymi väzbami na Slovensko (napríklad krajanovia alebo osoby, ktorých rodičia emigrovali), c) talenty zo zahraničia z krajín mimo Európskej únie nespádajúce do skupín a) a b), d) talenty z členských štátov Európskej únie nespádajúce do skupín a) a b).

Odlivu a prílivu talentov sa venuje aj dokument Úradu vlády SR s názvom *Národná stratégia výskumu, vývoja a inovácii do roku 2030*¹³⁵, ktorý je v súčasnosti (12/2022) v medzirezortnom pripomienkovom konaní. Dôležitou informáciou je, že „potenciálne najľahšie dosiahnuteľnou skupinou zahraničných expertov sú zahraniční študenti na Slovensku, ktorí predstavujú už integrovanú a vysoko-kvalifikovanú pracovnú a výskumnú silu. Štátne inštitúcie ani vysoké školy však momentálne nemajú ciele politiky na smerom k dlhodobému usadeniu týchto profesionálov na Slovensku.“¹³⁶

Ministerstvo vnútra SR sa vo svojom dokumente *Migračná politika Slovenskej republiky s výhľadom do roku 2025*¹³⁷ tiež venuje emigrácii zo Slovenskej republiky s dôrazom na návrat pracovnej sily. Analyzuje zvýšenú emigráciu občanov SR s citeľným odlivom kvalifikovanej pracovnej sily v dôsledku čoho Slovenská republika čelí „oslabovaniu svojho pracovného trhu, vzdelanostného potenciálu, populácie v reprodukčnom a produktívnom veku a následne starnutiu obyvateľstva.“¹³⁸

Dôležitosť udržiavania rodinných väzieb/koreňov na Slovensku pre migrantov v zahraničí

Online prieskum medzi navrátilcami ukázal, že rodinné a osobné väzby sú kľúčové aj v procese návratu a integrácie na trh práce. Hlavným zdrojom informácií o pracovných ponukách a možnostiach je internet a blízki ľudia. Úrad práce sociálnych vecí a rodiny kontaktoval po návrate len necelých 40 % navrátilcov. Navrátilci vyjadrili aj pomerne nízku mieru spokojnosti s užitočnosťou informácií, ktoré im poskytovali rôzne verejné inštitúcie (úrady práce sociálnych vecí a rodiny, daňový úrad, živnostenský úrad).¹³⁹

Dôležitosť kvality vysokých škôl a celkovej kvality života na udržanie a prilákanie talentov

Slovensko nemá výraznejšie nástroje na prilákanie vysokokvalifikovaných pracovníkov s výnimkou Slovenského akademického a vedeckého programu, ktorý uľahčuje príchod výskumníkov na Slovenskú akadémiu vied, Slovenskú technickú univerzitu v Bratislave a Univerzitu Komenského v Bratislave. Schémy, ktoré sa realizovali v oblasti návratu vedcov na Slovensko a ktorých hlavným nástrojom bolo poskytnutie financií, sa neukázali ako ideálne a prestali sa v roku 2016 realizovať.

¹³⁵ <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2022-713>

¹³⁶ V nadväznosti na opatrenia Plánu obnovy a odolnosti a Programu Slovensko má vzniknúť špeciálna jednotka pod gesciou Úradu vlády, ktorá bude postupne zlepšovať užívateľskú skúsenosť talentovaných ľudí zo zahraničia a ich rodinných príslušníkov. Vo vzťahu k zahraničnému talentu bude jednotka, spolu s partnermi v štátnej a verejnej správe, aktívne znižovať prekážky vstupu zahraničného talentu na slovenský pracovný trh a zabezpečovať podmienky pre integráciu.

¹³⁷ <https://www.minv.sk/?zamer-migracnej-politiky-slovenskej-republiky>

¹³⁸ Priority SR v oblasti emigrácie zo SR, resp. na podporu reintegrácie pracovnej sily: a) monitorovať a analyzovať emigračné toky občanov a kvalifikovaných zahraničných pracovníkov, študentov a akademikov v SR úspešne integrovaných zo SR, skúmať formy, príčiny, dôsledky i negatíva emigrácie a načrtnúť odhady predbežného záujmu o návrat do krajiny; b) vypracovať novú komplexnú stratégiu s cieľom redukovať ekonomické, spoločenské a demografické príčiny emigrácie kvalifikovanej pracovnej sily v kategórii nedostatkových profesií aj v kategórii vysokoškolsky vzdelaných osôb (trvalý odchod absolventov vysokých škôl); c) vytvoriť informačno-konzultatívnu platformu pre občanov SR v zahraničí; d) vyhodnotiť efektívnosť a skúsenosti so súčasnými schémami na zatraktívnenie návratu a reintegrácie vysokoškolsky vzdelaných osôb na územie SR a prijať primerané opatrenia na zlepšenie ich fungovania; e) uľahčovať proces rodinnej, sociálnej, ekonomickej a kultúrnej reintegrácie navrátených občanov SR, s ohľadom na špecifické potreby detí a mládeže.

¹³⁹ Masso, J., Kureková, L. M., Tverdostup, M., & Žilinciková, Z. (2016). D 6.1–Return migration patterns of young return migrants after the crisis in the CEE countries: Estonia and Slovakia. STYLE Working Paper no. 6.1., CROME, University of Brighton.

Nástroje na prilákanie vysokokvalifikovaných pracovníkov majú minimálny rozsah. Štipendium M. Filka poskytuje podporu zhruba piatim študentom ročne, ktorí po návrate zo zahraničia pracujú v štátnej správe. Schéma Návraty, ktorá sprostredkovala za tri roky príchod 26 výskumníkov, resp. analytikov, bola ukončená.

Pri udržaní a prilákaní talentov ide teda o komplex faktorov, nielen podmienok platu a práce.

Stratégia EÚ v oblasti dobrovoľného návratu a reintegrácie¹⁴⁰

Spoločný systém EÚ pre návrat občanov do jednotlivých krajín bude účinný, len ak bude mať vďaka posilnenému právnomu a operačnému rámcu v EÚ vytvorené pevnejšie štruktúry na rýchle konania o návrate, ktoré budú rešpektovať základné práva v súlade s Chartou základných práv EÚ, a ak sa jeho riadenie posilní na úrovni EÚ aj jednotlivých štátov, ako sa navrhuje v Novom pakte o migrácii a azyle. Pri meraní úspechu politiky návratu je dôležité zohľadniť nielen mieru návratu, ale aj situáciu dotknutých osôb, ktorým sa má umožniť dôstojný návrat.

Cieľom stratégie EÚ je vytvoriť jednotnejší a koordinovanejší prístup členských štátov, aby sa dal naplno využiť potenciál dobrovoľného návratu a reintegrácie. Cieľom je zvýšiť účinnosť a udržateľnosť spoločného systému EÚ pre návrat v prospech navrátilcov, EÚ aj tretích krajín.

Členské štáty uplatňujú rôzne prístupy a na to, aby bola táto politika účinná, chýba im potrebná súdržnosť. Príčinou tohto javu je absencia spoločného rámca a rozdielna úroveň spolupráce, do ktorej sa členské štáty zapájajú s ktoroukoľvek treťou krajinou. Takže hoci vlastné programy asistovaného dobrovoľného návratu a reintegrácie majú všetky členské štáty, výrazne sa medzi sebou líšia. Rozdiely sú najmä v ich rozsahu pôsobnosti, v postupoch a vo výške pomoci poskytovanej navrátilcom.

Strategické smerovanie v oblasti návratovej migrácie

Na základe analýzy aktuálneho stavu v oblasti návratovej migrácie je potrebné eliminovať faktory, ktoré „vyháňajú“ mladých ľudí zo Slovenska a to: **zvýšením kvality vysokého školstva, perspektívou trvalejšieho zamestnania, spoločenskou situáciou, bezpečnostnými okolnosťami, politickou situáciou, úrovňou služieb, podmienkami podnikania, pocitmi vo vzťahu ku korupcii, či inými psychologickými faktormi vzťahu k domovine.**

Rámcové opatrenia pre oblasť návratovej migrácie

Zabezpečenie prevencie odchodu a podpora reintegrácie

- Zameranie sa na prepojenie štúdia s potrebami trhu a to už aj počas štúdia.
- Zlepšovanie podmienok podnikania.
- Zvyšovanie atraktívnosti pracovného prostredia.
- Zlepšenie a skvalitnenie služieb na zosúladenie starostlivosti o rodinu so zamestnaním.
- Zjednodušiť uznávanie kvalifikácií, získaných v zahraničí.

Zvýšenie počtu dobrovoľných návratov z EÚ

---

¹⁴⁰ Dostupné on-line: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0120&from=EN>

- Poskytovanie finančných prostriedkov na podporu opatrení členských štátov zameraných na zvýšenie počtu dobrovoľných návratov z EÚ.

Zlepšenie koordinácie existujúcich štruktúr a prepojenie programov reintegrácie so širšími štátnymi stratégiami

- Prepájanie národných stratégií s dopadmi na návratovú migráciu.
- Integrovanie služieb cielených na navrátilcov (politika „jedných dverí“), kde by mohli nájsť odpovede na konkrétne otázky spojené so spoločenskou a ekonomickou reintegráciou.
- Zavedenie jednotného rámca kvalifikovaného poradenstva v oblasti návratu a mechanizmus odkazovania navrátilcov na programy návratu a reintegrácie.
- Zapojenie sa do koordinovaného európskeho procesu tvorby siete poradenstva.

Zoznam skratiek

BFHI - Baby friendly hospital initiative
COVID-19 - infekčné ochorenie vyvolané koronavírusom SARS-CoV-2
ESRB - Európsky výbor pre systémové riziká
HDP – Hrubý domáci produkt
IVPR – Inštitút pre výskum práce a rodiny
konцепcia - Konцепcia štátnej rodinnej politiky
KPC - kapacita
LEKVLDD - všeobecní lekári pre deti a dorast
LM - Lekárske miesta
MDV SR – Ministerstvo dopravy a výstavby Slovenskej republiky
MPSVR SR – Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky
MRK - marginalizované rómske komunity
MZ SR - Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky
NBS – Národná banka Slovenska
OECD - Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj
PAP - poradenstvo a prevencia
PZSVAS - poskytovatelia zdravotnej starostlivosti všeobecnej ambulantnej starostlivosti
SZP - sociálne znevýhodnené prostredie
ÚPSVaR – Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny
VÚDPaP - Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie
zákon o rodine – zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
zákoník práce - Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákoník práce v znení neskorších predpisov

Zoznam grafov, tabuliek a obrázkov

Zoznam grafov:

Graf 1: Vývoj úhrnnej plodnosti na Slovensku v rokoch 1985 – 2020; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie	12
Graf 2 a 3 Priemerný vek ženy pri narodení dieťaťa a prvého dieťaťa a miery plodnosti žien na Slovensku vo vybraných rokoch; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie	14
Graf 4: Podiel bezdetných žien vo veku 15 – 40 rokov na Slovensku, SODB 2001 a 2011, odhad pre rok 2020; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie	15
Graf 5 a 6: Príspevky vybraných vekových skupín k celkovej plodnosti a plodnosti prvého poradia a podiel detí narodených mimo manželstva na Slovensku; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie	16
Graf 7 a 8: Vývoj tabuľkovej sobášnosti slobodných a priemerného veku pri vstupe do prvého manželstva mužov a žien na Slovensku v rokoch 2000 – 2020; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie	18
Graf 9 a 10: Podiel slobodných mužov a žien, ktorí by pri zachovaní intenzity sobášnosti slobodných vstúpili do manželstva do vybraného veku na Slovensku, roky 2000 – 2020; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie	19
Graf 11 a 12: Pravdepodobnosti rozvodu manželstva a priemerná dĺžka trvania manželstva pri rozvode podľa doby uplynulej od sobáša na Slovensku; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie	20
Graf 13: Miera zamestnanosti na čiastočný úväzok; OECD	42
Graf 14: Možnosť zamestnancov nastaviť si rozvrhnutie pracovného času za rok 2015 vo vybraných krajinách; Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát OECD Family Database, 2022	43
Graf 15: Vývoj miery plodnosti a nezamestnanosti na Slovensku; Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát OECD a Eurostatu, 2022	52
Graf 16: Úhrnná plodnosť vs. želaný počet detí v roku 2011, vlastné spracovanie na základe dát z OECD Family Database, 2021	57
Graf 17: Rozdelenie obyvateľov podľa vlastníckeho vzťahu, 2020 (% obyvateľov); Zdroj: Eurostat	67
Graf 18: Rast cien nehnuteľností a zhoršenie dostupnosti bývania v EÚ (Zmena pomeru cien nehnuteľností k príjmom a rast cien nehnuteľností v rokoch 2019 – 2021); Zdroj: Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj, NBS, Cenová mapa nehnuteľností	68

Zoznam tabuliek:

Tabuľka 1: Agregátny nárast počtu obyvateľov skrýva výrazné presuny medzi jednotlivými krajinami; ŠÚ SR, Stav trvale bývajúceho obyvateľstva (om7104rr), vlastné spracovanie	47
Tabuľka 2: Počet obyvateľov vo veku 14 rokov a menej sa s výnimkou Bratislavy znížil o 21 % až 38 %. Zdroj: ŠÚ SR, Stav trvale bývajúceho obyvateľstva k 30.6.(1.7.) (om7006rr)	48
Tabuľka 3: Počet obyvateľov vo veku 65 rokov a viac sa zvýšil takmer o polovicu, najviac na západe Slovenska. Zdroj: ŠÚ SR, Stav trvale bývajúceho obyvateľstva k 30.6.(1.7.) (om7006rr)	49

Tabuľka 4: Skupiny verejných politík so zameraním na zvýšenie úhrnnej miery plodnosti, vlastné spracovanie	54
---	-----------

Zoznam obrázkov:

Obrázok 1: Úhrnná plodnosť v okresoch Slovenska vo vybraných obdobiach; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie.....	13
Obrázok 2: Priemerný vek žien pri narodení prvého dieťaťa v okresoch Slovenska vo vybraných obdobiach; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie.....	15
Obrázok 3: Podiel detí narodených mimo manželstva v okresoch Slovenska vo vybraných obdobiach; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie.....	17
Obrázok 4: Rozvodovosť manželstiev žien v okresoch Slovensku, vybrané obdobia; Zdroj údajov: ŠÚ SR, vlastné spracovanie.....	21